

Univerzita Komenského v Bratislave
Fakulta sociálnych a ekonomických vied

**Doplnkové texty k štúdiu politickej ekonómie
a medzinárodných vzťahov**

Bratislava
2019

Recenzenti:

doc. Mgr. Andrej Findor, PhD.

doc. JUDr. PhDr. Marek Čejka, Ph.D.

Autor:

Mgr. Tomáš Profant, PhD.

© autor

Autor zodpovedá za obsah publikácie a za správne akademické citácie.

Autor zodpovedá za jazykovú korektnosť jednotlivých textov.

Nakladateľstvo: Vydavateľstvo UK, Univerzita Komenského v Bratislave

Túto publikáciu podporila Agentúra na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy pod číslom APVV-16-0540

SLOVAK RESEARCH
AND DEVELOPMENT
AGENCY

ISBN 978-80-223-4844-7

OBSAH

ÚVOD A POĎAKOVANIE	5
1. POLITICKÁ EKONÓMIA	9
KDE SA VZALO HDP?	9
NEDUHY HRUBÉHO DOMÁCEHO PRODUKTU	17
RAST HDP A POCIT ŠĎASTIA	24
ALTERNATÍVY RASTU	27
MIESTO UDRŽATEĽNOSTI ZELENÝ RAST?	30
IDEOLÓGIA CIRKULÁRNEJ EKONOMIKY	34
NIE ĽUDSTVO, ALE BOHATÍ PREČERPÁVAJÚ ZDROJE PLANÉTY	41
O BICYKLOVANÍ A MOCI	45
NEUDRŽATEĽNÝ EKONOMICKÝ SYSTÉM MÁ ALTERNATÍVY	50
KAPITALIZMY V STREDNEJ EURÓPE	53
MINIMÁLNA MZDA A IDEOLÓGIA	56
ZASLÚŽIME SI VYŠŠIE MZDY!	59
NAOZAJ KLESÁ VO SVETE CHUDOBA?	62
PREČO KRÍZU TAKMER NIKTO NEČAKAL	66
2. MEDZINÁRODNÉ VZŤAHY	69
AKO ZÁPAD OVLÁDOL SVET?	69
AKO SI ZÁPAD UDRŽUJE DOMINANCIU VO SVETE	73
AKO DNES FUNGUJE IMPÉRIUM	80
DUCH PORTO ALEGRE	84
MOCENSKÝ VZOSTUP GLOBÁLNEHO JUHU	88
RÉTORIKA A PRAX MMF	95
DOBIEHANIE ZÁPADU?	103

HYBRIDNÁ VOJNA	106
CIELE TRVALO UDRŽATEĽNÉHO ROZVOJA: DIABOL RASIZMU A JEHO DETAIL	110
DOBŘÉ VLÁDNUTIE BEZ ĽUDSKÝCH PRÁV	113
LITERATÚRA	117

Úvod a poďakovanie

Častokrát mi ako študentovi chýbalo praktické využitie informácií, ktoré som získal vzdelávaním na vysokej škole. Nemal som problém porozumieť teórii alebo sa naučiť nevyhnutné poučky. Nikde som ale nevidel, ako sa znalosť, ktorou moje učiteľky a učители disponovali posúvala ďalej do spoločnosti.

Z tohto dôvodu som sa rozhodol vydať niektoré moje eseje a novinové články v ucelenej publikácii ako vysokoškolské učebné texty. Sú konkrétnou intervenciou do verejnej diskusie a kriticky sa vymedzujú voči rôznym aspektom globálnej politiky a nášho miesta v nej. Toto je pre mňa tým praktickým využitím vzdelania. Rolou intelektuála je zasahovať do svojej spoločnosti a zapájať sa do nej, avšak nie z pohľadu nestranného pozorovateľa, ale z pozície aktívneho občana.

Na svojich predmetoch vyučujem teórie, koncepty, modely a ďalšie abstraktné nástroje, ktoré našu realitu možno zjednodušujú, študenti a študentky však ten pocit mať nemusia. Abstrakcia je nevyhnutná, aby sme spolu vôbec mohli komunikovať, ale pre lepšie pochopenie je potrebné abstraktné konceptualizácie vysvetľovať na konkrétnych príkladoch.

Práve takéto príklady sa usilujem dávať do svojich publicistických textov a tieto texty môžu následne slúžiť ako doplnok ťažším akademickým publikáciám. Je nevyhnutné, aby študentstvo čítalo náročné články a knihy a učilo sa rozumieť akademickému jazyku. Zároveň ale môže byť len na prospech, ak bude ich práca zjednodušená tým, že to, čo budú lúskat' v

akademickom žargóne im bude dané k dispozícii aj v reči žurnalistiky, ktorá by ľuďom mala byť čo najbližšie.

Každú kapitolu dopĺňajú dve-tri otázky alebo úlohy, ktorých zodpovedanie či vypracovanie umožní študentom a študentkám, aby si zopakovali hlavné myšlienky prečítaného textu a ľahšie si ich zapamätali.

Kniha je rozdelená na dve časti. Prvá sa týka politickej ekonómie a druhá medzinárodných vzťahov. Prvé tri kapitoly sa venujú problematike Hrubého domáceho produktu a hospodárskeho rastu. Mapujú počiatky a neduhy HDP a venujú sa aj vzťahu HDP a šťastia a alternatívnym indikátorom. Ďalšie dve kapitoly tematizujú problematiku hospodárskeho rastu aj v jeho údajne ekologickom – zelenom – prevedení. Ukazujú, že rast ostáva dominantným politickým prvkom na slovenskej aj európskej úrovni.

Nasledujúca kapitola sa zameriava na nekritické prijímanie konceptu cirkulárnej ekonomiky a všíma si nemožnosť jej uskutočnenia v systéme rastúceho hospodárstva. Na príklade spravodajskej reportáže ukazuje ďalšia kapitola problém triedneho rozdelenia v oblasti spotreby zdrojov a znečistenia. Kapitola o bicyklovaní a moci ukazuje, aké mocenské vzťahy sťažujú rozvoj cyklistiky na Slovensku. Nasleduje kapitola, ktorá uzatvára sériu kapitol prepájajúcich ekológiu s ekonomikou a ukazuje konkrétne príklady systémových alternatív z Nemecka.

Ďalšie kapitoly opúšťajú ekologický rozmer ekonomiky a týkajú sa tradičnejších ekonomických tém. Venujú sa problematike rôznych foriem kapitalizmu v strednej Európe, otázke minimálnej mzdy a diskusii okolo nej a následne výške priemerných slovenských miezd a možnostiam ich navýšenia.

Nasledujúca kapitola kritizuje tvrdenie, že vo svete klesá chudoba. Posledná kapitola odpovedá na otázku, prečo krízu takmer nikto nečakal.

Druhá časť knihy sa venuje geopolitickým súvislostiam medzinárodných vzťahov v rámci globálneho poriadku. Tiež sa začína historickým exkurzom k pôvodu súčasného usporiadania, ktoré nachádza v koloniálnom období. V ďalších dvoch kapitolách ukazuje, akým spôsobom je dnes nadvláda Západu udržiavaná a následne ako funguje súčasný imperializmus. Článok spomínajúci na Immanuela Wallersteina predstavuje základné myšlienky jeho diela. Nasleduje text spochybňujúci dominanciu Západu, po ktorom ukazujem, ako sa neoliberalná prax Medzinárodného menového fondu (MMF) líši od jeho sociálnejšej rétoriky poslednej doby. Ďalšia kapitola kritizuje reformu rozdelenia hlasov vo Svetovej banke.

Dobiehajúce Západu Slovenskom a zmysluplnosť tohto dobiehania je predmetom nasledujúceho textu, po ktorom sa kriticky vyjadrujem k diskurzu hybridnej vojny. Kapitola venujúca sa Cieľom udržateľného rozvoja si všíma pretrvávajúci rasizmus v globálnych politických indikátoroch a posledná kapitola analyzuje spôsob, akým dochádza ku globálnej vláde prostredníctvom indikátorov dobrého vládnutia.

Táto kniha by nemohla vzniknúť bez pomoci kolegov, ktorí mi často komentovali prvé verzie publikovaných článkov. Bola podporená z grantu APVV-16-0540. Takisto ďakujem za láskavé povolenie Pravde, SME, Nadácii Pontis a portálu JeToTak.sk publikovať v tejto knihe nasledujúce texty (niekedy v mierne upravenej podobe):

O bicyklovaní a moci, JeToTak.sk, 24.11.2010.

Alternatívy rastu, Pravda, 1.10.2014.
Prečo krízu takmer nikto nečakal, Pravda, 29.10.2014
Rast HDP a pocit šťastia, Pravda 3.12.2014
Svetová banka bez veľkých zmien, Pravda, 23.4.2015.
Kapitalizmy v strednej Európe, Pravda, 25.05.2015
Dobiehajú Západu?, Pravda, 4.9.2015.
Miesto udržateľnosti zelený rast?, Pravda, 14.9.2015.
Minimálna mzda a ideológia, Pravda, 9.10.2015.
Dobré vládnutie bez ľudských práv, Pravda, 10.12.2015.
Rétorika a prax MMF, Pravda, 19.2.2016.
Ako dnes funguje impérium, Pravda, 14.6.2016.
Mocenský vzostup globálneho Juhu, Pravda, 19.11.2016.
Zaslúžime si vyššie mzdy! Pravda, 27. 11. 2017.
Ako si Západ udržuje dominanciu vo svete, Pravda, 26. 1. 2018.
Naozaj klesá vo svete chudoba? Pravda, 16. 2. 2018.
Kde sa vzalo HDP?, Pravda, 26. 5. 2018.
Neduhy hrubého domáceho produktu, Pravda, 15. 2. 2019
Ako Západ ovládol svet? Pravda, 18.2.2019.
Ciele trvalo udržateľného rozvoja: Diabol rasizmu a jeho detail, Pontis Digest 3/2019, 25. 3. 2019.
Hybridná vojna, Pravda, 4. 4. 2019.
Ideológia cirkulárnej ekonomiky, Pravda, 26. 6. 2019.
Neudržateľný ekonomický systém má alternatívy, Sme.sk, 26. 7. 2019.
Duch Porto Alegre, Pravda, 04.09.2019.

1. Politická ekonómia

Kde sa vzalo HDP?

Málokteré číslo tak ovplyvňuje konanie vlád ako hrubý domáci produkt. Je dôkazom údajnej prosperity a úspešnosti krajiny v medzinárodnej súťaži. Čím vyššie HDP na obyvateľa, tým lepšie. Odkiaľ sa ale vzala táto štatistika a prečo má práve tú podobu, ktorú má, a nie nejakú inú? Je HDP prirodzeným meradlom produkcie v spoločnosti, alebo bolo vytvorené so špecifickými politickými cieľmi, na ktoré sme dnes už zabudli? Na túto otázku hľadá odpoveď Philipp Lepenies zo Slobodnej univerzity v Berlíne v knihe Sila jedného čísla: Politická história HDP.

Politická aritmetika

Svoju cestu históriou začína v 17. storočí u anglického ekonóma Williama Pettyho, ktorý si ako jeden z prvých uvedomil, že určitý typ štatistiky môže navádzať štát k nejakému typu konania a iný typ štatistiky zas k inému. Podľa Pettyho bolo povinnosťou vlády zaistiť mier a blahobyt zväčšovaním množstva statkov dostupných pre ľudí. Svoju metódu počítania tzv. národného príjmu nazval politickou aritmetikou a predpokladal, že bude slúžiť ako jeden zo zdrojov moci štátu a že štátu ukáže, kde treba byť aktívny (Lepenies 2016).

Národný príjem počítal prostredníctvom individuálnej spotreby, ktorú násobil odhadovaným počtom obyvateľov. Zisťovanie národného príjmu však nebolo cieľom samo osebe,

ale len prostriedkom, napríklad na preukázanie, že odlišný daňový systém zdaňujúci pracujúcich miesto majiteľov pozemkov by priniesol vyššie daňové výnosy. Jeho výpočty však neboli presné, naopak, dáta interpretoval nekorektne, len aby dosiahol svoje politické ciele. Tie sa okrem iného týkali aj získania majetku v kolonizovanom Írsku, kde sa stal jedným z najmajetnejších statkárov. Zdaňovanie pracujúcich zas malo pomôcť bohatej triede, ktorej bol príslušníkom (ibid.).

Ešte v prvej tretine 20. storočia však bola Pettyho politická aritmetika čisto teoretická a bez svojho zamýšľaného významu. Ekonómovia sa zvyšovaniu produkcie nevenovali, rovnako ako sa mu nevenovali politici.

Pokrokom sa stáva rast

Britsko-austrálsky ekonóm Colin Clark je považovaný za tvorca konceptu hrubého domáceho produktu, hoci sám tento termín nikdy nepoužil. Hrubý národný príjem (predchodcu HDP) definoval v roku 1932 ako sumu všetkých spotrebovatelných tovarov a služieb v trhových cenách (vrátane hodnoty použitého fixného kapitálu, odtiaľ pojem hrubý) a príjem počítal všetkými troma dnes používanými spôsobmi – z pohľadu produkcie, z pohľadu príjmov a z pohľadu výdavkov. Podobne ako Petty, aj Clark zdôrazňoval možnosť využitia štatistík pre účely vlády. Jeho kľúčovým „prínosom“ však bol nový spôsob merania pokroku. Pokrokom sa stala zmena v príjme na hlavu, teda to, čo by sme dnes nazvali hospodárskym rastom. Zahŕňať mala posun od získavania surovín, poľnohospodárskej a priemyselnej výroby k službám. Tento typ rozvoja nazval Pettyho zákonom.

Clark takisto ako prvý porovnal národné príjmy chudobných a bohatých krajín. Použil na to vymyslenú medzinárodnú menovú jednotku, predchodkyňu konceptu parity kúpnej sily umožňujúcej takéto porovnania. Ako prvý tak empiricky poukázal na obrovské rozdiely vo svete, čo bol jeden z faktorov, ktorý neskôr prispel k predstave nevyhnutnosti rozvojovej pomoci (ibid., s. 44-45).

Až s príchodom druhej svetovej vojny však došlo k hlavnému konfliktu ohľadom počítania hrubého národného príjmu a práve počas vojny sa z HDP stala štatistika, ktorá začala dominovať ľudským spoločnostiam so všetkými svojimi negatívnymi dosahmi (ibid., s. 47). Vojna prinútila vlády presne zistiť výkon hospodárstva, aby sa dal určiť možný rozsah zdanenia a tiež kam až siahajú produkčné možnosti krajiny. To však znamenalo posun k započítavaniu štátnych výdavkov, ktoré Clark považoval za tzv. medziprodukty (napríklad oceľ), teda za produkciu, ktorá nie je určená na priamu spotrebu.

Čo je dobrý život?

Otázka priamej spotreby a medziproduktov bola ohniskom sporu medzi Keynesovými žiakmi a držiteľom Nobelovej ceny za ekonómiu Simonom Kuznetsom. Vo svojej podstate to bola filozofická otázka: Čo predstavuje dobrý život? Práve tu treba hľadať kľúčový problém, ktorý nám dnes prerastá cez hlavu. Kuznets sa pri počítaní národného príjmu zameriaval na blaho jednotlivca. Konečným cieľom hospodárstva malo byť poskytovanie statkov a služieb spotrebiteľom. Iná produkcia nemala byť započítavaná, pretože by sa tým štatistika národného

príjmu zameriavala na prostriedok miesto na hlavný cieľ ekonomiky (Kuznets 1945).

Potreby štátu počas vojny však prevážili nad filozofickými argumentmi a výdavky štátu, ktoré v tom čase išli najmä do zbrojenia, sa začali započítavať do HDP. Tým odpadla obava, že produkcia zbraní by nahradila produkciu pre ľudí, čím by znížila celkový domáci produkt. Naopak, HDP začalo rásť a rozhodnutie vyhrať vojnu zásadným prevýšením Nemecka vo výdavkoch na zbrojenie tak napokon bolo umožnené práve pozitívnou perspektívou, ktorou nová metodika hľadela na zbrojenie. Samotný Kuznets si bol vedomý odlišných potrieb počas vojny. Rovnako tak uznával možnosť započítať investície v prípade snahy o dobiehanie bohatších krajín prostredníctvom budovania priemyslu. Aj vtedy by sa mala produkcia, ktorá nie je určená na priamu spotrebu, započítavať do HDP (ibid.).

Základným problémom však bolo, že národný produkt je koncept, ktorý, ako zdôrazňuje Philipp Lepenies „implikuje odpovede na otázky, o ktorých sa sociálni filozofi hádali od nepamäti“. Ak malo byť cieľom hospodárstva uspokojovať ľudské potreby, mohlo to znamenať počítanie voľného času alebo času stráveného umením, jednoducho HDP malo byť premenlivé podľa toho, čo presne v danej chvíli znamenalo uspokojovanie ľudských potrieb (Lepenies 2016, s. 88).

Tento problém vzývania produktivizmu dobre vidno aj na jednej z hlavných feministických kritík konceptu HDP, ktorý počíta iba peňažnú (trhovú) hodnotu statkov a služieb už v prácach Adama Smitha, či Thomasa R. Malthusa. Lakonicky to z opačnej strany komentoval významný anglický ekonóm A. C. Pigou v roku 1920: „Ak si muž vezme svoju gazdinú alebo

kuchárku, národný príjem klesne“ (Pigou 1932 in Lepenies 2016, s. 29).

Vo vojne i v mieri

J. K. Galbraith prirovnal prínos HDP k víťazstvu v druhej svetovej vojne k niekoľkým armádnym divíziám, pretože Nemci bez HDP nemali prehľad o vlastnej ekonomickej sile a nevyužili ju naplno (Lepenies 2016, s. 118). Podľa historika Russella Weigleyho bola druhá svetová vojna vojnou hrubého národného produktu (Weigley 1973 in Lepenies 2016, s. 123).

Vďaka vojne bol teda koncept HDP vnímaný pozitívne a svoj význam preukazoval aj po vojne. Podobne ako sa ešte Pettyho zistenia týkali aj medzinárodného porovnania a viedli k presvedčeniu, že Francúzsko nemá dostatočne silné hospodárstvo na to, aby prekonalo Anglicko ako námornú veľmoc, tak počas studenej vojny slúžilo HDP ako ideologická zbraň v boji medzi Sovietskym zväzom a Spojenými štátmi. V tomto zmysle HDP ukazovalo podobný – materialistický – základ oboch systémov, na ktorý dnes doplácame nárastom ekologického znečistenia a psychických porúch (Lepenies 2016, s. 138).

Záchranca kapitalizmu

Rast národného produktu mal po vojne zamedziť cyklickým krízam kapitalizmu. V kolektívnej pamäti boli po vojne ešte prítomné roky veľkej hospodárskej krízy a práve jej návratu mal konštantný rast zabrániť. Takisto mal viesť k rastu zamestnanosti, ďalšiemu zo základných vládných cieľov. Hrubý

národný produkt sa tak stal základným politickým číslom aj v mierovom období a ostal ním dodnes (ibid., s. 7).

Navyše hospodársky rast bol (a stále je) vnímaný ako neideologický. Na rozdiel od keynesianizmu, ktorý bol spojený s Novým údelom, pre rast neexistoval komplexný teoretický základ, takže v roku 1948 išlo podľa New York Times o jednoduchú aritmetiku. Tejto konkrétnej politickej aritmetike sa tak podarilo vytvoriť zdanie apolitickosti, čím si zaistila všeobecnú akceptáciu (ibid., s. 127).

Tá bola posilnená predstavou, že rast zaisťuje aj odstraňovanie chudoby. Dávna myšlienka (nielen) Adama Smitha, že rozdelenie spoločnosti na bohatých a chudobných je prirodzené, pretože bohatí svojou spotrebou zaisťujú živobytie pre chudobných, sa s hospodárskym rastom opäť presadila a problematika nerovnosti tak bola nahradená otázkou miznúcej chudoby. Politika vlády sa viac nemala zameriavať na problematiku prerozdeľovania bohatstva, ale výlučne na jeho tvorbu.

Alternatívy

Neohroziteľné víťazstvo HDP a jeho rastu začalo byť spochybňované už v 60. rokoch minulého storočia. Blahobyt v bohatých západných štátoch priniesol kritiku materializmu pre jeho negatívne sociálne a ekologické dosahy. Kritika HDP viedla k hľadaniu alternatívnych konceptov. Prvou lastovičkou bola Istanbulska deklarácia z roku 2007 podporená Svetovou bankou, Európskou komisiou, či OECD, ktorá volala po úplnejšom meradle spoločenského pokroku. Po nej nasledovala konferencia s názvom „Po HDP“ v Európskom parlamente v

tom istom roku. V roku 2008 francúzsky prezident Nicolas Sarkozy zriadil Komisiu pre meranie ekonomickej výkonnosti a sociálneho pokroku, v ktorej zasadli laureáti Nobelovej ceny za ekonómiu Joseph Stiglitz a Amartya Sen a prišli s vplyvnou správou kritickou voči HDP (ibid., s. 148).

Táto kritika sa pretavila do tvorby nových indikátorov poradnými orgánmi vlád či parlamentov Kanady, Austrálie, Talianska, Spojených štátov, Veľkej Británie či Nemecka (ibid., s. 149). Bhután od roku 2008 meria tzv. hrubé domáce šťastie.

Hoci o HDP a raste sa teda kriticky diskutuje, britský premiér David Cameron nenechal v roku 2010 nikoho na pochybách, že napriek prebiehajúcim diskusiám rast ostáva základom všetkých britských ambícií. Samotný rast sa tak dnes označuje za „inkluzívny“, „udržateľný“ alebo „múdry“ a iniciatíva „Po HDP“ bola premenovaná na „HDP a ďalej“. HDP tak ostáva najdôležitejším indikátorom, ako v to dúfal v 17. storočí William Petty (ibid., s. 150).

Myšlienka, že ide o neutrálny neideologický indikátor, ktorý v sebe neobsahuje hodnotové súdy, je však dávno spochybnená. Kritika HDP silnie a spolu s ňou aj možnosť definovať meradlo pokroku tak, aby sme merali to, čo považujeme za skutočne dôležité, a nie to, čo ignoruje nerovnosť, ignoruje nárast objemu finančných špekulácií, ignoruje odlev ziskov do zahraničia, ignoruje peniazmi neohodnotenú ženskú prácu a zároveň pripisuje pozitívnu hodnotu degradácii životného prostredia.

Otázky

Ktorá filozofická otázka zmienená v kapitole súvisí s HDP a prečo na ňu HDP odpovedá problematickým spôsobom?

Opíšte zrod HDP

Aká bola rola HDP počas Druhej svetovej vojny?

Neduhy hrubého domáceho produktu

Vo verejnej diskusii existujú konštanty, o ktorých sa takmer nediskutuje. Jednou z nich je aj hrubý domáci produkt (HDP). Ide o indikátor, ktorý používajú vlády, opozície aj médiá. V pravidelných intervaloch sa dozvedáme o raste alebo o poklese HDP, ale nie v komentároch, kde je na spory priestor, ale v sekciách s neutrálnym označením Správy či Ekonomika. Akoby o HDP nebolo treba diskutovať, o ňom stačí informovať.

Ako však píše Lorenzo Fioramonti v knihe Hrubý domáci problém, debaty o HDP sa vedú od doby jeho vzniku (Fioramonti 2013). Dokonca otec HDP, držiteľ Nobelovej ceny za ekonómiu Simon Kuznets, už v roku 1962 uznal, že blahobyt národa sa dá len ťažko odvodiť od indikátora národného produktu. Aké ďalšie problémy sú spojené s HDP a prečo by mal byť tento indikátor nahradený inými mierkami spoločenského pokroku?

V prvom rade si treba uvedomiť, čo HDP meria. Zhruba by malo ísť o trhovú hodnotu tovarov a služieb vyrobených počas jedného roka. Z uvedeného sa zdá, že HDP zahŕňa všetko, čo sa vyrobí, teda celý domáci produkt, ale nie je to celkom tak. Niektoré tovary a služby nezapočítava, iné by, naopak, započítavať nemal (ibid., s. 6).

Čo v HDP chýba

Napríklad z HDP vypadáva celá neformálna ekonomika. Sem patrí okrem iného starostlivosť o domácnosť, pokiaľ ju nevykonávajú oficiálne platené opatrovatelky. Ak svojim deťom venujete viac času ako iní otcovia, vláda ani médiá to

nezaznamenajú. Alebo sem patrí poľnohospodárska výroba, ktorú farmári sami spotrebujú a nikde nevykážu. Dohromady ide v prípade bohatých krajín o 16 percent a v prípade chudobných krajín až o 44 percent HDP (ibid., s. 12).

Hospodársky rast potom často znamená ničenie netrhových vzťahov. V prvom rade ide o tradičné spoločnosti, ale aj u nás má premena voľných zdrojov na trhové negatívne dosahy. Verejné parky alebo pláže k HDP neprispievajú, ak sa však vstup do nich spoplatní, HDP narastie (ibid., s. 72).

HDP nezachytáva ani spotrebu prírodných zdrojov. Akoby výroba od prírody vôbec nezávisela a zdroje boli nekonečné. Pri predaji surovín rastie HDP krajiny, ale tento rast je neudržateľný, pretože jedného dňa surovina dôjde, HDP klesne a surovinu nebude mať čo nahradiť. Uvedené pritom platí pre celý svet. Kým HDP sa zväčšuje, biologická kapacita planéty poskytovať zdroje sa znižuje (ibid., s. 118).

Čo by v HDP byť nemalo

Nemenej problematické je, čo všetko sa do HDP započítava. Niekedy ide o veľmi negatívne položky. Napríklad ak rastie rozvodovosť a z právnych sporov sa stáva veľký biznis, HDP rastie. Prispievajú však rozvody k nášmu blahobytu? To isté platí o prírodných katastrofách. S klimatickou zmenou ich je stále viac, ale náklady na ich odstraňovanie sa na raste HDP odzrkadľujú pozitívne a nie negatívne. Akoby sme vďaka záplavám získali a nie stratili (ibid., s. 70).

Sám Kuznets varoval pred započítavaním výdavkov na obranu. Aký zmysel má hospodársky rast dosiahnutý vďaka tomu, že sa vyrába viac tankov alebo stíhačiek? A predsa americký rast HDP

najlepšie koreluje práve s rastom výdavkov na americkú armádu. Podobne je to aj s políciou (Wolla 2013). Podľa ďalších držiteľov Nobelovej ceny, Nodrhausa a Tobina, ide o nevyhnutné náklady spojené s fungovaním moderného komplexného priemyselného štátu, ktoré však jednotlivcom priamo neprospievajú, a preto by mali byť od HDP odrátané. Podľa nich tvorili až 16 % HDP od 30. do polovice 60. rokov minulého storočia (Nordhaus – Tobin 2018, s. 515 in Fioramonti 2013, s. 60).

Ľudia samotní sa často musia brániť pred negatívnymi vplyvmi modernej spoločnosti. Dobre to vystihuje tzv. syndróm domácej klimatizácie pozorovaný v husto obývanom Tokiu. Klimatizácia ochladzuje interiér, ale zároveň sála teplo do ulice. To núti čoraz viac ľudí, aby si kúpovali klimatizáciu a chránili sa pred zvyšujúcou sa horúčavou. HDP rastie, ale ľudia sa majú stále rovnako, len sa navzájom pred sebou bránia používaním klimatizácie (Fioramonti 2013, s. 72).

Alebo dochádzanie do práce. Čím ďalej človek býva od svojej práce, tým vyššie je HDP. Ale je to lepšie, alebo len ide o nechcený dôsledok zložitej spoločnosti, ktorého by sme sa najradšej zbavili? Ak sa ho však začneme zbavovať, HDP nám začne klesať.

Rast neznamená šťastie

Stále pritom vychádzame z predstavy, že HDP možno v sebe obsahuje negatívne prvky, ale tých pozitívnych je viac a čím viac dobrého, tým predsa lepšie. Lenže v skutočnosti sú ľudia súťaživí, a to sa vzťahuje aj na ich blahobyť. Ak aj narastie HDP, ešte to neznamená, že si všetci polepšia. Ak si polepšia

niektorí, ďalší môžu mať pocit, že sa im pohoršilo a ak sa polepší všetkým naraz, nikto žiadne zlepšenie pocítiť nemusí, pretože sa bude mať naďalej rovnako ako sused (ibid., s. 73).

Zároveň dnes už vieme, že platí Easterlinov paradox. Od určitej úrovne HDP prestáva spolu s jeho rastom rásť aj šťastie. Jednoducho povedané, na to, aby sme sa mali lepšie – v zmysle, aby sme boli šťastnejší – dnes už nepotrebujem viac HDP, ale niečo iné. Naopak, s hospodárskym rastom narástol v západnej Európe od 70. rokov minulého storočia počet samovrážd a v bohatých krajinách je vyšší ako v chudobných. Medzi rokmi 1960 – 1990 sa americký HDP takmer strojnásobil, ale v tom istom čase sa päťnásobne zvýšila kriminalita, trojnásobne podiel detí žijúcich s jedným rodičom a, samozrejme, nielen v americkej spoločnosti narástla nerovnosť (ibid.).

Možno preto už v roku 1968 Robert Kennedy povedal: „Hrubý národný produkt započítava znečistenie ovzdušia, reklamu na cigarety a sanitky čistiace naše diaľnice od preliatej krvi. Počíta špeciálne zámky na dverách a väzenia pre ľudí, ktorí ich vylamujú. Počíta napalm a nukleárne hlavice a ozbrojené vozidlá bojujúce proti protestujúcim v uliciach. Avšak neberie do úvahy zdravie našich detí, kvalitu ich vzdelania ani radosť z hier. Nezahŕňa krásu poézie ani silu manželstva, ani náš dôvtip, ani odvahu, ani múdrosť, ani vášeň. Jednoducho povedané, meria všetko okrem toho, prečo sa oplatí žiť“ (Kennedy 1968).

Alternatívy...

Čoskoro na to sa začali zjavovať prvé návrhy na alternatívne indikátory. Zmieňovaní Nordhaus a Tobin navrhli v roku 1971 Mierku hospodárskeho blahobytu, kam zahrnuli

domáce práce a, naopak, odtiaľ odstránili náklady na bezpečnosť (Nordhaus – Tobin 2018).

Ekologický ekonóm Herman Daly a teológ John Cobb zas prišli s Indexom pravého pokroku, kam zahrnuli aj úroveň nerovnosti a vylúčili náklady na znečistenie vzduchu, vody, ale aj napríklad nadmerný hluk. Tento index bol kritizovaný za to, že nezahŕňal otázku politickej slobody, ale aj za to, že predpokladal nahraditeľnosť rôznych foriem kapitálu (Fioramonti 2013). Napríklad zničenie parku ohodnoteného na dva milióny dolárov mohlo byť kompenzované vybudovaním školy v rovnakej hodnote. Je však príroda nahraditeľná?

Známym indikátorom je Index šťastnej planéty, ktorý meria ľudskú spokojnosť a ekologickú udržateľnosť. Tento indikátor dobre ukazuje Easterlinov paradox. Čím viac produkuje, tým viac ničíte planétu, ale nie ste šťastnejší. Preto v ňom vyhrávajú krajiny Latinskej Ameriky so stredne vysokým HDP a pomerne šťastným obyvateľstvom (ibid., s. 92).

Reálne používaným indexom je Hrubé domáce šťastie Bhutánskeho kráľovstva. Na ňom je zaujímavé, že sa viac zameriava na chudobu, takže rôzne indikátory pozitívne oceňuje iba do určitej miery a nie do nekonečna, a preto sa politiky vlády viac zameriavajú na tých, ktoré túto mieru nedosahujú (ibid., s. 93). Pomáhanie bohatým, aby boli bohatší v akomkoľvek smere, jednoducho k šťastiu spoločnosti neprispieva.

Asi svetovo najakceptovateľnejším je Index ľudského rozvoja OSN. Ten meria okrem pozmeneného HDP ešte dĺžku dožitia a vzdelanosť. Na politiku vlád však nemá prakticky žiaden vplyv a HDP nenahradil (ibid., s. 98).

...a ich presadzovanie

Nahradiť HDP môže byť totiž ťažšie, ako sa na prvý pohľad zdá. Napríklad v roku 1994 vláda amerického prezidenta Billa Clintona navrhla, aby sa spotreba prírodných zdrojov od HDP odpočítavala. Návrh bol najprv kritizovaný zástupcami štátov bohatých na uhlie a napokon bol odložený (ibid., s. 78).

Zaujímavý je tiež prípad bývalého prezidenta Svetovej banky, Jim Yong Kima. Ten desať rokov pred nástupom do funkcie napísal, že myšlienka, že ekonomický rast povedie k lepšiemu životu pre každého, je chybná, naopak, úsilie o rast a zisky zhoršilo životy miliónov ľudí. Zmenil však názor a uznal, že ekonomický rast je rozhodujúci pre tvorbu zdrojov na investície do zdravia, vzdelania a verejných služieb. O mesiac neskôr bol zvolený do funkcie (ibid., s. 108).

V Číne vláda zvažovala použitie tzv. zeleného HDP. Po publikovaní prvej správy, ktorá ukázala, o koľko nižší by bol nový čínsky HDP, bol však projekt ukončený. Štáty s vysokým rastom a environmentálnymi problémami odmietli projektu dodať nevyhnutné dáta a celá myšlienka išla proti dlhej tradícii v štátnom aparáte usilovania výlučne o rast HDP. Otec zeleného čínskeho HDP Pan Yue, bývalý štátny tajomník na ministerstve životného prostredia, nominovaný na osobnosť roka britským časopisom *New Statement*, v roku 2007 skonštatoval, že čínsky zázrak sa kvôli škodám na životnom prostredí čoskoro vyčerpá. Čína od 70. rokov pre znečistenie stratila takmer všetko, čo získala (Nordhaus – Tobin 2018) (Fioramonti 2013, s. 107).

HDP sa však počas svojej histórie skutočne menilo. Posledná zmena sa udiala v roku 2008, ale nebola k lepšiemu. Jej súčasťou bolo zahrnutie finančných špekulácií do HDP

(neskôr spájaných s ekonomickou krízou), pred ktorými varoval už Kuznets, a zahrnutie obchodu so staršími útočnými zbraňami, čo viedlo k nárastu HDP v krajinách vyrábajúcich takéto zbrane (Kuznets 1946, s. 6 in Fioramonti 2013, s. 57-58).

Čo robiť?

Aké má naša spoločnosť možnosti? Jednu navrhla Sarkozym vytvorená komisia, v ktorej zasadli aj držitelia Nobelovej ceny Joseph Stiglitz a Amartya Sen. Namiesto jedného indikátora argumentoval v prospech niekoľkých, ktoré lepšie zmerajú, v čom sa spoločnosti darí a v čom by sa mohla zlepšiť (Lepenes 2016, s. 148) (Fioramonti 2013, s. 15).

Radikálnejší prístup hnutia Nerastu argumentuje v prospech opustenia snahy o rast a prijatia perspektívy, ktorá by HDP celkom ignorovala. Cieľom by bola jednoducho spoločnosť postavená na iných základoch. Zatiaľ však naďalej dominuje prorastová rétorika, a to nielen u svetových lídrov, ale aj na Slovensku. Obe nové slovenské strany Progresívne Slovensko a Spolu sa usilujú o dosahovanie rastu (Progresívne Slovensko 2017). Zdá sa, že HDP tu s nami bude až kým ho spolu s kapitalizmom nezmetie nejaká spoločenská alebo environmentálna katastrofa.

Otázky

Aké časti ekonomiky HDP nemeria?

Aké problematické javy v sebe HDP zahŕňa?

Aké existujú voči HDP alternatívy?

Rast HDP a pocit šťastia

Kto by nepoznal slávnú pieseň od Petra Hapku a Michala Horáčka Šťestí je krásná věc. Autor textu sa v nej zaoberá jedným zo základných problémov modernej doby: Robí nás spotreba šťastnými? Východ slnka alebo pieseň tichá ako padajúci sneh nám možno robia radosť, ale nedajú sa kúpiť. Lenže ostáva množstvo vecí, ktoré sa kúpiť dajú a tie sú fajn.

Spotrebu úplne nezavrhuje nielen Horáček, ale ani nórsky antropológ Thomas Hylland Eriksen, autor knihy Syndróm veľkého vlka: Hľadanie šťastia v spoločnosti nadbytku (Eriksen 2010). Spotreba môže byť zdrojom uspokojenia, problémom je jej nadbytok a vznik konzumnej špirály. V nej prvotné uspokojenie strieda prázdno, ktoré zaplní ďalšia, krátkodobé šťastie prinášajúca, spotreba. Kolobeh moderného spôsobu života zameraného na veci potom nevedie k šťastiu, ale k pocitu, že nám stále niečo chýba.

Nórsky autor síce píše o globálnej strednej triede, ale vychádza najmä z reálií svojej krajiny, ktoré sú tej slovenskej stále vzdialené. Napriek tomu je jeho prístupná kniha plná filozofických a popkultúrnych odkazov v mnohom poučná a z ekonomického pohľadu zvlášť vítaná.

Z výskumov vyplýva, že po dosiahnutí určitého existenčného minima neplatí, že zvyšovanie priemerného príjmu zvyšuje pocit pohody u človeka. Zatiaľ čo deti z Veľkej Británie a z USA si v zásade myslia, že život by mohol byť aj lepší, argentínske a mexické sú vo všeobecnosti spokojné (ibid., s. 196). Veľmi dôležité je tiež, či človek má prácu a pocit, že ho spoločnosť potrebuje.

Preto sa treba zamyslieť nad ekonomickými princípmi, ktorými sa riadi naša spoločnosť. Cieľom každej ponovembrovej vlády je hospodársky rast, no o zvyšovanie produkcie sa usilovali aj vlády za socializmu. Problémom je, že rast produkcie ani vyššia spotreba k ľudskému šťastiu nevedú. Naopak, vyššia možnosť voľby pri výbere spotrebného tovaru ho môže ešte znižovať.

Eriksen problematiku produkcie a spotreby prepojuje aj s ekologickou dimenziou. Využíva Index šťastnej planéty, ktorý spája vzťah medzi subjektívnou kvalitou a očakávanou dĺžkou života na jednej strane s tzv. ekologickou stopou, teda objemom znečistenia spôsobeným obyvateľstvom danej krajiny na strane druhej. Index ukazuje, koľko človek spotrebuje a aké pri tom spôsobí znečistenie na ceste k spokojnosti a šťastiu.

Z výsledkov napríklad vyplýva, že obyvatelia Nemecka a USA sú približne rovnako spokojní, hoci tí zo Spojených štátov znečisťujú dvakrát viac (ibid., s. 151). Celkovo bohatí znečisťujú viac ako chudobní, ale žijú dlhšie. V súťaži o šťastnú planétu však vedie Kostarika a ďalšie stredoamerické krajiny (spolu s Vietnamom). Obyvatelia týchto štátov sa dožívajú vysokého veku, ich spotreba je nízka, takže neznečisťujú životné prostredie a vo všeobecnosti sa cítia spokojní. V Indexe ľudského rozvoja OSN sú tieto krajiny zhruba uprostred.

Čo z toho vyplýva? Tí, čo sú na vrchole „rozvoja“, majú na svedomí omnoho viac znečistenia, no nežijú dlhšie a ani nie sú spokojnejší než tí, čo sú pod nimi. Špirála rastu spôsobuje nárast znečistenia, ale blahobyt pozitívne neovplyvňuje.

A čo navrhuje profesor ocenený nórskou vládou za popularizáciu vedy? Kritiku by sme mali obrátiť proti ekonomickému systému. Ten odmeňuje chamtivosť a ničenie

životného prostredia a prispieva k obrovským rozdielom v blahobyte celosvetovo i na lokálnej úrovni. Naopak, treba podporiť spoločnosť, ktorá si udrží aspekty súťaživosti bez toho, aby utrpel princíp solidarity a aby trpela príroda (ibid., s. 136).

Nejde o to, aby sa potlačilo vzájomné porovnávanie medzi ľuďmi, ale aby sa usilovalo o pluralitu možností, v ktorých sa dá porovnávať, a prestalo sa oceňovať správanie, ktoré ničí prírodu a prináša iba krátkodobú spokojnosť. So susedmi sa dá súťažiť v pestovaní ruží, ale nie je to vhodné v cene a veľkosti auta. A luxusom sa môže stať aj dobrý steak raz za čas.

Otázky

Aký je vzťah medzi rastom HDP a pocitom šťastia?

Čo Eriksen kritizuje na súčasnom ekonomickom systéme?

Alternatívy rastu

Mantrou slovenskej, ale aj európskej hospodárskej politiky je rast hrubého domáceho produktu (HDP). Ten by mal zabezpečovať zamestnanosť, investície, vyššiu spotrebu a v konečnom dôsledku aj blahobyt a lepší život. Hlásia sa k nemu vláda, opozičné strany aj viac či menej nezávislí ekonómovia a ekonómky. Rast sa často spája s termínom „rozvoj“ a ten zvykne mať pri sebe prívlastok udržateľný.

Hoci má mať širší význam, rast je aj naďalej jeho hlavnou súčasťou, akurát ma byť zelený či ekologický. Otázkou zostáva, či je niečo také ako udržateľný rast vôbec možné.

Na prvý pohľad je to zrejmé protirečenie, nič nemôže rásť donekonečna. A predsa bol hospodársky rast cieľom každej doterajšej slovenskej vlády a nepochybne to tak bude i v roku 2016 (Vláda Slovenskej republiky 2016). Existuje však zdanlivo odzbrojujúci protiargument, podľa ktorého trvalo udržateľný rast je možný ako tzv. nemateriálny rast. Jednoducho povedané, v budúcnosti síce bude dochádzať k rastu indikátorov, ktoré spolu tvoria HDP, tie však nebudú mať materiálny dosah. Táto predstava zjednocuje ekologicky zmýšľajúcich slovenských úradníkov s vizionárkami zo Silicon Valley a nasledovníkmi Karla Marxa (Coutrot – Gadrey 2012, s. 2). V čom však spočíva ich omyl?

Nemateriálny rast sa má skladať z dvoch súčastí: z rastu v sektore služieb a tzv. sivého rastu v znalostnej ekonomike. Poskytovanie služieb a produkcia poznania sú nepochybne menej náročné na spotrebu energie a ďalších zdrojov ako priemysel či poľnohospodárstvo. Neznamená to však, že by boli nemateriálne (ibid., s. 2).

Napríklad samotná výroba jedného stolového počítača a jeho dodanie na miesto spotreby vyprodukuje 1,3 tony CO₂, pričom udržateľná spotreba osoby na rok by v súčasnosti nemala prekročiť 1,8 tony CO₂. Plánované zastarávanie a ďalšie marketingové techniky používané pri predaji elektroniky majú za následok nakupovanie stále nových a nových počítačov, kopírovačiek, tabletov a samozrejme mobilných telefónov. Zdanlivo čisté výrobné sektory tak v skutočnosti neúmerne zaťažujú životné prostredie (ibid.).

Ak nie je možné zaručiť udržateľný rast a oddeliť zvyšovanie množstva vyrobených statkov od spotreby energie a nerastných zdrojov, zmysluplným riešením je prechod na ekonomiku, ktorá sa neusiluje o hospodársky rast. Teda opustiť doterajší spôsob myslenia a zvyknúť si na nový, v ktorom hlavným cieľom nie je zvyšovanie produkcie, ale napríklad priame zaistovanie zamestnanosti, ochrany životného prostredia či ľudského šťastia (ibid., s. 6).

Zníženie pracovného času môže viesť k pozoruhodným výsledkom. Nielenže zníži produkciu, no zároveň umožní ľuďom tráviť viac času ľubovoľným spôsobom. Ekologické poľnohospodárstvo, naopak, zamestná viac ľudí, ale súčasne obmedzí ničenie pôdy. Obmedzenie závislosti od dovozov zo zahraničia zase zníži ekologické a ekonomické náklady na prepravu a vytvorí potrebu vyrábať tie isté veci na Slovensku.

To je len niekoľko návrhov, ktoré by však mali zásadný vplyv na fungovanie hospodárstva, ako sme naň boli doteraz zvyknutí. Okrem zmien vo výrobe by však zrejme došlo aj k zmenám v reprodukcii kapitálu. Jeho majitelia a majiteľky sa podľa politického ekonóma Davida Harveyho dostávajú do problémov, ak jeho rast v priemere nedosahuje tri percentá

ročne. V takom prípade vzniká kríza a investície aj spotrebu musí nahradiť štát. Dôsledkom síce je návrat rastu, ten však má opäť zničujúce účinky na planétu (Harvey 2012).

Opustenie tohto modelu v prospech rôznorodejšieho spôsobu rozhodovania o smerovaní investícií by mohlo mať za následok zastavenie rastu a zaistenie ekologickej udržateľnosti našich životov.

Otázky

Aké dáta ukazujú nemožnosť trvalého hospodárskeho rastu?
Čo je to nemateriálny rast?

Miesto udržateľnosti zelený rast?

V roku 1987 Svetová komisia pre životné prostredie a rozvoj pod vedením nórskej premiérky Gro Harlem Brundtlandovej vydala správu, ktorou sa začala nová éra. Politickú aj úradnícku každodennosť postupne ovládol pojem hodný orwellovského doublespeaku: udržateľný rozvoj (Brundtland Commission 1987).

Tento zázračný oxymoron (protirečivé slovné spojenie) dokázal zjednotiť kapitánky priemyslu s roľníkmi, inovátorky na fejsbúku s technokratmi, vedkyne na MIT s hipstermi, ale najmä zelené mimovládky a hnutia s politikmi. Všetci našli spoločný záujem v ochrane prírody. Tá sa zrazu dala rozkúskovať a zmerať už nielen pre našu spotrebu, ale aj pre jej vlastnú ochranu. Stromy sa už nepočítali iba v kubíkoch dreva, ale aj v tonách emisií, ktoré boli schopné zachytiť.

Diktát konkurencie

Dvadsaťosem rokov je dosť dlhé obdobie na to, aby sa zhodnotila udržateľnosť udržateľného rozvoja. Nielen tohtoročné horúčavy a suchá naznačujú, že ak niečomu náš oxymoron poslužil, tak to bolo vytvorenie zdania, že sa dá pokračovať v neutržateľnom spôsobe výroby, spotreby a životnom štýle vyšších (ale aj stredných) príjmových vrstiev obyvateľstva. Hoci udržateľnosť mala zaistiť, aby náš rozvoj zachoval pre budúce generácie možnosť uspokojiť svoje potreby, napríklad pre Európsku komisiu v prvom rade znamenala podporu ekologickej modernizácii a hospodárskemu rastu. Do udržateľnosti sme sa mali prerásť. Rast sa nemal

obmedzovať, ale zmeniť sa tak, aby bol ohľaduplný k životnému prostrediu a zároveň posilnil európsku schopnosť konkurovať.

Podnikateľská príležitosť

Susan Bakerová z Univerzity v Cardiffe si takéto poňatie udržateľného rozvoja vysvetľuje dominanciou korporátnych záujmov v Bruseli. Prezentovanie udržateľnosti ako problému modernizácie vytvára predstavu, že ide o podnikateľskú príležitosť. Stačí prísť s dobrým nápadom a naše starosti s prírodou sa vyriešia. Trh sa o to postará. Z tejto predstavy aspoň vychádza vo svojej politike Brusel (Baker 2008).

Ešte v roku 2008 sa akademička pýtala, prečo Európska komisia namiesto udržateľného rozvoja nehovorí rovno o modernizácii. Nielenže udržateľný rozvoj dáva dohromady proti sebe stojacich aktérov a zásadne politickú otázku o ochrane prírody odsúva medzi technikálie nehodné politiky, ale zároveň z udržateľnosti robí jednu z európskych hodnôt, ktorými sa vymedzujeme voči tým druhým: zlej Číne, ktorá v absolútnych číslach znečisťuje najviac na celom svete, zlým Spojeným štátom, ktoré nepodpísali Kjótsky protokol a znečisťujú takmer najviac v prepočte na osobu, a voči zlým krajinám v Afrike, ktorých rast obyvateľstva predsa nevyhnutne musí mať za následok obrovské drancovanie prírody. My sme údajne tí dobrí, ktorým naozaj ide o prežitie ľudstva a planéty (ibid.).

Hoci udržateľný rozvoj ostáva pojmom, pod ktorý sa zmestí aj napríklad ťažba ropy v Arktíde, z neznámych príčin, ktoré si zasluhujú hlbšie preskúmanie, došlo k rozšíreniu zeleného doublespeaku o ďalší oxymoron. Po udržateľnom rozvoji tu máme zelený rast. Akoby sa medzinárodné byrokratky

rozhodli vymedziť sa voči čoraz hlasnejším kritikom. Miesto toho, aby sa skrývali za všeobjímajúci udržateľný rozvoj, priznali nie celkom zelenú farbu a začali otvorene bojovať za zelený rast.

Buď ste za rast a môžete sa zapojiť do diskusie o našej budúcnosti, alebo ste proti a stáva sa z vás antisystémový odpadlík, naivný rojko, idealista. Do debaty o tom, ako čo najlepšie dosiahnuť rast, sa nemáte ako zapojiť, pretože vychádzate z celkom odlišných predpokladov. Ak neveríte, že zvyšovanie efektívnosti, nahradzovanie zdrojov a inovácie odstránia prírodné hranice, ktoré sme už dávno prekročili, je lepšie s vládami a bruselskými úradníkmi prestať spolupracovať.

Politické rozhodnutie

Základný problém – nastavenie systému na rast, ktorý je zrejme nevyhnutný na to, aby mohla fungovať naša ekonomika – sa totiž cez technologické zmeny vyriešiť nepodarí. Na to treba politické rozhodnutie. Ťažko sa však dá čakať od súčasných politikov, hoci stále dúfam, že sa mýlim a že konferencia OSN v Paríži, ktorá je za dverami, prinesie zmenu.

Skôr sa zdá, že iba široké hnutie ochotné vygenerovať novú politickú silu bude schopné prísť s postupným obmedzovaním obchodnej výmeny, so silnou podporou miestnej výroby (t. j. zamestnanosti) a s vnímaním prírody, ktoré ju neredukuje na kupecké počty, ale je si vedomé jednoduchého faktu, že príroda nás všetkých presahuje. Jedno však treba oceniť. Granty z Bruselu a od slovenskej vlády niekedy podpora aj opozičné názory.

Otázky

Aký je vzťah hospodárskeho rastu a technologických zmien?

Vysvetlite podobnosť medzi zeleným rastom a udržateľným rozvojom

Ideológia cirkulárnej ekonomiky

Obehové hospodárstvo v podmienkach súčasného systému nie je využívané v prospech životného prostredia, ale pre základný imperatív väčšiny trhových aktérov, ktorým je zisk. Ideológia cirkulárnej ekonomiky môže viesť k zvýšenej a nie k zníženej spotrebe, ako by to naša umierajúca planéta potrebovala.

Najnovší ekologický rozruch sa vytvoril okolo tzv. cirkulárnej ekonomiky. Brožúra rovnomenného slovenského inštitútu z roku 2017 sa začína sľubne znejúcou vetou: „Cirkulárna ekonomika, nazývaná aj obehové či zelené hospodárstvo, je nový ekonomický model, ktorý predstavuje protiklad terajšieho modelu – lineárnej ekonomiky“ (INCIEN 2017). Tento nový model už zavádza aj Európska únia a spolu s ňou by malo aj Slovensko. Otázkou je, či naozaj ide o nový ekonomický model, alebo sa neudržateľná ideológia udržateľnosti len prezliekla do nového hávu?

Čo je to cirkulárna ekonomika? Vo svojej podstate ide o opätovné využívanie vecí namiesto ich zahadzovania a výroby nových, a to na viacerých úrovniach. Na úrovni hotových produktov môže ísť o posun na trh druhej ruky, prípadne o drobné opravy. Na nižšej úrovni ide stále o využitie celej veci, ale s nahradením častí výrobku, napríklad výmenu batérie v prípade telefónu. A na najnižšej úrovni ide o recykláciu, teda o opätovné využitie materiálov použitých pri výrobe, napríklad kovov v prípade telefónu (ibid.).

Na prvý pohľad tak cirkulárna ekonomika vyzerá byť zmysluplným, priam nevyhnutným prístupom k výrobe a spotrebe. Ak budú nerastné zdroje v našom hospodárstve

obiehať namiesto toho, aby boli hádzané na skládku, náš život sa konečne dostane do súladu s prírodou. Výskum však naznačuje, že to nemusí byť až také jednoduché. Problémom je širší ekonomický kontext, v ktorom má nové obehové hospodárstvo fungovať. O aký kontext ide?

Nový model – starý systém

V zmieňovanej brožúre sa píše, že cirkulárny model má zaistiť konkurencieschopnosť krajín, ich stabilný ekonomický rast a zdravé životné prostredie (ibid.). Pri prezentácii najnovšej správy Európskej komisie o obehovom hospodárstve sa jej podpredsedníčka Jyrki Katainenová vyjadrila podobne: „Táto správa ukazuje, že Európa je na správnej ceste tvorby investícií a pracovných a podnikateľských príležitostí. Budúci potenciál pre udržateľný hospodársky rast je obrovský a Európa je naozaj tým správnym miestom pre rast životnému prostrediu naklonenému priemyslu“ (Katainen 2019).

Cirkulárna ekonomika sa teda má stať súčasťou fungovania spoločnosti, ako sme ju v mnohom poznali doteraz – investície, konkurenčný boj a hospodársky rast. Údajne nový model, či dokonca systém, tak nie je ani nový a nie je ani zásadnou zmenou. K recyklácii dochádzalo dávno pred vznikom kapitalizmu, ale, čo je dôležitejšie, základné princípy kapitalistickej ekonomiky ostávajú nedotknuté. A práve tie ohrozujú zmysluplnosť zavádzania obehového hospodárstva. V prvom rade ide o konzumerizmus. Hlavným cieľom mnohých firiem je predáť čo najviac svojich produktov bez ohľadu na to, či ich spotrebitelia potrebujú. Reklama slúži nielen na informovanie nakupujúcich, ale aj na presviedčanie, že nový

produkt je nevyhnutný pre život a treba si ho kúpiť, hoci starší ešte stále slúži celkom dobre.

Recyklovaním k vyššej spotrebe

Tu na scénu vstupuje problém zeleného vedomia konzumentov. Kdesi v podvedomí si uvedomujeme, že možno nie je celkom v poriadku, ak niečo, čo funguje, vyhodíme, či ak si kúpime niečo, čo až tak nepotrebujeme.

Túžba po spotrebe a radosť z nej ostávajú nenarušené, len čo sa z nerecyklovateľného tovaru stáva zelený ekovýrobok. Nalepte na telefón ikonku recyklácie alebo férového obchodu a výčitky svedomia sú preč. Ba dokonca sa túžba nakupovať ešte zvyšuje. Experimentálny výskum ukazuje, že ľudia na toalete používajú viac papierových utierok, keď majú k dispozícii koše s logom recyklácie (Valenzuela – Böhm 2017). Pritom by sa nemalo zabúdať na skutočnosť, že z lídra medzi zelenými telefónmi – Fairphone 2 – sa dá získať späť iba 30 percent použitého materiálu (Decker 2018).

Pocit, že kúpou zelených výrobkov pomáhame planéte, nás môže nabádať k nakupovaniu a väčšej spotrebe. Odpad viac nie je ekologickým problémom, ale stáva sa zdrojom, ktorý svojim konzumerizmom pomáhame vytvárať. Jednoducho povedané, ideológia cirkulárnej ekonomiky môže viesť k zvýšenej a nie k zníženej spotrebe, ako by to naša umierajúca planéta potrebovala.

Paradox šetrnosti

To, čo nám ukazuje psychoanalýza na individuálnej úrovni, dobre vidno aj pri použití makroekonomickej perspektívy. Dnes už bežne akceptovaný tzv. opačný alebo odrazový efekt zrejme platí aj pre cirkulárnu ekonomiku. Základnou skutočnosťou, na ktorú ideológia cirkulárnej ekonomiky „zabúda“, je, že medzi každou úrovňou obehového hospodárstva sa nachádza to, čo je pre kapitalistické hospodárstvo typické – trh. Ide napríklad o trhy s tovarmi po skončení životnosti, trhy so šrotom, recyklovanými materiálmi, opravenými výrobkami či trhy druhej ruky. Vo všetkých týchto prípadoch použité veci súťažia s novými (Zink – Geyer 2017, s. 4). Akákoľvek úspora, ktorú obeh materiálov zaistí, tak podľa vedcov z Kalifornskej univerzity a Loyola Marymount univerzity automaticky neznamená rovnakú úsporu pre planétu. Naopak, zdanlivo ekologické úspory môžu viesť k ešte väčšej spotrebe daných materiálov vďaka nižšej cene. Napríklad použité či opravené telefóny nenahradia nové, ale len rozšíria existujúci trh o trh s telefónmi z druhej ruky, ktoré sa budú predávať spotrebiteľom v chudobnejších krajinách. Celková spotreba telefónov teda neklesne, ale naopak, vzrastie.

Ďalším typickým prípadom nárastu spotreby v rámci cirkulárnej ekonomiky je virtualizácia ekonomiky. Napríklad on-line video na požiadanie síce znižuje dopyt po fyzickej donáške videa, ale zároveň rastie celková spotreba videa (Walgrove 2015 in Zink – Geyer 2017).

Podobne, viackrát použiteľné rakety znižujú materiálovú náročnosť na ich odpaľovanie, ale to zas vedie k nárastu počtu odpálených rakiet. Jednoducho povedané, rovnako ako zníženie

energetickej náročnosti žiaroviek vedie k nárastu spotreby svetla, tak aj opätovné využívanie materiálov môže viesť k celkovému nárastu používaných materiálov. Na trhoch, ktoré prepájajú jednotlivé úrovne obehového hospodárstva, totiž nenakupujú a nepredávajú firmy kladúce prírodu nadovšetko, ale len obyčajné firmy idúce často po najnižšej cene tak, ako ich do toho nútia kapitalistické imperatívy (Zink – Geyer 2017).

Kruh sa neuzatvára

Analýza priemyselnej symbiózy v dánskom Kalundborgu ukazuje, že prípadné pozitíva pre životné prostredie sú efektom a nie príčinou prepájania jednotlivých firiem. Firmy vytvárajú otvorené a nie uzavreté kruhy recyklácie v rozpore s tým, ako to predpokladá ideológia cirkulárnej ekonomiky.

Nemenej významným problémom je skutočnosť, že recyklovanie je v niektorých prípadoch jednoducho nemožné a v skutočnosti ide o postupnú degradáciu (tzv. downcycling). Takto „recyklované“ napríklad plasty alebo papier sú doplnkom existujúcich trhov s plastmi a papierom, ale nenahrádzajú ich, ako to intuitívne vyplýva z predstavy dokonalého obehu. A opäť platí, že práve takú predstavu nám ukazujú najrôznejšie kruhy v grafikách znázorňujúcich cirkulárnu ekonomiku, hoc aj sa v texte brožúry zmienenej inštitútu dá dočítať o špirálovej ekonomike, ktorej downcycling lepšie zodpovedá (Gregson et al. 2015).

Tu si treba uvedomiť, že samotný rast spotreby môže byť v dnešnej verejnej diskusii vnímaný pozitívne. Využívanie zálohovaných fliaš povedie k väčšiemu počtu zálohovacích

staníc, a to zas zrejme k vyššej zamestnanosti. K jej nárastu môže dôjsť aj vďaka zvýšenému dopytu po opravároch. Podľa Nadácie Ellen MacArthur by obehové hospodárstvo zvýšilo zdrojovú produktivitu o 30 percent ročne, čo by viedlo k nárastu HDP o 7 percent do roku 2030 oproti súčasným predpovediam (Ellen MacArthur Foundation 2015, s. 33 in Zink – Geyer 2017, s. 600). Zatiaľ čo v stredoprúdovej ideológii obehového hospodárstva, ktorú produkuje aj uvedená nadácia, ide o pozitívny jav, realita je taká, že hospodársky nárast môže negovať pozitívne dosahy na životné prostredie. Konzultantská firma McKinsey & Company dokonca radí svojim klientom, aby propagovali svoje produkty pre sekundárne trhy spôsobom, ktorý nezníži tržby na primárnych trhoch a neznížili si tak vlastné zisky (McKinsey & Company 2014 in Zink – Geyer 2017, s. 600). Obehové hospodárstvo potom nie je využívané v prospech životného prostredia, ale pre základný imperatív väčšiny trhových aktérov, ktorým je zisk (World Economic Forum 2014 in Zink – Geyer 2017).

Doteraz sa čitateľom a čitateľkám mohlo zdať, že ak sa bavíme o cirkulárnej ekonomike, tak hovoríme o všetkej produkcii. Skutočnosť je však celkom iná. Podľa vedeckého tímu z viedenského Inštitútu sociálnej ekológie v súčasnosti 44 percent vstupov zahŕňa potravu a energiu, ktoré nemôžu byť recyklované, a ďalších 27 percent predstavuje nárast objemu v budovách a infraštruktúre. To znamená, že viac ako dve tretiny všetkých v súčasnosti využívaných zdrojov sa buď nedajú recyklovať, alebo znova použiť (Haas et al. 2015). Opäť je tu kľúčovým problémom ideológia – ikonky s uzavretými kruhmi naznačujú to isté, čo názov najnovšej správy Európskej komisie:

Uzatváranie kruhu. Akurát, že v realite sa žiaden kruh neuzatvára.

Fyzika nepustí

Jednou z možností je samozrejme presedlať na obnoviteľné zdroje, ale to predpokladá masívne využitie nových zdrojov. Ak aj by sa tento argument dal potvrdiť pohľadom do vzdialenej budúcnosti a my by sme žili v rozprávkovom svete takmer cirkulárnej ekonomiky, stále je tu kľúčový problém hospodárskeho rastu. Aby bolo možné dosahovať rast, musí byť množstvo materiálov väčšie než zdroje získané z recyklácie. Fyzika nepustí ani v čase zelených dezinformácií.

Znamená všetka táto kritika, že cirkulárna ekonomika je nezmysel? Nuž, závisí od kontextu. V súčasnom hospodárskom systéme predstavuje cirkulárna ekonomika nebezpečnú ideológiu vytvárajúcu ilúziu uskutočniteľnej reformy. Udržiava nás v predstave, že môžeme žiť ako doteraz a hospodársky rásť a zároveň chrániť prírodu. Mimo kapitalizmu ide o nevyhnutnosť, ku ktorej sa azda raz prepracujeme.

Otázky

Akým spôsobom vplýva cirkulárna ekonomika svojou ideológiou na spoločnosť?

Vysvetlite odrazový efekt.

Čo je to downcycling?

Nie ľudstvo, ale bohatí prečerpávajú zdroje planéty

Od stredy druhého augusta údajne žijeme na ekologický dlh. Aspoň tak nám to oznámila moderátorka RTVS vo večerných Správach (Maláček 2017). Na tú stredu totiž pripadol Deň ekologického dlhu, keď „ľudstvo vyčerpalo všetky prírodné zdroje, ktoré je planéta schopná vytvoriť za rok“. Opakujúc tvrdenia mimovládnych organizácií, moderátorka uviedla reportáž s naliehavou témou. Otázkou však ostáva, akým spôsobom sa v celej reportáži hovorilo o problematike ekologického dlhu.

Po úvodných vetách moderátorky sa od Juraja Vysokého z občianskeho združenia Prales dozvedáme, že „si berieme viac, ako by nám patrilo,“ pričom „naši otcovia a dedovia si toho brali menej“. Ján Madarás z Ústavu vied o zemi Slovenskej akadémie vied zas kriticky hovorí o „našom postoji voči pôde.“ Moderátorka následne zdôrazňuje, že na ekologický dlh nežije len Slovensko či Európa, ale „celé ľudstvo“.

Kto prečerpáva zdroje?

V súvislosti s prebiehajúcimi tropickými horúčavami sa zdá, že správa je nanajvýš aktuálna. Mali by sme si pripomínať, ako prečerpávame zdroje a ničíme si životné prostredie. Lenže ľudstvo nie je homogénna masa. Namiesto je preto otázka, kto konkrétne zdroje prečerpáva. Sú to ženy alebo muži? Čierni alebo bieli? Laváci alebo praváci? Chudobní či bohatí?

Spotrebu bohatých nám môže priblížiť správa mimovládnej organizácie Oxfam z decembra 2015, podľa ktorej 10 percent najbohatších ľudí na svete produkuje polovicu emisií

z fosílnych palív spôsobených osobnou spotrebou. Naopak, najchudobnejších 50 percent, teda viac ako 3,5 miliardy ľudí, vyprodukovalo iba 10 percent emisií svojou spotrebou. Osobná spotreba sa podieľa na celkových emisiách takmer dvoma tretinami (Gore 2015).

Bohatí si berú viac

Tzv. uhlíková stopa, merajúca množstvo vypúšťaného uhlíka jednotlivca alebo krajiny, úzko súvisí so spotrebou zdrojov, ktorej sa týka Deň ekologického dlhu. Dá sa teda smelo povedať, že tvrdenia, ktoré odzneli v RTVS, sú problematické. Platí síce, že ľudstvo vyčerpalo zdroje, ktoré je planéta schopná vytvoriť za rok, lenže takisto platí, že v rámci ľudstva ich bohatí ľudia vyčerpali omnoho viac ako chudobní.

Čiže nie my všetci si berieme viac, ako by nám patrilo, ako tvrdí Juraj Vysoký, ale bohatí si berú viac, ako by im patrilo. Ich postoj voči pôde je problematický. Oni na Slovensku ťažia priveľa dreva.

A čo sa týka tvrdenia, že na ekologický dlh nežije len Európa, ale celé ľudstvo, nuž tak to je síce tiež pravda, ale časť ľudstva v chudobných krajinách na ekologický dlh nežije. Príčinou nadmerného čerpania teda nie je množstvo ľudí, ale to, koľko konkrétni ľudia spotrebujú.

A nie je nijak prekvapujúce, že bohatí spotrebujú viac, pretože si to jednoducho môžu dovoliť. Veď je také príjemné bývať vo veľkom dome, kúpiť si jachtu, lietať po celom svete, chodiť niekoľkokrát do roka na dovolenku do päťhviezdičkového hotela, šoférovať veľké auto či vlastniť lietadlo.

Opulentný životný štýl nám dennodenne vnucujú tak reklamy, ako aj seriály či filmy, ktorých sú tieto reklamy súčasťou.

Keď sa však začne diskusia o prečerpávaní zdrojov, zrazu v tom ideme všetci spolu. Už sa neukazuje, kto má aký veľký dom, kto má jachtu, kto lietadlo. Z jednotlivcov sa stáva masa zvaná ľudstvo alebo sa jednoducho použije zámeno „my“ a jeho rôzne tvary.

V skutočnosti množstvo zdrojov nestačí na pokrytie túžob všetkých ľudí na planéte. Medzi ľuďmi teda dochádza k boju o ne. Veď si len predstavte, o koľko by sa zvýšila spotreba, ak by všetci tí, čo žijú z dvoch dolárov na deň mali zrazu žiť zo štyroch. Naďalej by boli veľmi chudobní, ale mohli by spotrebovať až dvojnásobné množstvo zdrojov.

Bojujeme o zdroje

Bohatí bojujú proti chudobným, aby si uchovali privilégium spotrebúvať, koľko sa im žiada (Newell 2005). A problémom správ – ako aj tých na RTVS – a prizvaných ekologov je, že tento boj ignorujú. Implicitne medzi ľuďmi, ktorí nadmerne využívajú zdroje planéty, radia aj tých najchudobnejších, hoci tí by v skutočnosti mali spotrebúvať viac, aby mohli žiť dôstojne.

Je teda na čase, aby sme začali vážne diskutovať o ekologickej spravodlivosti.

Otázky

Aký je vzťah medzi nerovnosťou a spotrebou prírodných zdrojov?

Čo si predstavujete pod pojmom ekologická spravodlivosť?

O bicyklovaní a moci

Pani Zora Pauliniová napísala na svojom blogu článok o siedmych mýtoch, pre ktoré údajne nemôžeme jazdiť v Bratislave na bicykli. Siedmym mýtom je tvrdenie, že „Bratislavčania jednoducho na to nemajú mentalitu“ (Pauliniová 2010, on-line). V krátkom odstavci vyvracia tento mýtus poukázaním na to, že v Dánsku je jazdenie na bicykli moderné a „in“ a že Bratislavčania na bicykloch často jazdia, a to na hrádzi alebo v Karpatoch. Stačilo by, aby mali cyklotrasy a jazdili by aj v meste.

Posuňme tvrdenie pani Pauliniovej ešte o kúsok ďalej. V Bratislave žijú takí istí ľudia ako v Dánsku, v blízkej Viedni, alebo, ako ukazuje autorka blogu, v Liptovskom Mikuláši. Chcú jazdiť po svojom meste na bicykli. Sú si plne vedomí toho, že jazdenie na bicykli je zdravšie, ohľadupľnejšie k životnému prostrediu, spoločenskejšie, jednoducho lepšie. Zároveň kde môžu tam jazdia, len v tom meste z akýchsi zvláštnych dôvodov nenasadnú na svoj obľúbený dopravný prostriedok, ale použijú tú smradľavú MHD, alebo v zápche večne trčiacie auto.

Ako je to možné? Ako to, že sú Bratislavčania takí bicyklovania chytiví, ale zároveň pokojne a bez protestu akceptujú každodenné trápenie sa v autách, či mestských hromadných prostriedkoch?

Podľa pani Pauliniovej je problém jednoznačný. Chýba im dopravná infraštruktúra. Kto dnes v Bratislave nasadne na bicykel, riskuje život. „Stačí začať vytvárať funkčnú a bezpečnú sieť cyklotrás a Bratislavčania na bicykloch sa v meste objavia“ (Pauliniová 2010, on-line).

Nepochybne sa autorka blogu nemýli a aj ja pevne verím tomu, že stačí pár ciest a kritická masa cyklistov sa v meste objaví a postupne na seba nabalí ďalších a ďalších, ktorí s radosťou opustia svoje štvorkolesové statusové symboly, aby prijali normu nového životného štýlu.

Ako však docieľiť túto zmenu? Prečo sa cyklotrasy nikde nestavajú? Čo ľuďom bráni v tom, aby prejavili svoju ozajstnú vôľu a vynútili si vybudovanie infraštruktúry, ktorú v skutočnosti chcú? Všetky tieto otázky sú nejakým spôsobom spojené s otázkou politizácie dopravy v Bratislave, jednoducho s otázkou moci a mocenských vzťahov.

Za všetkých, ktorí sa starej problematike moci venujú, spomeniem Stevena Lukesa a jeho trojdimenzionálny koncept moci. Prvú dimenziu reprezentuje poňatie Roberta Dahla, podľa ktorého má A moc nad B do tej miery, do ktorej je schopné primäť B urobiť niečo, čo by B inak neurobilo (Dahl, 1957). Moc je teda možné pozorovať iba po preskúmaní konkrétnych rozhodnutí. Druhú dimenziu reprezentujú Bachrach a Baratz. V ich ponímaní je možné vylúčiť určité témy z rozhodovania. Moc sa teda prejavuje v určitom konflikte a má za následok, že konflikt nie je viditeľný. Ak však existuje konsenzus v konkrétnej otázke, nedochádza k aplikovaniu moci (Bachrach – Baratz 1970). Lukesova tretia dimenzia predpokladá, že existuje konsenzus týkajúci sa určitej témy. Ľudia samotní môžu byť produktom systému, ktorí ide proti ich vlastným záujmom. „A môže uplatňovať moc nad B tým, že ho prinúti urobiť niečo, čo nechce, ale aj tým, že ovplyvňuje, formuje a determinuje jeho vlastné požiadavky... [N]ajefektívnejšie a najrafinovanejšie uplatnenie moci je to, ktoré zabraňuje, aby konflikt vôbec vznikol“ (Lukes 2004, s. 27).

Lukes následne ponúka príklad. Je ním porovnanie dvoch podobných miest. V jednom myslenie obyvateľov ovplyvňuje jedna veľká, „mocná“ továreň a v druhom niekoľko malých. Zatiaľ čo v druhom meste bola prijatá legislatíva v oblasti životného prostredia, v prvom meste táto otázka nebola predmetom žiadnych debát. Dôvod je podľa Lukesa zrejmý – moc veľkej továrne fungovala vo svojej tretej dimenzii a ovplyvnila myslenie, záujmy a požiadavky obyvateľov mesta. V meste vládol zdanlivý konsenzus.

Falošné vedomie je veľmi nebezpečná kategória a je treba ju aplikovať veľmi opatrne. Od Marxa, cez Gramsciho, Althussera až po Foucaulta a Lukesa, vždy môžeme sklíznuť k autoritatívnemu nárokovaniu si objektivity. V tejto chvíli máme veľmi pádne argumenty na takýto nárok, pokúsme sa ale skôr, než rozhodovať za ostatných o tom, čo si v skutočnosti myslia, o skúmanie mocenských mechanizmov, ktoré zabraňujú, aby sa cyklotrasy stali relevantnou témou volebnej kampane.

Ktorí aktéri v bratislavskom dopravnom diskurze spôsobujú, že sa dokola točíme v kruhu diaľničných obchvatov, nových mostov, tunelov, parkovísk, inteligentných semaforových systémov, kruhových objazdov, alebo, v lepšom prípade, pruhov pre autobusy? Ako je to možné, že zdanlivo existuje konsenzus, že cyklotrasy nepotrebujeme? Kde treba lokalizovať tie mocenské centrá, ktoré umožňujú, aby okrajové cyklofilné skupiny ostávali okrajovými?

Diskurz najviac ovplyvňujú samotní šoféri a šoférky a tí čo cestujú MHD. Oni a ich každodenné jazdenie je vyjadrením a zhmotnením bratislavského dopravného diskurzu. Oni sú tými mocenskými centrami a od nich závisí, či sa diskurz niekedy zmení. Ich konkrétnu prax, ktorou sa navzájom dennodenne

ovplyvňujú je však možné meniť. To, že niekto každé ráno nasadne do auta je spoločenský akt, ktorý má svoj význam. Šofér alebo šoférka nám všetkým oznamuje, že je normálne každé ráno jazdiť autom. Ak existuje dostatočný počet takýchto ľudí, navzájom sa vo svojom konaní utvrdzujú. To sa ale dá zmeniť.

Aké sú efektívne nástroje tejto zmeny? Sú nimi v prvom rade médiá a neostáva nám iné, než sa pýtať, kde sú naši komentátori. Veľmi trefne pomenované „mienkotvorné denníky“ vytvárajú ono falošné vedomie. Zdanlivý konsenzus neustále reprodukujúci diskurz tu existuje nielen vďaka nebicyklujúcim potenciálnym cyklistom, ale aj vďaka mienke, ktorú spoluvytvárajú naše médiá. V tomto prípade nenájdeime tovareň ani iné centrum moci, ktoré by samo o sebe znemožňovalo, aby sa táto téma stala ústrednou témou kampane. Práve naopak. V určitej, obmedzenej, forme je cyklistická infraštruktúra prítomná v programe hlavných kandidujúcich na primátorské kreslo. Napriek tomu naďalej existuje mlčanie v tejto oblasti narušované občasnými bezvýznamnými výkrikmi, akými je vyššie citovaný blog, pár skupín nadšencov spojených cez Facebook, alebo aj tento článok.

Pýtam sa preto, čím si bratislavskí komentátori a komentátorky vysvetľujú, že sa u nás na bicykloch nejazdí? Ak sa tak často oháňajú progresívnymi normami západných spoločností v najrôznejších oblastiach štátnej správy a samosprávy, prečo im ušla tak významná téma akou je mestská doprava? Ak je bicyklovanie moderné a „in“ v Dánsku, vo Viedni a v Liptovskom Mikuláši, prečo sa v tomto ohľade neusilujú naši tvorcovia a tvorkyne mienky ovplyvňovať aj Bratislavčanov, Bratislavčanky a Slovákov a Slovenky v ďalších

mestách? Prečo sa nepokúsia z cyklistiky urobiť ústrednú tému bratislavských komunálnych volieb?

Azda sa pani Pauliniová nemýli, že stačí vyznačiť cyklotrasy a slovenskí chodci, chodkyne, motoristi, motoristky, cestovatelia a cestovateľky MHD si už k nim cestu nájdu. Aby však k ich vyznačeniu došlo, je treba prelomiť zdanlivý konsenzus. Je treba sa vzoprieť tejto neviditeľnej moci, ktorá na nás všetkých pôsobí rovnako silno ako nebadane. Ak je zřejmé, že boje na jej okrajoch sú neúspešné, je treba jej vzdorovať priamo v centrách. Nimi sú komentátorské a spravodajské stránky našich tlačovín, či vysielania súkromných i verejnoprávnych rádii a televízií.

Boj proti diskurzu je bojom proti zdanlivej prirodzenosti a nemennosti. Je na každom konkrétnom novinárovi, či sa doňho pustí, akú udalosť pokryje a pre akú tému sa rozhodne v každom jednom konkrétnom komentári.

Otázky

Aké dimenzie moci sú zmienené v texte?

Čím tretia dimenzia moci prispieva k obmedzeniu cyklistiky v slovenských mestách?

Neudržateľný ekonomický systém má alternatívy

Častou reakciou na kritiku súčasného ekonomického systému je otázka alternatív. Odpoveď sa dá ľahko nájsť v množstve menších spoločenských systémov v chudobných krajinách, z ktorých najznámejší sú asi zapatisti v mexickom regióne Chiapas.

V bohatších štátoch je to však ťažšie. Nová analýza z pera troch nemeckých akademikov sa venuje trom alternatívam v Nemecku v oblasti produkcie potravín, bývania a energetiky (Bendix et al. 2019). Skúmajú štyri základné charakteristiky takzvaného postrozvoja – prístupu radikálne kritického k súčasnému rozvoju.

Prvou sú ekonomické praktiky a otázka, či sú riadené kapitalistickou, alebo inou ekonomickou logikou. Druhou charakteristikou alternatív je otázka rozhodovania: majú ľudia možnosť pravidelne sa zúčastňovať na rozhodovaní o svojich životoch, alebo je toto rozhodovanie prenechané expertom a politikom voleným raz za štyri roky? Treťou oblasťou je vzťah k poznaniu a vede. Kritizovaná je dominancia západnej vedy a alternatívou sú miestne formy vedenia. A štvrtou charakteristikou je postavenie sa koloniálnemu dedičstvu vykorisťovania v chudobných krajinách.

Prvou alternatívou je solidarne poľnohospodárstvo - solawi. V Nemecku zahŕňa takmer dvesto projektov, z ktorých každý je schopný zásobovať do päťsto členov. Farmári nie sú pod tlakom produkovať za najnižšiu cenu. Tá závisí od príjmu konzumentov. Chudobnejší platia menej.

Rozhodovanie je kolektívne a týka sa aj metód obrábania pôdy, voľby rastlinných druhov, použitia hnojív či plátov pre farmárov.

Dožinky zas spájajú ľudí medzi sebou. Pestovanie tradičných plodín alebo výmena semien udržujú miestnu znalosť a sú v rozpore s praktikami priemyselného poľnohospodárstva. Sieť solawi kritizuje vplyv poľnohospodárskej politiky EÚ na chudobné krajiny a usiluje o nadnárodnú solidaritu, napríklad v globálnom poľnohospodárskom hnutí La Via Campesina (ibid., s. 135-138).

Druhou alternatívou je Syndikát nájomných domov, združujúci často bývalé squaty, ktoré boli legalizované kolektívnou kúpou. Vznikol začiatkom 90. rokov minulého storočia a združuje vyše 3000 rezidentov v 130 projektov.

Squatový socializmus

Jeho základom je kolektívne rozhodovanie značne sťažujúce opätovný predaj a navrátenie bývaniu jeho trhovej hodnoty. Obyvatelia zároveň prispievajú do fondu solidarity na nákup nového bývania do komunálneho vlastníctva. Súčasťou je aj komunálny život či spoločné vybavenie domov. Vzťah s obyvateľmi bývalých kolónií sa prejavuje v snahe poskytovať obydlie utečencom (ibid., s. 138-141).

Stop uhliu

Tretou alternatívou je nemecké hnutie proti klimatickej zmene a používaniu uhlia Ende Gelände. Odmieta akékoľvek formy zeleného kapitalizmu. Kolektívne rozhodovanie hnutia je založené na taktike občianskej neposlušnosti a vedomého porušovania pravidiel súčasného systému, čím sa odlišuje od tradičných, umiernených zelených organizácií.

V roku 2015 tisícka aktivistov okupovala povrchovú baňu v Hambachu. Odmietajú súčasnú formu rozvoja a okrem zastavenia ťažby a spaľovania uhlia usilujú aj o obmedzenie spotreby v bohatých krajinách.

Podobnosť s alternatívami v chudobnejších krajinách, napríklad s ekvádorskou iniciatívou Yasuni-ITT, je prítomná v slogane „Nechajte to v zemi“ odkazujúcom na uhlie v Nemecku a ropu v Ekvádore (ibid., s. 141-143).

Nemeckí autori uvedené alternatívy aj kritizujú. Všetkým je spoločná dominancia vzdelaných mestských členov strednej triedy, ktorých len do malej miery dopĺňajú znevýhodnené časti obyvateľstva. Vo všetkých troch prípadoch ide o fungujúce, avšak stále ľudsky značne poddimenzované organizácie alebo hnutia.

V prípade Ende Gelände navyše chýba pozitívny program pre udržateľnú alternatívu a je viac protestným hnutím. Nič to nemení na skutočnosti, že v mnohom ide o reálne postrozvojové alternatívy schopné nahradiť neudržateľný ekonomický systém, v ktorom dnes žijeme.

Otázky

Aké sú alternatívy voči súčasnému ekonomickému systému v Nemecku?

Aká je podobnosť medzi nemeckými a ekvádorskými ekologickými protestami?

Kapitalizmy v strednej Európe

Hoci väčšina svetovej populácie žije v kapitalizme, nie pre každého je tento kapitalizmus rovnaký. Jeden montuje autá pri Žiline, ďalšia upratuje v hoteli v Tirolsku a tretia šije značkové tričká v Indii, hoci by mala chodiť do školy. Všetci prinášajú svojim zamestnávateľom zisk, ale každý pracuje v odlišných podmienkach.

Maďarská autorka zo Stredoeurópskej univerzity v Budapešti Dorothee Bohle a jej kolega Béla Greskovits sa v knihe Kapitalistické odlišnosti na európskej periférii zaoberajú rôznorodosťou, s akou sa s kapitalizmom po roku 1989 vyrovnávali štáty Vyšehradskej štvorky, na Balkáne a v Pobaltí (Bohle – Greskovits 2012).

Podľa autorov knihy, ktorá získala cenu Steina Rokkana za porovnávací výskum v sociálnych vedách, sa voľnotrhový prístup najviac presadil v pobaltských krajinách. U nás a u našich susedov sa napriek vládám Václava Klauza či Mikuláša Dzurindu presadil tzv. ukotvený neoliberalizmus (ibid., s. 138-171). Ide o systém, v ktorom sa stále hľadá kompromis medzi trhovým hospodárstvom a sociálnou súdržnosťou. Najsolidárnejší prístup sa vyvinul v Slovinsku. Kľúčovým argumentom autorov je, že vlády a ďalší aktéri boli schopní ovplyvniť smerovanie kapitalizmu v týchto krajinách, hoci výsledok nikdy nebol plne v ich rukách. Zdôrazňujú, že zatiaľ čo veľká časť slovenských, českých či poľských elít bola silno inšpirovaná neoliberálnou ideológiou, pre slovinských politikov táto nebola až taká presvedčivá. Máme, čo sme si zvolili.

Kniha je užitočná najmä preto, že pripomína argumenty, ktoré veľká časť slovenských médií ignoruje. Zdôrazňuje, že

hoci boli socialistické podniky v mnohom neefektívne, minulý režim zaistil obyvateľom kvalitné technické vzdelanie so skúsenosťami v priemyselnej výrobe. Tie potom boli rozhodujúce pre vstup zahraničných investorov. Komunistické režimy takisto zaviedli masové sociálne programy. Ich obľuba znemožnila, aby ich politici následne úplne zrušili, čo malo za následok miernejšie dosahy nástupu kapitalistického režimu pre široké vrstvy obyvateľstva (ibid., s. 17).

Ak komunizmus zaistil, že po jeho páde sem prišli zahraničné investície, natíska sa otázka, či bolo nutné súťažiť s okolitými krajinami v daňových úľavách a v štátnej pomoci pre investičné projekty. Slovincom sa podarilo získať investície aj bez toho, aby lákali nadnárodné firmy na dotácie. Daňová súťaž pritom mala za následok vážne oslabenie sociálneho štátu.

To sa ukázalo ako kľúčové s príchodom hospodárskej krízy. Najviac na ňu doplatili silne neoliberálne pobaltské štáty. Naopak, krajiny Vyšehradskej štvorky (okrem Maďarska) a Slovinsko boli vďaka svojim sociálnym a finančným politikám menej zraniteľné. Problémom v Pobaltí bolo nielen štátne zadlženie, ale aj zadlženie domácností, ktoré obe generovali dovtedajší rast. Nám poškodila najmä náhla strata trhov, kam vyvážame našu produkciu. Skoré „uzdravenie“ Nemecka zabránilo zásadnému zhoršeniu ekonomickej situácie u nás či v Poľsku a ČR.

Je to práve tento vývoj počas krízy, ktorý ukazuje, že máme v krajinách Vyšehradskej štvorky tzv. závislé trhové ekonomiky. Tie sa okrem závislosti od exportných trhov a ďalších charakteristík vyznačujú aj tým, že kým napríklad v Nemecku korporácie prijímajú rozhodnutia vo vzťahu k nemeckým držiteľom akcií či nemeckým bankám, u ktorých sa

dá očakávať aspoň minimálny vzťah k Nemecku, u nás sa podriaďujeme rozhodnutiam prichádzajúcim z centrál v iných krajinách (ibid., s. 223-258).

Ako naznačuje doterajšie zhrnutie, celá kniha je napísaná v ideológii rastu a doháňania Západu v sofistikovanosti výroby, produktivite a veľkosti hospodárstva. Všetky tieto prvky sú dnes tak hnutiami za lepšie životné prostredie, ako aj neekonomickými sociálnymi vedami spochybňované. Strednú cestu medzi radikálnym odklonom od kolonizácie života ekonómiou a bezhlavým pokračovaním vpred v tejto slepej uličke je možné nájsť v lokalizácii výroby. Nielen že zníži zraniteľnosť voči externým šokom, ale aj obmedzí zbytočnú prepravu tovarov.

Otázky

Čo je to ukotvený neoliberalizmus?

Kto najviac doplatil na hospodársku krízu z krajín strednej východnej Európy?

Minimálna mzda a ideológia

V apríli premiér Robert Fico vyhlásil, že by privítal, keby minimálna mzda dosiahla hranicu 400 eur. V stredu vláda rozhodla o 405 eurách.

Ako pri každom ohlásení nárastu minimálnej mzdy pravicoví ekonómovia vyjadrili obavy z nárastu nezamestnanosti a chudoby či zo zníženia slovenskej konkurencieschopnosti.

Najnovšie štatistické údaje, ktoré máme, sa týkajú rozhodnutia nemeckej vlády zaviesť od začiatku roku 2015 minimálnu hodinovú mzdu na úrovni osem a pol eura. Podobne ako na Slovensku aj v Nemecku niektorí ekonómovia strašili poklesom zamestnanosti. V skutočnosti tu však nezamestnanosť poklesla. A to dokonca o tri percentá rýchlejšie ako v tom istom období minulého roka. Zároveň zavedenie minimálnej mzdy viedlo k nahradeniu tzv. malých úväzkov za 400 eur mesačne plnohodnotným zamestnaním so sociálnym zabezpečením. Zavedenie minimálnej mzdy v Nemecku viedlo k nárastu miezd o pol až jedno percento, na východe štátu mzdy medzi pracovníkmi s najnižšou úrovňou vzdelania o 6 až 9 percent (Janssen 2015).

Podľa Ronalda Janssen, ekonomického poradcu Európskej odborovej konfederácie, sa tým potvrdzujú varovania odborov, že flexibilita na pracovnom trhu nevytvára nové pracovné miesta, ale iba nahradzuje riadne miesta prekérnou, slabo platenou prácou (ibid.).

Zavedenie minimálnej mzdy zároveň viedlo k nárastu nemeckých miezd o pol až jedno percento, pričom na východe spolkového štátu mzdy medzi pracovníkmi s najnižšou úrovňou

vzdelania vzrástli o šesť až deväť percent, v reštauráciách o vyše dvanásť percent. U kvalifikovaných zamestnancov bol nárast tri percentá. Janssen sa pasuje aj s argumentom, že pozitívne dosahy po zavedení minimálnej mzdy neboli dôsledkom tohto opatrenia, ale ich mal na svedomí hospodársky rast. Ukazuje, že v porovnateľnom období v roku 2014 bol rast nižší len o desatinu percenta, takže nemohol mať za následok také zásadné zmeny (ibid.).

Hoci tieto údaje prispievajú k vyvracaniu mýtu o zákonitej škodlivosti zvyšovania minimálnej mzdy, vychádzajúceho z modelu neoklasickej ekonómie, ktorý nájdeme v drvivej väčšine ekonomických učebníc, treba mať na pamäti, že Slovensko nie je Nemecko. Odlišné hospodárske prostredie môže na rast minimálnej mzdy reagovať inak ako v Nemecku, najmä keď u nás sa minimálna mzda nezavádza, ale iba zvyšuje. Úspech novej nemeckej verejnej politiky by mohol mať vplyv na slovenskú a svetovú diskusiu o minimálnej mzde. Tá je totiž učebnicovým príkladom významu ideológie v každodenných životoch zamestnancov s nízkymi platmi.

Podľa prieskumu takmer osem z desiatich ekonómov v roku 1992 súhlasilo alebo súhlasilo s výhradami, že minimálna mzda zvyšuje nezamestnanosť medzi nízko kvalifikovanými a mladými zamestnancami (UNCED 1992). Hoci z prieskumu nebolo jasné, čo presne „výhrady“ znamenali, zaujímavé je, že v roku 2003 poklesol počet tých, čo súhlasili bez výhrad z 57 na 46 percent, počet tých, ktorí súhlasili s výhradami, stúpol z 22 na 28 percent a tých, čo nesúhlasili, z 21 na 27 percent. Rod Hill a Tony Myatt, profesori na univerzite v New Brunswicku, pripisujú postupný rozpad konsenzu o negatívnom dosahu

zvyšovania minimálnej mzdy empirickým prácam dokazujúcim opak a z nich vyplývajúcim diskusiám (Hill – Myatt 2010).

Kľúčová je pritom nielen skutočnosť, že množstvo empirického výskumu obsahuje chyby, ale problémom je najmä testovanie príliš zjednodušujúceho modelu, ktorý nie je schopný zachytiť ďalšie faktory ovplyvňujúce zamestnanosť ako napríklad počet nováčikov na pracovnom trhu či zmieňovanú fázu hospodárskeho cyklu (ibid.).

Nemecký príklad by mohol prispieť k diskusii, ktorá by si nezamieňala modely za empirické zistenia, ale by sa usilovala o lepšiu ekonomickú vedu, o hľadanie komplexných riešení založených na politickom vyjednávaní a neopakovala by dávno vyvrátené poučky z učebníc ekonómie. Hoci ideológie sú nášmu svetu vlastné, ich pluralita nám zaistí demokratickejšiu spoločnosť ako dominancia jednej z nich.

Otázky

Aký je vzťah medzi minimálnou mzdou a zamestnanosťou?
Ako sa v čase menil postoj ekonómov k tejto otázke?

Zaslúžime si vyššie mzdy!

Zdá sa vám vaša mzda prinízka? Veľmi pravdepodobne nejde iba o zdanie, ale skutočne si zaslužíte vyšší plat. Aspoň tak to vyplýva z porovnania nášho regiónu s bohatšou časťou Európy.

Po roku 1989 zažila stredná a východná Európa náhly prepád miezd. V Československu klesli až o 30 percent. Kapitalizmus nám ukázal svoju menej prívetivú tvár hneď, ako mohol. Mzdy však následne začali stúpať a úroveň pred pádom reálneho socializmu sme dosiahli v roku 2007 (Poštová banka 2015). Česi už v roku 1996 (ČSÚ 2012). Až kríza pribrzdila tento rast.

Mzdy a schopnosť konkurovať

Medzi rokmi 1995 – 2010 sa slovenské mzdy dostali z úrovne 10% nemeckých miezd na úroveň 33,2%. Napriek tomuto celkovému nárastu na Slovensko i do celej strednej a východnej Európy naďalej prichádzali zahraničné investície, dokazujúc, že nárast miezd nutne neznižuje medzinárodnú schopnosť konkurovať iným krajinám.

Za nárastom plátov stál okrem zahraničných investícií aj odchod obyvateľstva do zahraničia. V Poľsku ekonomická emigrácia z krajiny viedla k nárastu miezd medzi rokmi 2004 – 2009 až o viac ako 2,5% (Galgóczi 2017, s. 13). Nedostatok učiteliek alebo lekárk spôsobený možnosťou voľného pohybu po Európskej únii prinútil tamojšiu vládu zvyšovať im platy. Zahraničné firmy ich vo všeobecnosti platia vyššie, no väčšinou tomu tak nie je vďaka odborom ako na Západe, kde sú mzdy výsledkom rokovaní medzi zamestnancami a zamestnávateľmi.

U nás sme niečo podobné videli napríklad počas nedávneho štrajku vo Volkswagene.

S krízou došlo v niektorých krajinách k poklesu miezd. Na Slovensku sa len spomalil nárast. Kým v štátoch ako Maďarsko alebo Rumunsko, ktoré potrebovali pomoc Medzinárodného menového fondu a EÚ, bol mzdový pokles dôsledkom podmienok týchto inštitúcií (ibid., s. 16), u nás došlo k spomaleniu rastu miezd napriek tomu, že nám nikto žiadne podmienky nekládol.

Západu sa nutne nepribližujeme

Problémom je tiež, že sa zhoršil pomer miezd vo vzťahu k západnej Európe. Z úrovne 33,2% nemeckých miezd v roku 2010 klesli slovenské mzdy do roku 2015 na úroveň 32,8% nemeckých. Predstava, že integrácia do EÚ nás životnou úrovňou nevyhnutne približuje Západu tak utrpela vážnu ranu.

Prečo si však zaslúžime vyššie mzdy? Podľa Bélu Galgócziho z Ústavu európskych odborov je hlavnou príčinou odlišný pomer medzi mzdou a produktivitou (ibid.). Zjednodušene povedané, Slovák za mesiac vyrobí podobné množstvo automobilových dielov ako Nemeč, no napriek tomu dostane nižšiu mzdu. Kým v Nemecku za mzdu 1 000 eur získa majiteľ firmy produkt v hodnote 1 320 eur, na Slovensku za takú istú mzdu získa produkt v hodnote 1 475 eur. Na Slovensku teda zjavne existuje priestor pre rast miezd, ktorý nepoškodí medzinárodnú konkurencieschopnosť.

Galgóczi argumentuje v prospech výroby s vyššou pridanou hodnotou. Táto ekonomická mantra nie je ničím novým, on v nej však otáča kauzalitu. Neplatí len, že

60

sofistikovaná výroba dvíha mzdy, ale naopak, aj vysoké mzdy môžu viesť k štrukturálnym zmenám v ekonomike smerom k sofistikovanej výrobe. Vyššie mzdy pritom zároveň aj zvyšujú produktivitu a tým prispievajú k rastu konkurencieschopnosti (ibid.).

Otázkou ostáva, či medzinárodná konkurencia posúva ľudstvo dopredu, alebo je skôr príčinou konfliktov, vykorisťovania, chudoby, nerovnosti a environmentálnej degradácie. Hoci je vzdelanie obyvateľstva lákadlom pre zahraničné firmy, voľný obchod má na životnú úroveň zamestnancov často negatívny vplyv. Slovensko je síce príkladom krajiny, v ktorej mzdy narástli. No odhliadnuc od argumentu, že je stále kam rásť, rovnako tak platí, že sa naša krajina podieľa na globálnom ekonomickom usporiadaní, v ktorom mnoho iných ľudí na rast životnej úrovne na Slovensku dopláca ich vlastnými životmi. Na to by sme pri našich bojoch za vyššie mzdy nemali zabúdať.

Otázky

Aký bol doteraz vývoj slovenských miezd voči Nemecku?
Prečo si ľudia na Slovensku zaslúžia vyššie mzdy?

Naozaj klesá vo svete chudoba?

Winston Churchill raz povedal, že verí iba tým štatistikám, ktoré sám sfaľšoval. Ďalší britský premiér Benjamin Disraeli zas spomínal tri stupne klamstiev: klamstvá, prekliate klamstvá a štatistiky. Hoci tie bývajú niekedy užitočné, ide tiež o nebezpečný ideologický nástroj.

Možnosť presvedčiť sa o tom sme mali pri sledovaní nedávnych správ a komentárov na RTVS. Prezident Združenia podnikateľov Slovenska Ján Oravec v nich hovoril o zásadnom poklese chudoby a zmienil predpoveď, že „do roku 2030 chudoba, ako ju chápeme z hľadiska štatistických údajov, úplne vo svete vymizne.“ Otázkou je, ako chudobu chápeme z hľadiska štatistických údajov.

Známu úroveň chudoby jedného dolára na deň (presnejšie \$1,02 v cenách z roku 1985) prijala Svetová banka roku 1990. Meranie o desať rokov neskôr však prinieslo zvýšenie celosvetovej chudoby a vari preto, píše Jason Hickel z Londýnskej školy ekonómie, banka zmenila medzinárodnú hranicu chudoby na 1,08 dolára v cenách z roku 1993. Táto zmena znamenala obrátenie trendu a namiesto nárastu začala celosvetová chudoba zrazu klesať, a to o rovných 400 miliónov ľudí medzi rokmi 1981 až 2001. Hranica chudoby bola totiž celkovo nižšia vďaka inflácii (Hickel 2016).

Podobný účtovný trik si banka zopakovala roku 2008, keď posunula hranicu chudoby na 1,25 dolára v cenách z roku 2005. Tentoraz sa počet ľudí, ktorí už zrazu neboli extrémne chudobní, zvýšil medzi rokmi 1990 až 2005 o 121 miliónov. V súčasnosti sa hranica chudoby stanovuje na úroveň 1,90 dolára v cenách z roku 2011 (Hickel 2014).

Dáta Svetovej banky o chudobe umožňujú tvrdiť, že za posledných 50 rokov na svete zmizli tri štvrtiny chudobných (The World Bank 2018). Nezmizli. Len sa tu čaruje so štatistikami.

Čo presne toto číslo znamená? Ide o množstvo základných tovarov a služieb, ktoré človek potrebuje na život a môže si ich kúpiť za 1,90 dolára v Spojených štátoch (The World Bank 2017). Skúste si predstaviť, že by ste mali vyžiť z 58 dolárov mesačne napríklad v Kansase. Že sa to nedá? Nuž zrejme preto stanovilo Ministerstvo poľnohospodárstva USA za minimálnu hranicu potrebnú na nákup jedla roku 2011 5,04 dolára, a nie iba necelé dva doláre.

Na Slovensku bola hranica chudoby roku 2016 na úrovni 347 eur, teda takmer 12 eur na deň v slovenských cenách (Štatistický úrad Slovenskej republiky 2017, s. 9). Aj to je veľmi málo, ale človek by s takou sumou zrejme neumrel od hladu. Inak je to v Indii. Nedávny výskum ukázal, že viac ako dvojnásobok ľudí, než koľko je extrémne chudobných podľa Svetovej banky, nie je schopných zaistiť si základné potreby (Hickel 2016, s. 753-754).

Podľa Adama Wagstaffa tam majú deti, ktoré žijú na úrovni medzinárodnej hranice chudoby, 60 percent šancu, že budú podvyživené. V Nigeri dosahujú také deti trikrát vyššiu úmrtnosť, ako je celosvetový priemer. Medzinárodná hranica chudoby tak nie je v súlade s čl. 25 Všeobecnej deklarácie ľudských práv, ktorý zaručuje právo na životnú úroveň predpokladajúcu zdravie a blahobyť vrátane potravín, oblečenia a prístrešia (Wagstaff 2003 in Hickel 2016).

Ako vôbec vznikol „dolár na deň“, ktorý by ľuďom mal stačiť na to, aby neboli chudobní? Išlo a stále ide o priemer

národných hraníc chudoby niekoľkých najbiednejších štátov. Samotná štatistika však má úskalia. Pri prepočítavaní hranice chudoby pomocou parity kúpnej sily sa kritizuje, že sa táto „sila“ netýka len potravín, ale napríklad aj lacných služieb v zaostalých krajinách a následné prepočítanie tak umelo znižuje počet chudobných, pretože služby v štatistike ťahajú celkovú cenu všetkých tovarov a služieb nadol. Ďalším problémom je, že parita kúpnej sily sa zisťuje pomocou prieskumov, ktoré však nezohľadňujú, že najchudobnejší môžu za rovnaké potraviny platiť viac, pretože napríklad kupujú v menších množstvách alebo žijú na miestach, kde slabá konkurencia nevedie k poklesu, no k nárastu ceny (Hickel 2016).

Výpočty Sanja Reddyho z New School v New Yorku a Thomasa Pogga z Yale ukazujú priemerne až o 42 percent vyššiu medzinárodnú hranicu chudoby v zaostalejších krajinách, ak sa namiesto všeobecnej parity kúpnej sily použije parita kúpnej sily iba pre obilniny a chlieb (Reddy – Pogge 2010). Komu slúžia také štatistiky? Vieme, že nie sú dôsledkom exaktných meraní, otázkou je, či skorumpované vlády nezlepšujú štatistiky v záujme lepšieho PR medzinárodných organizácií bojujúcich s chudobou.

Ak je úroveň určená Svetovou bankou prinízka, ako si stanoviť etickú hranicu chudoby, nad ktorou by sa dalo žiť bez negatívnych zdravotných následkov? Peter Edward z Univerzity v Newcastli navrhuje, aby priemerne zaručovala dožitie 74 rokov, teda aby človek pre výšku príjmu nemal kratší život, než aký ľudia obvyčajne mávajú (Edward 2006 in Hickel 2016). Táto hranica je na úrovni okolo piatich dolárov. Jej použitie by však znamenalo, že na svete by žilo okolo štyroch miliárd

chudobných a že chudoba od roku 1981 vo svete neklesá, ako to tvrdí Oravec, ale rastie.

Dáta o chudobe od Svetovej banky sú sporné a svojím spôsobom porušujú ľudské práva. Ich užitočnosť je však zrejmá (Hickel 2016). Umožňujú ľuďom, ako je Oravec, ich opakovať a tvrdiť, že „za posledných 50 rokov na svete zmizli tri štvrtiny chudobných“. Nezmizli. Len sa tu čaruje so štatistikami.

Otázky

Ako sa v čase menila hranica extrémnej chudoby a aký to malo dopad na počet ľudí pod touto hranicou?

Čo by bola hranica chudoby reflektujúca skutočné minimálne potreby človeka a prečo?

Prečo krízu takmer nikto nečakal

Možno ste si už aj vy položili otázku, ako to, že politici a ekonómovia v roku 2006 či 2007 nevedeli o nadchádzajúcej globálnej hospodárskej kríze.

Bola to číra neschopnosť ekonomickej a politickej elity, alebo skorumpovanosť a závislosť od korporátnych donorov? A dala sa kríza vôbec predvídať?

Podobným otázkam sa vo svojom nedávnom článku ocenenom Harrisonovou cenou Asociácie politických štúdií venovali Andrew Hindmoor zo Sheffieldskej univerzity a Allan McConnell z Univerzity v Sydney (Hindmoor – McConnell 2013). Ich analýza kritizuje doterajšie prístupy slávnych ľavicových ekonómov Josepha Stiglitzu, Paula Krugmana a mnohých ďalších. Podľa tejto skupiny mali politici aj ekonómovia reagovať z dnešného pohľadu na jasné signály hroziaceho rizika a ide jednoznačne o ich zlyhanie.

Reakcia autorov oceneného článku na slávnu otázku britskej kráľovnej Alžbety II. „Prečo si to nik nevšimol?“ je však odlišná. Hlavnú príčinu vidia v prevládajúcej ideológii danej doby, ktorá často pravdivé varovné signály dávala do úplne iného kontextu, v akom ich vidíme dnes.

Predovšetkým si však treba uvedomiť, že okrem negatívnych signálov, napríklad rastúceho objemu špekulácií za požičané peniaze či nafukujúcej sa bubline cien aktív, trh vysielal množstvo pozitívnych signálov. Dnes síce vieme, že mali pochybný základ, ale vtedy to tak nevyzeralo a politici aj ekonómovia mali aj vďaka prevládajúcej ideológii tendenciu veriť tým pozitívnym.

Napríklad inflácia bola nízka alebo pomer kapitálových rezerv k pôžičkám sa dokonca zvyšoval. V prvom prípade však rast cien aktív dorovnávali klesajúce ceny priemyselných výrobkov pochádzajúcich z Číny a v druhom slabá regulácia umožňovala presun pôžičiek do tieňového bankového systému (ibid., s. 545).

Ďalším aspektom, ktorý spôsobil, že elity nevnímali signály ako varovné, bol celkovo pozitívny kontext, v ktorom sa vyslovovali. Napríklad Anglická centrálna banka v roku 2005 síce vo svojej Správe o finančnej stabilite písala o podceňovaní rizík a prehnanom optimizme, ale nestanovila žiaden prah neakceptovateľného rizika a celkový stav britského finančného systému označila za „zdravý“ (ibid., s. 552).

Navyše, regulačné úrady takisto prijali prevládajúce voľnotrhové normy, a hoci aj publikovali z dnešného pohľadu priam prorocké správy, nekonali v politickom vákuu. Ako neskôr priznal britský Úrad finančných služieb, jeho vyššie postavení zamestnanci si boli vedomí potreby ubezpečiť politikov, že sa neusilujú o dôkladný dohľad nad bankami.

Ako je na tom argument, podľa ktorého finančná podpora politickým stranám z Wall Streetu a z londýnskej City viedla k presadzovaniu ich záujmov v politike? Hoci sa zdá byť nevyvrátiteľný, treba mať na pamäti, že nielenže boli v danom období obe finančné centrá zdrojmi ziskov, daní, hospodárskeho rastu a národnej prestíže, zároveň politici verili, že tieto javy samotné sú dôkazom odolnosti trhov a že trhom prospieva slabá regulácia a nie opak (ibid., s. 553).

Ak v minulosti trh zlyhal, teraz dokazoval, že sa to už nestane. Naopak, akákoľvek regulácia by trh deformovala a tým

mohla viesť k problémom. Politikov teda nemuseli motivovať len peniaze, ale akoby ich motivovala samotná ideológia.

Je však potom možné kohokoľvek viniť za to, že nebral varovné signály do úvahy? Autori článku si myslia, že ekonómovia a politici mali vedieť, že sa krízy v kapitalizme pravidelne opakujú a omnoho viac mali dávať pozor na akékoľvek varovné trhové signály. Po druhé, mali viac načúvať kritickým hlasom, namiesto toho, aby ich vyhadzovali zo zamestnania, no hlavne ich nevnímať ako ideologickú kritiku od politických oponentov, ako to bolo u demokratov v USA v prípade hypoték pre chudobných. Inými slovami, nemali byť tak jednostranne ideologicky orientovaní (ibid., s. 555).

Zaujímavé na ocenenom článku je, že sa vôbec nezmieňuje, ako je možné, že sa voľnotrhová ideológia pred krízou presadzovala s takou dominanciou. Aj keby sme totiž minimalizovali vplyv finančných darov hedžových fondov a iných korporácií na rozhodovanie politikov, mali by sme mať na pamäti, že sú to práve korporátne peniaze, ktoré vo veľkom sponzorujú presadzovanie neoliberálnej ideológie. A tu niekde by sme hádam mali začať s pokusmi o nápravu súčasného stavu, ktorý sa v tomto nezmenil. Bohatí majú až priveľký vplyv na ľudské myslenie.

Otázky

Aké faktory prispeli k tomu, že väčšina ekonómov a politických aktérov krízu neočakávala?

Aká bola rola Číny v udržiavaní dojmu, že sa neschyľuje ku kríze?

2. Medzinárodné vzťahy

Ako Západ ovládol svet?

Túto otázku si kladú Alexander Anievas z Cambridgeskej univerzity a Kerem Nisancioglu z Westminsterskej univerzity. Pre vzostup západnej Európy je podľa nich kľúčové násilie spojené so vznikom kapitalizmu a s kolonializmom (Anievas –Nişancioglu 2015). Ako k takémuto tvrdeniu dochádzajú? Nie je za nadvládou Západu slávna protestantská etika Maxa Webera, nevhodné klimatické podmienky v Afrike či orientálna despocia?

Eurocentrické vysvetlenia

Takéto vysvetlenia považujú Anievas s Nisancioglom za eurocentrické, pretože vychádzajú z toho, že základom kapitalistickej modernity je vnútorný vývoj v Európe. Ten je chápaný ako primárna hybná sila histórie. Prehliada však mnohoraký medzispoločenský vývoj v dejinách. Spoločnosti sa navzájom ovplyvňujú. Na jednej strane silnejší donucujú slabších, aby sa prispôbili, ak chcú prežiť, na druhej slabší využívajú privilégium zaostalosti, aby silnejších preskočili vo vývoji. Presne to sa podarilo na starom kontinente (ibid.).

Pre vzostup západnej Európy je kľúčové násilie spojené so vznikom kapitalizmu a s kolonializmom. Za nadvládou

Západu tak nie je ani Weberova protestantská etika, nevhodné klimatické podmienky v Afrike či orientálna despocia.

V 13. storočí, keď Európa bola podľa autorov najzaostalejším regiónom sveta, mongolské impérium spojilo východ so západom – Európu s Čínou. Kým pre Čínu a východnú Európu znamenali Mongoli ohrozenie, západnej Európe, naopak, umožnili rýchly vzostup (ibid., s. 67). Čínsky admirál Čeng Che zastavil svoje námorné expedície v prvej polovici 15. storočia, aby sa Čína mohla plne venovať pozemnej mongolskej hrozbe, čím neskôr umožnil voľný prístup Portugalcom a Holanďanom k obchodu v Indickom oceáne. Mongoli takisto umožnili rozšírenie navigačných technológií a pušného prachu z východu na západ. Pre autorov je dôležité, že tento prínos pre západnú Európu bol daný aktivitou Mongolov a pokrok teda nepramenil zvnútra samotného Západu (ibid., s. 72).

Kľúčové je, že Mongoli do Európy počas feudálnej krízy priniesli aj mor (Anievas – Nişancioğlu 2015, s. 78). Pokles počtu obyvateľov viedol k zlepšeniu postavenia roľníkov a reakciou na to boli boje medzi šľachticmi. Práve tie znamenali pre Európanov zásadnú počiatocnú výhodu. Vďaka konkurencii medzi šľachticmi stali sa lepšími vo výrobe a používaní zbraní, v námorných technológiách boja a v budovaniach opevnení. Neskôr Osmanská ríša ohrozovala Habsburgovcov v čase ich najväčšej dominancie. Turci využívali rozdrobenosť Európanov a vytvárali aliancie s Francúzmi, Angličanmi a protestantmi v Holandsku a Nemecku. Narušili monopol Janova a Benátok v Stredozemnom a Čiernom mori a prinútili ich hľadať alternatívne cesty do Indie a na Ďaleký východ. Dôsledkom bolo „objavenie“ Ameriky Krištofom Kolumbom (Hess 1973 in Anievas – Nişancioğlu 2015).

Zisky z kolónií

To viedlo k možnosti nakupovať lacno prírodné zdroje z Ameriky a predávať draho priemyselné výrobky v Afrike. Odtiaľ Európania exportovali otrokov do Ameriky. Obchod s Amerikou umožnil Británii prekonať prvú krízu kapitalizmu a následné investície financovali technologický rozvoj. Z neho vznikla priemyselná revolúcia. So zvyšovaním produktivity dochádzalo k prepúšťaniu nepotrebných pracovných síl. Sektory viazané na Ameriku však umožnili, aby sa títo ľudia zamestnali pri budovaní lodí a prístavov, neskôr v cukrovarníckom a textilnom priemysle. Tiež ich masovo vyvážali do Nového sveta, kde zakladali ďalšie a ďalšie kolónie (Anievas – Nişancıoğlu 2015, s. 122-123).

Koncom 18. storočia sa príjem z amerických kolónií rovnal približne polovici hrubých britských investícií. V roku 1772 Amerika spotrebovala 37 percent anglického vývozu. Všetky kolónie importovali v roku 1700 14%, v roku 1773 55% a v roku 1855 71% britského exportu. Medzi rokmi 1750 až 1800 britský obchod s kolóniami dosahoval približne 15% národného príjmu. Jednoducho, bez kolonializmu by britská história vyzerala úplne inak (Hobson 2004 in Anievas – Nişancıoğlu 2015, s. 164-165).

Hlavným zlomom bolo postupné získanie prevahy v Indii. Tu sa snúbil úpadok systému fungovania mughalského impéria a postupné prenikanie obchodno-vojenského pôsobenia Britov (a Holanďanov). Pritom Holanďania ani Angličania neboli lepší obchodníci, ale boli lepší vo využívaní násillia. Britská industrializácia do veľkej miery závisela od indickej

deindustrializácie. Nie je preto náhodné, že kolonizácia Indie predchádzala britskú industrializáciu zhruba o 20 rokov. Dôležité pre následnú dominanciu vo svete bolo aj zapojenie Indov do britskej armády. Napríklad pri dobývaní Číny po Boxerskom povstaní Sikhovia riadili v Pekingu aj dopravu (Parker 1984 in Anievas – Nişancioğlu 2015, s. 262-263).

Za symbolický moment začiatku preberania vedúcej úlohy vo svete Západom, ktorý spojil kapitalizmus s kolonializmom, považujú autori dobytie Bengálska v roku 1757 a podpísanie Parížskej dohody v roku 1763. Počas týchto rokov ázijské impériá padli do rúk Britov a zároveň bol porazený francúzsky absolutizmus v Sedemročnej vojne. Zrodil sa globálny kapitalizmus, ktorý prekonal európsky feudalizmus a odpor neeurópskeho sveta. Jeho dominancia trvá dodnes (Anievas – Nişancioğlu 2015, s. 272).

Otázky

Čo nám hovorí vplyv Mongolov na dominanciu Západu o súvislostiach v histórii?

Čo umožnili zisky z kolónií kolonizátorom a aký je podľa vás dopad kolonizácie na dnešný svet?

Ako si Západ udržuje dominanciu vo svete

Podľa jednej konšpiračnej teórie nám vládnú plazy a Angela Merkelová je údajne „stará korytnačka“. Táto teória je podobne ako množstvo iných zrejme nevyvrátiteľná. Existujú však aj uveriteľnejšie teórie, podľa ktorých nám vládnú rôzne elitné spolky, a práve tieto teórie sú nebezpečné. Tiež sa však celkom nedajú vyvracať. Vhodnejšie je ich nahrádzať analýzami konkrétnych mocenských bojov.

Akokoľvek sa nám môžu, ale aj nemusia, zdať konšpiračné teórie nezmyselné, jedno je zrejmé: vo svete prebiehajú boje o moc na tej najvyššej úrovni. Kým pre konšpirátorov sú touto úrovňou zmienené tajné spoločenstvá, akademici sa zameriavajú napríklad na medzinárodné organizácie. Práve na ich pôde sa dajú sledovať mocenské boje a práve ich prostredníctvom Západ udržuje svoju nadvládu nad svetom. Robert H. Wade z Londýnskej školy ekonómie a politických vied (LSE) ukazuje na viacerých príkladoch, ako dominancia Západu vo svete pretrváva, a to napriek tomu, že v posledných rokoch čoraz častejšie počujeme o rýchlom hospodárskom raste v Číne či Indii, alebo o tom, ako tieto štáty spolu s Ruskom, Brazíliou a Juhoafrickou republikou (tzv. skupina BRICS) tvoria protiváhu Západu.

Vyšachovať OSN

Ako konkrétne teda západné krajiny vedené Spojenými štátmi naďalej vládnu svetu? V prvom rade je pre nich potrebné, aby sa o globálnych ekonomických otázkach nerozhodovalo na pôde OSN a ideálne, aby sa tam o tom vôbec nediskutovalo.

Naopak, je potrebné, aby boli výlučnou doménou medzinárodných finančných inštitúcií, v prvom rade Medzinárodného menového fondu (MMF).

Príkladom je nedávna snaha blokovať tzv. Stiglitzovu komisiu pomenovanú podľa nositeľa Nobelovej ceny za ekonómiu Josepha Stiglitzu. Táto komisia sa mala venovať otázke reformy medzinárodného finančného systému. Zriadil ju Miguel d'Escoto Brockmann, vtedajší predseda Valného zhromaždenia OSN (post donedávna zastávaný ministrom Miroslavom Lajčákom) napriek silnému odporu Spojených štátov a Veľkej Británie, ktoré otázku reformy finančného systému chceli riešiť na pôde G20 a MMF, teda v inštitúciách, kde má Západ oveľa väčší vplyv (Wade 2012).

Hlavným nástrojom mocenského boja bolo v tomto prípade odmietnutie financovať prácu komisie zo strany generálneho tajomníka OSN Pan Ki-muna. Nevyhnutné prostriedky napokon zaistili niektoré členské štáty, ktorých mená však neboli zverejnené. Členom komisie britskí diplomati radili, aby svoju prácu v komisii ukončili a médiá stredného prúdu konferenciu o správe Stiglitzovej komisie označili za frašku, cirkus či hanbu bez toho, aby sa venovali obsahu správy. Úsilie komisiu úplne zablokovať napokon nebolo úspešné, určite sa však podarilo zásadne obmedziť jej vplyv (ibid.).

Umlčať kritické hlasy

Ďalšie snahy marginalizovať OSN vidno na nedávnych udalostiach vo dvoch pridružených organizáciách – v Konferencii Spojených národov pre obchod a rozvoj (UNCTAD) a Organizácii Spojených národov pre priemyselný

rozvoj (UNIDO). UNCTAD dlhodobo vo svojich Správach o obchode a rozvoji prezentuje iné názory než názory Svetovej banky a MMF. Veľmi zjednodušene povedané, kým Západ do veľkej miery preferuje neoliberaálne ladené správy, globálny Juh sa usiluje o texty umožňujúce aktívnu priemyselnú politiku štátu vrátane ochrany pred globalizáciou. Ešte pred krízou táto organizácia kritizovala krehkosť globálnej finančnej architektúry a politiky idúce proti globálnej stabilite presadzované západnými vládami. Tým, že je UNCTAD financovaný z celkového rozpočtu OSN, nemajú naň západné vlády taký vplyv a o konečnom vyznení správ musia vyjednávať s diplomatmi z globálneho Juhu združenými v G77.

Hlavným prvkom sporu v roku 2012 bolo vyznenie deklarácie konferencie v katarskej Dohe, ktorá mala dať organizácii jasný mandát na najbližšie štyri roky. Diplomati západných štátov boli napríklad proti tomu, aby sa UNCTAD zaoberal „základnými príčinami“ globálnej ekonomickej a finančnej krízy, pretože takáto formulácia by mohla viesť k poukazovaniu na to, že za krízu môže aj samotný Západ a jeho politiky (ibid.).

UNIDO sa podobne ako UNCTAD vyznačuje podporou aktívnym politikám štátu, v tomto prípade v prospech budovania priemyslu. Na rozdiel od UNCTAD-u však v nej členské štáty OSN nemusia mať svoje zastúpenie (UNIDO 1966). Čím menej štátov je súčasťou tejto organizácie, tým sú v nej nižšie príspevky a o to viac klesá jej význam, ako aj akcieschopnosť.

Ďalšou zo stratégií, ako si Západ udržuje svoju nadradenosť, je opúšťanie organizácií ako UNIDO. Spojené štáty UNIDO opustili ešte v polovici 90. rokov minulého storočia a ich príklad rýchlo nasledovala Kanada s Austráliou. V

poslednej dekáde vystúpila Veľká Británia, Nový Zéland, Litva, Francúzsko, Belgicko, Grécko, Portugalsko, Dánsko a Slovensko. Naopak však platí, že UNIDO podporuje Japonsko, Nemecko, Taliansko a Európska komisia (UNIDO - Members 2018).

Brániť reformám

Posledným príkladom udržiavania nadvlády je Svetová banka. Tu neplatí rozdelenie hlasov podľa systému jedna krajina – jeden hlas, ale krajiny majú počet hlasov podľa toho, koľko do banky vložili peňazí. Podobne ako v MMF aj tu majú Spojené štáty právo veta a spolu so svojimi európskymi spojencami majú pohodlnú väčšinu (Wade 2012).

Reforma v roku 2010 mala priniesť viac hlasov krajinám s nižším príjmom nachádzajúcim sa na globálnom Juhu. V Pravde som sa tejto reforme už raz venoval. Tu len zopakujem, že konečným dôsledkom bola zmena hlasov o 0,46 percent v prospech tzv. rozvojových a tranzičných štátov (medzi ktoré Svetová banka zaradila aj Slovensko) a napríklad Japonsko a Kanada si po reforme polepšili miesto toho, aby mali nižší počet hlasov (Vestergaard – Wade 2013).

Svetová banka je často považovaná za nástroj americkej zahraničnej politiky a amerického ministerstva financií. Prezidentom banky bol až do poslednej voľby automaticky kandidát Spojených štátov. Naopak, prezidentom MMF bol Európan. Zvolenie oboch si istili navzájom Európania s Američanmi svojimi hlasmi. Po kritike banky za to, že na jej najvyššie pozície neexistuje medzinárodné výberové konanie, v ktorom by bol zvolený ten najlepší alebo tá najlepšia podľa

konkrétnych schopností, bola posledná voľba otvorená aj neamerickým kandidátom (ibid.).

Wade túto voľbu opisuje ako frašku, v ktorej bolo od počiatku jasné, že zvíťazí kandidát Spojených štátov. Ním bol dnešný prezident banky Jim Yong Kim. Hoci jeho protikandidáti pôvodne mali podporu krajín globálneho Juhu a boli aj schopnejší v ekonomických a finančných otázkach, zvíťazil Kim. Bol však prvým prezidentom, ktorý nebol zvolený jednohlasne (ibid.).

Jeho špecializácia na zdravotníctvo reprezentuje zmenu v súčasnom prístupe smerom od priemyselnej politiky (ktorú sa snaží robiť UNIDO) k boju proti extrémnej chudobe a za zlepšovanie zdravia. Svetová banka tak má fungovať menej ako banka financujúca infraštruktúrne projekty a viac ako banka spolupracujúca s agentúrami tzv. rozvojovej pomoci ako sú Nadácia Billa a Melindy Gatesovcov alebo Billa a Hillary Clintonovcov. Práve s druhými menovanými má Jim Yong Kim dobré vzťahy a práve oni ho presadzovali ako kandidáta Spojených štátov (ibid.).

Ako bolo zmienené, ťažko povedať, či nám vládnu napríklad takí ilumináti, jedno sa však zdá zrejmé, k mocenským bojom na najvyššej úrovni dochádza, čo sa prejavuje aj v medzinárodných organizáciách, a štáty mimo Západu zatiaľ, zdá sa, ťahajú za kratší koniec. Nech už je to personálna politika, zákulisné ťahy alebo jednoducho opúšťanie nevyhovujúcich organizácií, Západ sa snaží udržať si svoju dominantnú pozíciu vo svete.

Nemali by sme však pritom zabúdať aj na skutočnosť, že medzinárodné organizácie nie sú len čisto bábkami v rukách vlád, ale majú vlastné zvyklosti, kultúry, ideológie, na ktoré

majú vlády len obmedzený dosah. Menej významné organizácie ako UNCTAD a UNIDO sú tradične považované za organizácie, ktoré majú bližšie k aktívnym politikám štátu a ku krajinám globálneho Juhu a MMF a Svetová banka za organizácie neoliberálneho Washingtonského konsenzu, ktoré majú, naopak, najbližšie k reštriktívnym politikám Európskej komisie a amerického ministerstva financií. V oboch prípadoch platí, že ide o byrokracie, v ktorých si svoju organizačnú kultúru (vrátane ideológie) reprodukovujú samotní byrokrati.

Vzostup Juhu

Hoci Wade zastáva názor, že Západu sa stále ešte darí si udržiavať nadvládu nad svetom, sám poukazuje na zmeny, ktoré túto dominanciu narúšajú. Napríklad zástupcovia štátov BRICS vo Svetovej banke sa neformálne stretávajú raz do mesiaca, aby diskutovali o spoločných záujmoch a následne sa podporujú v diskusiách v rámci banky. Vysokopostavený predstaviteľ Spojených štátov sa podľa Wikileaks vyjadril, že je hodné zaznamenania ako Brazília, Juhoafrická republika, India a Čína koordinujú svoj postup na medzinárodných fórach, aby hádzali polená pod nohy európskym a americkým iniciatívam a štvili ich proti sebe (ibid.).

Ďalším príkladom je už zmienená neúspešná snaha celkom odstaviť UNCTAD z diskusií o makroekonomických otázkach globálneho významu. Výsledkom vyjednávania bola podľa Wadea remíza medzi Západom a globálnym Juhom a v konečnom dôsledku môže UNCTAD prinášať iný pohľad na globálne hospodárstvo ako MMF a Svetová banka. Tu je však naďalej kľúčová otázka personálneho obsadenia. Najvyššie

pozície sú obsadené ľuďmi viac naklonenými Západu a neoliberalnému mysleniu (ibid.).

Ďalším príkladom vzťahovania sa Juhu je vznik nových bánk ako napríklad Novej rozvojovej banky (vlastnenej BRICS) alebo Ázijskej banky pre investície do infraštruktúry. Hoci sa zdajú konkurentmi západných inštitúcií, so Svetovou bankou majú spoločné projekty a podpísané memorandá o spolupráci (ibid.).

Významní aktéri globálneho Juhu totižto nemajú problém spolupracovať so Západom či presadzovať neoliberalizmus, ak im to práve vyhovuje. Nejde len o spoluprácu so Západom v G20. Typickým príkladom je Čína. Okrem liberalizácie obchodu vo svete je známa presadzovaním svojich záujmov v Afrike (ibid.).

Je teda zrejmé, že vo svete neustále prebiehajú mocenské boje a silní dominujú slabým a slabí sa im snažia vzoprieť. Hoci sa môže zdať zbytočné opakovať takéto banality, argument tejto eseje tkvie vo význame práce Roberta Wadea a ďalších kritických analytikov. Na konkrétnych príkladoch nám ukazujú, že za mocenskými bojmi nestoja ilumináti ani plazy, ale že ide o reálne udalosti svetovej politiky, do ktorých sa môžeme aktívne zapojiť miesto toho, aby sme doma konšpirovali pri pive.

Otázky

V akých medzinárodných organizáciách sa rozhoduje o kľúčových globálnych ekonomických otázkach a ktoré organizácie sú druhoradé v tomto ohľade?

Uveďte príklady vzťahovania sa globálneho Juhu.

Ako dnes funguje impérium

Začiatkom roka zomrela významná predstaviteľka tzv. politického marxizmu Ellen Meiksins Woodová. Vo svete zaujala svojou kritikou postmarxistického prístupu a odmietnutím upustiť od dôležitosti triedy ako politickej kategórie (Wood 1983). V češtine jej najprv vyšla kniha Pôvod kapitalizmu a predminulý rok aj Impérium kapitálu vo Vydavateľstve Spolku slovenských spisovateľov.

Pre obe knihy je kľúčové autorkino chápanie kapitalizmu ako systému, v ktorom tak nemajetní výrobcovia, ako aj majitelia kapitálu závisia pri uspokojovaní svojich najzákladnejších potrieb od trhu (Wood 2005, s. 9; Wood 2002, s. 2). Kým v nekapitalistických spoločnostiach výrobcovia väčšinou vlastní pôdu (alebo iné výrobné prostriedky) a nie sú vystavení pôsobeniu trhových síl, v kapitalizme ľudia disponujú len svojou prácou a podliehajú tak imperatívu konkurencie, hromadenia kapitálu, maximalizácie zisku a zvyšovania produktivity práce (Wood 2002, s. 76-77).

Zatiaľ čo vo feudalizme páni oberajú nevoľníkov pomocou násilia, v kapitalizme sa nemusia opierať o konkrétne donucovacie opatrenia. Túto prácu za nich vykoná trh. Bez výrobných prostriedkov sú ľudia nútení predávať svoju pracovnú silu na trhu práce, na ktorom si konkurujú s ďalšími zamestnancami. To má za následok nižšie mzdy a to zas zisky pre zamestnávateľov. Tak vo feudalizme, ako aj v kapitalizme dochádza k tomu, že pracujúcich páni oberajú o majetok, no kým vo feudalizme sa to deje priamo často vo forme naturálií, v kapitalizme majiteľ nemusí zamestnanca k ničomu nútiť. Právne ide o slobodné a rovnocenné osoby. Úlohu donucovacieho

80

mechanizmu preberá trh, teda konkurencia medzi nemajetnými zamestnancami, ktorí nemajú inú možnosť, ako sa zamestnať (ibid., s. 96).

Kapitalistické a nekapitalistické impéria

Takúto tzv. ekonomickú moc nachádza Woodová nielen vnútri štátov, ale aj vo vzťahoch medzi štátmi. To jej umožňuje odlíšiť dva základné typy imperializmu – kapitalistický a nekapitalistický (Wood 2005, s. 12). Čínsky, rímsky, arabský, dokonca aj holandský a do veľkej miery aj samotný britský imperializmus patria do druhej kategórie (ibid., s. 90).

Napríklad v Indii síce prakticky vládla súkromná Východoindická spoločnosť, spoliehala sa však pritom na svoju monopolnú pozíciu, pokročilú námornú techniku a vojenskú silu, pomocou ktorej dosahovala výhodné obchodné dohody. Išlo pritom o obchod, ale nie o ekonomickú formu moci, aká funguje v kapitalizme prostredníctvom konkurencie (ibid., s. 114-115).

Ako kapitalistické identifikuje Woodová tri impéria – britskú kolonizáciu Írska a budúcich Spojených štátov a súčasný americký celosvetový imperializmus (ibid., s. 80, s. 112). Práve ten v plnej sile rozvinul využívanie trhu a ekonomickej formy moci na dosahovanie nadvlády. Štáty sú oficiálne suverénne a právne rovnocenné, napriek tomu stále dochádza k presunu bohatstva od slabších k silnejším. Okrem nerovného obchodu je častým nástrojom úver. Ten umožňuje nátlak na liberalizáciu domácich trhov a rozšírenie kapitalizmu do tých najodľahlejších končín Afriky a Ázie (ibid., s. 129-130).

Cieľom Woodovej nebolo iba vysvetliť podstatu súčasného imperializmu. Zároveň sa zapojila aj do debaty o dôležitosti štátu. Vymedzuje sa voči teoretikom globalizácie, podľa ktorých je štát na ústupe a svet ovláda nadnárodný kapitál. Tvrdí, že dnes viac ako kedykoľvek predtým je fungovanie globálneho kapitalizmu závislé od existencie stabilného systému množstva lokálnych štátov. Kapitalizmus efektívne pracuje, keď systému dominuje jeden štát, ktorý zaisťuje disciplinované prokapitalistické správanie sa miestnych vlád, štáty však naďalej garantujú vlastnícke práva, stabilitu a sociálny poriadok. Ten kapitalizmus potrebuje pre svoj každodenný chod.

Impérium Busha a Obamu

Kniha vydaná pôvodne v roku 2003 bola zároveň reakciou na vojnu v Iraku a Bushovu doktrínu. Odmieťa vidieť inváziu ako neekonomickú snahu o koloniálnu nadvládu typickú pre tradičný imperializmus. V novom imperializme je vojenská moc naďalej prítomná, ale neslúži iba konkrétnym cieľom. Jej kľúčovou funkciou je udržiavanie celkovej nadvlády zaisťujúce fungovanie kapitalizmu. Prostredníctvom intervencií Spojené štáty zastrašujú vlády v krajinách, kde intervenujú a prezentujú svetu svoju vojenskú silu (ibid., s. 166-167).

V rozhovore z roku 2011 poukazuje na umiernenější prístup Baracka Obamu a jeho sebaobmedzenie prostredníctvom konceptu spravodlivej vojny. Zároveň však kritizuje flexibilitu tohto prístupu, ktorý umožňuje nekonečnú vojnu nevyhnutnú na fungovanie impéria Spojených štátov v jeho terajšej kapitalistickej forme (Lilley 2011, s. 39-40).

V časopise Historický materializmus o knihe diskutovali marxisti ako David Harvey alebo William Robinson. Kritizovali Woodovej pohľad na globalizáciu a nadnárodný kapitál, ktorý mení povahu štátu smerom k novému nastaveniu vzťahov s kapitálom (Wood 2007, s. 143-144).

Kým diskusia medzi marxistami pokračuje, na Slovensku naďalej čakáme, kým sa pojmy ako impérium či imperializmus stanú akceptovanými súčasťami verejných debát o medzinárodnej politike. Vydanie knihy od Ellen Woodovej by k takej akceptácii mohlo prispieť.

Otázky

Vysvetlite pôsobenie ekonomickej moci vo vzťahoch medzi štátmi.

Aký je cieľ vojenskej moci v novom imperializme?

Duch Porto Alegre

Immanuel Wallerstein zomrel v sobotu vo veku 88 rokov. Tento americký sociológ ostáva naďalej azda najvýznamnejším predstaviteľom neomarxizmu vo svete. Preslávila ho teória svetového systému, ktorá je dnes súčasťou kánonu odboru medzinárodných vzťahov.

Hoci v súčasnosti už radikálne prístupy nie sú v tomto odbore ničím nezvyčajným a v niektorých oblastiach prevládajú nad tradičným (neo)realizmom a (neo)liberalizmom, Wallerstein bol priekopník. Svoju akademickú kariéru začal koncom 50. rokov.

Moderný svetový systém

Až v roku 1974 však vydal prvú časť svojho najslávnejšieho diela Moderný svetový systém (Wallerstein 1974). V ňom predstavil dodnes používané rozdelenie sveta na tri základné oblasti: jadro, perifériu a semiperifériu. Posunul tak rigidné chápanie sveta, tzv. teórie závislosti o možnosť pohybu v rámci svetového systému.

Kým Wallersteinovi predchodcovia vnímali ekonomický rozvoj v chudobných krajinách len ako dôsledok tzv. rozvoja v krajinách bohatých, jeho koncepcia sveta umožňovala údajný rozvoj aj nezávisle od krajín bohatého Západu.

Základným prvkom rozdelenia sveta podľa Wallersteina bola sofistikovanosť výroby. Tzv. vedúce produkty, akými boli v dávnej minulosti textil, pred pár dekadami oceľ, autá či ešte neskôr počítače a po nich napr. lietadlá, prípadne genetické inžinierstvo, naďalej zaisťujú veľkú časť ziskovosti. Schopnosť

monopolizovať zisky, či už patentmi, alebo akýmkoľvek ďalšími štátnymi zásahmi, bola pre Wallersteina súčasťou udržiavania nadvlády krajín jadra.

Neo? Marxizmus?

Termín neomarxizmus dnes označuje viac kultúrnu ľavicu venujúcu sa kritike rasizmu, sexizmu či homofóbie. V čase, keď som prvýkrát čítal Wallersteinove texty na Masarykovej univerzite v Brne, sme poznali len jeden význam tohto termínu. Išlo o Wallersteinovu teóriu medzinárodných vzťahov.

Sám Wallerstein sa však v neskoršom veku posunul k dôrazu na nemateriálne témy. Do češtiny bola preložená jeho dôležitá kniha Európsky univerzalizmus, ktorú sme zasa čítali na seminári na Viedenskej univerzite (Wallerstein 2008). Tam sme sa už nevenovali iba kritike vykorisťovania, ale aj kritike ideológie západnej nadržanosti. Wallerstein presvedčivo ukázal, že presadzovanie demokracie a ľudských práv je len variantom snáh civilizovať barbarov. Brillantne pritom využil takmer päťsto rokov starú debatu medzi španielskym kňazom Bartolomé de las Casas a teológom Juanom Ginésom de Sepúlveda o problematike kolonizácie amerických Indiánov.

V jednej z najdôležitejších marxistických debát – v tzv. Brennerovej debate – však Wallerstein ťahal za kratší koniec, hoci najnovší výskum ukazuje, že aspoň čiastočne mal pravdu (Brenner 1977). Kľúčovou otázkou tam bol vznik kapitalizmu a otázka triedy. Kým Wallerstein definuje kapitalizmus prostredníctvom obchodu, Brenner za základ považuje triedny vzťah založený na vlastníctve kapitálu. Počiatok kapitalizmu

potom u Brennera vychádza zo vzniku triedy nemajetných nútených hľadať obživu tým, že predávajú svoju prácu. U Wallersteina však svetový kapitalizmus vzniká postupne, rozširovaním nerovnej výmeny do celého sveta, ktorá rozdeľuje svet na jadro a perifériu.

Dnes vieme, že pravdu majú tak trochu obaja. Áno, kapitalizmus v zmysle vzťahu medzi vykorisťovateľom a vykorisťovaným musel najprv vzniknúť v Anglicku v 16. storočí. No nerozšíril by sa bez nerovnej koloniálnej výmeny, ktorá pokračuje dodnes a vytvára jeho dnešnú globálnu podobu.

Budúcnosť

Postmoderna nás zbavila veľkých rozprávaní. Jedným z nich bol aj Wallersteinov neomarxizmus. Dnes už pôsobí viac ako prorocstvo z dávnej minulosti, keď úlohou vedy bolo predpovedať budúcnosť. Podľa Wallersteina sa nachádzame v období bifurkácie (rozdvojenia, resp. rozštiepenia). Svet dospel ku koncu tak, ako ho poznáme, pretože systém nie je schopný vrátiť späť vlastné vychýlenia.

Otázkou je, čo ho nahradí. Svetový kapitalizmus sa zmení buď smerom k autoritárstvu, alebo demokratizácii. Buď zvíťazí duch Davosu, alebo duch Porto Alegre.

V Davose sa stretávajú bohatí a vplyvní tohto sveta. Cieľom mocných nie je zachovať súčasný nefunkčný systém, ale udržať si vlastné privilégiá v tom budúcom. Jeho základom by mala byť hierarchia a nerovnosť rovnako ako doteraz. Naopak, Porto Alegre reprezentuje ľavicu – úsilie o rovnostárskejšiu a demokratickejšiu spoločnosť. Stretávajú sa tam sociálne hnutia a podľa nich iný svet je možný.

Wallersteinovým posledným odkazom je odlišenie významu ľudského konania v období systémovej stability a v súčasnom chaose. Kým počas stability má ľudské konanie na systém pramalý vplyv, počas obdobia bifurkácie má toto konanie omnoho väčší zmysel.

Vôbec dnes nie je jasné, ako boj medzi Davosom a Porto Alegre dopadne. Preto má omnoho väčší zmysel zapojiť sa než pred päťdesiatimi rokmi, keď bohaté časti sveta zažívali svoje zlaté (kapitalistické) obdobie. To je Wallersteinov odkaz, ktorý by sme si mali zapamätať.

Otázky

Vysvetlite dva významy pojmu neo-marxizmus.

O čom bola Brennerova debata a ké stanovisko v nej zastával Wallerstein?

Mocenský vzostup globálneho Juhu

Západ upadá, zvyšok sveta sa vzmáha. Podobné názory dnes nie sú ničím výnimočné a vyslovujú ich okrem sociálnych vedkýň a vedcov aj politici a političky naprieč celým pravoplavým spektrom. Úspech Donalda Trumpa s heslom, aby sa Amerika znova stala „veľkou“ je len odrazom newspeaku bruselskej byrokracie plnej inovácií, dynamiky a súťaživosti. Na oboch brehoch Atlantiku je ekonomický boj so zvyškom sveta zaobalený do fráz o spolupráci súčasťou každodenného politického chleba. Ako na tom sme dnes, ako sme na tom boli v minulosti a čo môžeme očakávať od blízkej budúcnosti?

Mocenský vzostup globálneho Juhu nie je novým javom. V období po dekolonizácii sa medzinárodné vzťahy dostali do zrejme najmenej nerovnej pozície od počiatku kolonizácie. V spoločnostiach, ktoré boli zvyknuté svetu dominovať a ovládať ho prostredníctvom systému kolónií, vtedy vládol diskurz strachu z tzv. žltej hrozby. Protikoloniálne víťazstvá v Afrike a Ázii vyvolávali obavu, že bývalé kolónie sa budú chcieť svojim niekdajším pánom pomstiť za storočia útlaku. Táto mocenská rovnosť sa pretavila aj do roviny konkrétnych medzinárodných vyjednávanií. Napríklad vo vzťahoch medzi predchodcom EÚ – Európskym hospodárskym spoločenstvom – a krajinami Afriky, Karibiku a Pacifiku bol v roku 1975 v Prvej Lomskej konvencii (Lomé 1) zaistený spôsob, ako stabilizovať príjmy z vývozu chudobných krajín. V roku 1996 Európska komisia uznala, že vtedajšia „veľkorysosť“ bola spôsobená snahou „brániť ekonomické a geopolitické záujmy“ a vedená tak strachom z prerušenia dodávok kľúčových surovín po prvej ropnej kríze,

ako úsilím o udržanie zahraničných trhov (Raffer – Singer 2001).

Jednoducho povedané, sila národnooslobodzovacích hnutí a preukázaná schopnosť zjednotiť sa v prípade produkcie ropy prispeli k tomu, že Západ ustúpil niektorým požiadavkám globálneho Juhu. Z uvedeného nevyplýva len triviálne, a predsa hlboko pravdivé heslo, že v jednote je sila, ale najmä, že konkrétne zjednotenie krajín chudobného Juhu proti krajinám bohatého Severu môže viesť k vyrovnanejšiemu svetovému poriadku.

Ofenzíva Západu

Nedostatok jednoty medzi chudobnejšími a bohatšími štátmi Juhu a neoliberálna ofenzíva Severu však viedli k tzv. stratenej dekáde 80. rokov. Po období ostrého odporu tak prišla ešte silnejšia dominancia Západu a „jeho“ medzinárodných finančných inštitúcií. Potreba spojencov však v tomto období umožnila, aby ekonomicky vyrástli autoritársky vedené spoločnosti Juhu ako Južná Kórea a Taiwan. Až do 60. rokov finančná pomoc Kórei dosahovala úroveň 8 percent HDP, dôležitá bola tiež otvorenosť západných trhov výrobkom z týchto krajín (Fischer 2009).

Kľúčové však boli štátne politiky odporujúce neoliberálnym poučkám o komparatívnych výhodách. Bez selektívneho protekcionizmu, štátneho vlastníctva bánk, alebo ich ovplyvňovania štátom, bez podpory vývozu či bez cieľavedomej vzdelávacej politiky by k ázijskému zázraku zrejme nikdy nedošlo. To, či skutočne išlo o zázrak, alebo len inú cestu do slepej ulice „rozvoja“ podľa západných predstáv, je

iná otázka. Podstatné je, že týmto krajinám sa podarilo „preraziť“ a posunúť sa z oblasti hospodárskej periférie do semiperiférie ku krajinám ako Portugalsko či Argentína (Amsden 1989; Wade 1990).

Kto profituje z globalizácie?

Ekonomickú pozíciu krajín Juhu však naďalej silno ovplyvňoval klesajúci trend v tzv. výmenných reláciách. Zjednodušene povedané, ide o pomer toho, čo si môže jedna krajina kúpiť za svoj vývoz od inej krajiny. Ak napríklad v roku jedna za tonu pšenice dostanete dva kombajny, v roku desať za tú istú tonu pšenice už dostanete len jeden kombajn. Kým cena kombajnov ostala v tomto príklade zhruba rovnaká, cena pšenice klesla. Špecializácia na vývoz primárnych produktov teda v tomto období na rozdiel od špecializácie na priemyselné výrobky viedla k poklesu príjmov z exportu (Kaplinsky – Farooki 2017).

Ako sme však na tom dnes, v ére rastúceho dopytu po nerastných surovinách zo strany Číny, Indie a ďalších mimoeurópskych ekonomík a klesajúcich cien telefónov, počítačov a ďalších priemyselných výrobkov? Namiesto zjednodušujúceho predpokladu klesania výmenných relácií primárnych komodít oproti produktom priemyselnej výroby treba skúmať, akým skupinám tovarov klesajú či stúpajú výmenné relácie. Analýza podľa krajín ukazuje, že výmenné relácie klesajú najviac najchudobnejším krajinám a Číne a najmenej bohatým krajinám. Industrializácia v krajinách globálneho Juhu tak, zdá sa, nevedie k zásadným zmenám v ekonomických vzťahoch vo svete (ibid.).

Platí však, že sa zvyšuje podiel na priemyselnej produkcii krajín globálneho Juhu. Ten od roku 1953 do roku 2010 narástol z 5 percent na 32 percent. Podiel na svetovom HDP západných krajín a Japonska klesol medzi rokmi 1960 – 2015 zo 60 percent na 45 percent. Ostáva otázkou, či kvantitatívne posuny povedú ku kvalitatívnym a Číne alebo inej krajine sa podarí začať vyrábať kvázi monopolné produkty s najvyššou pridanou hodnotou, zaisťujúce najväčšiu časť z koláča ziskov svetovej produkcie. Skôr než k narovnaniu nerovných ekonomických vzťahov by však v takom prípade došlo k presunu centra zo Západu na Východ bez transformácie ekonomického systému.

Zmeny v ekonomickom vládnutí

K zmenám však zjavne dochádza v systéme globálneho hospodárskeho vládnutia. Hoci Svetová banka (SB) a Medzinárodný menový fond (MMF) ostávajú naďalej kľúčovými aktérmi v tomto vládnutí, nie sú jedinými inštitúciami schopnými prostredníctvom pôžičiek ovplyvňovať konanie vlád zadlžených krajín.

Bývalý minister financií Spojených štátov Lawrence Summers označil minulý rok založenie Ázijskej banky pre infraštruktúru a investície (AIIB) za zlomový bod, v ktorom USA prišli o svoju úlohu bankára a ručiteľa globálneho ekonomického systému (Summers 2015). Čína už predtým mala Čínsku rozvojovú banku, ktorá svojimi aktívami prevyšovala Svetovú banku, v roku 2014 však založila banku s účasťou kľúčových spojencov Spojených štátov a s rovnakým právom veta, aké majú USA v SB a MMF. Okrem toho v roku 2015

vznikla Nová rozvojová banka, založená vládami štátov skupiny BRICS (Brazília, Rusko, India, Čína a Juhoafrická republika).

Reforma v rozložení hlasovacích práv vo Svetovej banke ukazuje nechť, s akou sa Západ vzdáva svojej dominancie. Jediná krajina, ktorá si polepšila o viac ako jedno percento, bola Čína. Nečudo, že vznikajú ďalšie medzinárodné „rozvojové“ banky, vyrovnávajúce doterajšie dominantné postavenie Západu (Vestergaard – Wade 2013).

Otázkou však ostáva, ako sa nové banky správajú. Podľa britského The Economist sa z AIIB stala prekvapujúco normálna banka (The Economist 2016). Ďalšie zdroje hovoria o novom boji o Afriku, v ktorom banky a investície slúžia ako nástroje na zaistenie importu surovín z Afriky. Z tejto perspektívy nielenže dochádza k súboju medzi Západom a Čínou, ale zároveň jedna časť globálneho Juhu rastie na úkor inej.

Čínsky démon, dekadentný Západ

Do toho všetkého sa zamotávajú západné diskurzy démonizujúce Čínu a, naopak, čínske či ruské diskurzy prezentujúce Západ ako priestor dekadencie a úpadku. Hoci je Západ a jeho model napriek svojej neudržateľnosti naďalej vzorom, nezápadné priestory si vytvárajú vlastné modernity s novými tradíciami.

Materiálny posun však vidieť v správaní aktérov počas ekonomických kríz. Zaujímavé výsledky prináša porovnanie veľkej recesie, ktorá sa začala v roku 2007, a ázijskej krízy z rokov 1997 – 1998. Pôžička Južnej Kórei od Medzinárodného menového fondu, slúžiaca najmä na splatenie dlhov západným veriteľom, bola podmienená neoliberalnými reformami, ktoré

krízu len zhoršili. Hlavne však podmienky MMF umožnili európskym a severoamerickým firmám, aby v Kórei nakupovali hlboko pod cenou okrem bánk aj veľké časti firiem tvoriacich kostru kórejského hospodárstva ako Daewoo, Hyundai či Samsung. V tom čase musel svoju pozíciu opustiť aj medzinárodným finančným inštitúciám nie práve naklonený kórejský minister financií, ktorého nahradil bývalý zamestnanec MMF (Ling 2002).

Ťažko povedať, čo by sa dialo dnes, keď ázijské krajiny poučené z krízy majú medzi sebou dohody, ktoré by mali zabrániť špekuláciám s ich menami na finančných trhoch. Zaujímavejšie je však sledovať, do akých rúk sa od poslednej krízy dostávajú vlajkové lode hospodárstva EÚ a USA ako Volvo, Peugeot-Citroën či General Electric.

Kam smerujeme?

Kde sa teda nachádzame a kam smerujeme? Rozhodne sa nedá povedať, že by Západ dominoval tak ako v 80. rokoch minulého storočia, nie sme však ani v 60. rokoch, keď bol Juh omnoho zjednotenejší než dnes. Máme tu bohaté krajiny vyvážajúce ropu a ekonomicky rastúce krajiny východnej Ázie a BRICS, ku ktorým patrí pár krajín Afriky. Zároveň však chudoba stále ešte vládne vo veľkej časti globálneho Juhu. V takom heterogénnom zoskupení sa dá len ťažko očakávať jednota. Navyše treba pripomenúť, že vo všetkých týchto krajinách je obrovská nerovnosť medzi bohatými a chudobnými. Takže, hoci národná či huntingtonovsky povedané civilizačná príslušnosť vytvára nepriateľské identity, odvážim sa tvrdiť, že triedna odlišnosť je v tomto omnoho silnejšia a bohatí sa skôr

dohodnú s inými bohatými, než s chudobnými z vlastného národa.

Jednu perspektívu do budúcnosti ponúka Immanuel Wallerstein. Podľa neho sme na tom teraz 50 : 50 v otázke, či prevládne „duch Davosu“ alebo „duch Porto Alegre“. V Davose sa stretávajú najbohatší (a najvplyvnejší tohto sveta) usilujúci sa o zachovanie svojho bohatstva. Oni sami sa dajú rozdeliť do dvoch skupín – tých, ktorí by najradšej pritvrdili smerom k autoritárskejšej hierarchii, a tých, ktorí preferujú zelený kapitalizmus založený na meritokracii. K druhým menovaným by zrejme šlo zaradiť Progresívne Slovensko. Duch Porto Alegre, miesta stretávania sa Svetového sociálneho fóra, je takisto rozdelený. Svetlé zajtrajšky sa dajú budovať viac horizontálne, participatívnou demokraciou, ale aj prostredníctvom vertikálnej štruktúry usilujúcej sa o rýchly hospodársky rast v chudobných krajinách (Wallerstein 2011).

No „základnou realitou je nepredvídateľnosť,“ píše Wallerstein (ibid.). Na jednu predpoveď sa však odhodlám. Na svetové udalosti budú mať obrovský dosah environmentálne problémy. Tie môžu šachovnicu svetovej politiky namaľovať úplne novými farbami. Obávam sa však, že dominovať bude čierna.

Otázky

Čo znamená pojem výmenné relácie?

Ako s posilňovaním globálneho Juhu súvisí diskurz démonizácie Číny?

Rétorika a prax MMF

Komunisti ovládli Medzinárodný menový fond! Článok s týmto názvom vyšiel pred dvoma rokmi v denníku Washington Post (Schneider 2014).

Zrejmé zveličenie malo reálny základ v správach, ktoré fond publikoval v posledných rokoch. Článok vychádzal z dokumentu, ktorý hneď na prvej strane ozrejmuje, že nereprezentuje názor MMF, ale iba samotných autorov, zamestnancov fondu (Ostry et al. 2014). Nič to však nemení na skutočnosti, že uvažovanie sa v tejto inštitúcii mení.

MMF začal zdôrazňovať potrebu dlhodobých reforiem, ktoré by sa usilovali o tvorbu pracovných miest, zamerali by sa na nerovnosť a zachovali by sociálnu ochranu. Aká však napokon bola politika fondu?

V tomto prípade sa zistilo, že nižšia nerovnosť súvisí s rýchlejším a dlhšie trvajúcim hospodárskym rastom a že prerozdelenie má na rast zrejme pozitívny vplyv. Iba pri extrémnom prerozdelení mohol byť tento vplyv negatívny (ibid., s. 23-24). S rovnakým zistením prišiel fond už v roku 2011. A vlani v júni sa svet od zamestnancov MMF dozvedel, že zvyšovanie príjmu bohatých znižuje rast a, naopak, zvyšovanie príjmu chudobných rast zvyšuje. Proti nerovnosti autori navrhujú finančnú podporu chudobným. Pritom zdôrazňujú, že neexistuje rovnaká cesta pre všetky krajiny, ale každá vláda si musí nájsť vlastný mix vhodných politík (Dabla-Norris – Kochhar 2015).

Aby toho nebolo málo, odbor fiškálnych záležitostí fondu vydal v máji minulého roku správu, podľa ktorej daňové raje spôsobujú ekonomikám problémy, a to najmä tým chudobným.

Inými slovami, dosahom daňových rajov je chudoba. V správe sa kritizuje aj nám dobre známa súťaž o to, ktorý štát bude mať nižšie dane (Crivelli et al. 2015, s. 4). Čo sa však deje, keď fond prechádza od slov k činom?

Reformy po arabskej jari

Najnovšia štúdia Projektu Bretton Woods ukazuje, že vo fonde dochádza zatiaľ iba k zmene rétoriky. Mohammed Mossallem analyzuje prístup MMF k Tunisku, Maroku, Jordánsku a Egyptu pred vypuknutím arabskej jari v roku 2011 a po nej. Konštatuje, že vo všetkých štyroch prípadoch sa síce zmenila rétorika, no prax ostala rovnaká (Mossallem 2015).

Od 80. rokov minulého storočia fond presadzoval v týchto krajinách typické neoliberálne politiky: devalváciu meny, fiškálnu disciplínu, znižovanie ciel a odstraňovanie ďalších obchodných prekážok, nárast úrokových mier a, samozrejme, privatizáciu. Ich hlavný cieľ – ekonomické oživenie – sa podarilo dosiahnuť a v zmieňovaných krajinách dochádzalo k hospodárskemu rastu. Sociálne dosahy reforiem však boli negatívne, vo všeobecnosti rástla nezamestnanosť, chudoba a príjmová nerovnosť (ibid.).

Pred rokom 2011 sa MMF nerovnosťou či prerozdeľovaním nezaoberal. Predpokladalo sa, že hospodársky rast povedie k zvyšovaniu životnej úrovne bez akýchkoľvek ďalších zásahov. O tzv. inkluzívnom raste pre všetkých fond v tomto období verejne nediskutoval. Po roku 2011 došlo k obratu a MMF začal zdôrazňovať potrebu dlhodobých reforiem, ktoré by sa usilovali o tvorbu pracovných miest, zamerali by sa na nerovnosť a zachovali by sociálnu ochranu, pričom by však

96

presnejšie cielili na chudobných a zraniteľných. Fond dokonca pripustil, že v niektorých štátoch je priestor na zvyšovanie daňového zaťaženia a progresivity, teda opaku rovnej dane (ibid.).

Aká však napokon bola politika fondu? Podľa autora takmer rovnaká ako v 80. a 90. rokoch minulého storočia. V Tunisku MMF odporúčal zmrazenie miezd pre zamestnancov štátu, obmedzenie dotácií spojené s rastom cien elektriny, plynu a pohonných hmôt, zníženie daní pre korporácie a ich zvýšenie pre spotrebiteľov a dereguláciu bánk. Občania vyšli v roku 2013 do ulíc protestovať proti tejto politike, vláda ju však presadila napriek demonštráciám (ibid.). Štatistiky z roku 2015 pritom ukazujú, že tuniská ekonomika pokračuje v dlhodobom trende rastu dlhového zaťaženia a nezamestnanosti (CountryEconomy 2016).

Fond sa správal podobne aj v Maroku, kde odporúčal zníženie miezd a nákladov na zamestnanie nových pracovníkov. V Jordánsku sa usiloval o všeobecnú liberalizáciu obchodu a v Egypte o devalváciu. Hoci teda platí, že fond zmenil svoju rétoriku, jeho prax ostáva minimálne v štyroch zmieňovaných krajinách rovnaká ako pred arabskou jarou (Mossallem 2015).

Šanca zmeny existuje

Znamená to, že všetko je v skutočnosti tak ako predtým? To určite nie. Rozpor medzi rétorikou a praxou poukazuje na príležitosti zmeniť medzinárodnú politiku. Celý globálny systém prechádza transformáciou, ktorá má otvorený koniec. Ak sa pred desiatimi či dvadsiatimi rokmi zdalo, že tu vládne jedna ideológia, dnes to neplatí. Napríklad v prípade Grécka fond

presadzoval mäkší prístup k zahraničnému zadlženiu ako Európska komisia (Nardelli 2015).

Čo však zostáva súčasťou dominantnej ideológie, je silne ekonomický pohľad na spoločnosť podporujúci hospodársky rast. Životné prostredie ostáva druhoradé a zvyšovanie životnej úrovne sa i teraz spája s rastom spotreby či s priemyselnou výrobou. V tomto ohľade je dominantná perspektíva naďalej veľmi silná. Hlasy, ktoré ju spochybňujú, sú stále na okraji. Priestor pre zmenu tu existuje. Ťažko ho však človek nájde v nadchádzajúcich slovenských voľbách medzi stranami, ktoré majú šancu dostať sa do parlamentu. Tie alternatívu v tomto ohľade neponúkajú.

Otázky

Ako sa mení rétorika MMF?

Čo ukazujú štúdie o najnovších programoch MMF v otázke neoliberalnej politiky?

Svetová banka bez veľkých zmien

Minulý týždeň založilo 57 krajín sveta Ázijskú investičnú a infraštruktúrnú banku. Bývalý minister financií vo vláde Billa Clintona Larry Summers tento akt označil za moment, keď Spojené štáty prišli o svoju úlohu bankára a ručiteľa globálneho hospodárskeho systému (Summers 2015). Väčšina komentárov sa zamerala na to, že sa významní spojenci USA vrátane Veľkej Británie (s výnimkou Japonska a Kanady) rozhodli stať členmi novej banky.

Prečo však vzniká takáto ázijská protiváha Svetovej banke? Nebolo by lepšie, keby všetci spolupracovali v jednej inštitúcii, odrážajúcej nové mocenské pomery vo svete? Alebo azda Čína a ďalšie ázijské štáty nemajú inú možnosť, ako zakladať vlastné nadnárodné banky? Posledná otázka sa zdá najbližšie k realite nedávnej hlasovacej reformy vo Svetovej banke. Hoci medzinárodných investičných bánk existuje niekoľko (napr. Ázijská rozvojová banka), významným prvkom nerovnosti je hlasovací systém vo svetových finančných inštitúciách, ako sú Medzinárodný menový fond a Svetová banka.

Tzv. Monterreyský konsenzus OSN už v roku 2002 prišiel so záväzkom posilnenia chudobných krajín v medzinárodných inštitúciách (United Nations 2002). (Slovensko sa vo svojej najnovšej Stratégii rozvojovej spolupráce takisto zaväzuje podporovať zmeny vedúce k silnejšiemu zastúpeniu tzv. rozvojových krajín v týchto inštitúciách) (MZV SR 2013).

Svetová banka predostrela v roku 2008 niekoľko návrhov a v roku 2010 došlo k reforme, ktorá mala posilniť

zastúpenie chudobných. Prečo si Ázijci založili vlastnú banku, ak vo Svetovej došlo k reforme, ktorá posilnila ich pozíciu?

Jakob Vestergaard z dánskeho Inštitútu medzinárodných štúdií a Robert Wade z London School of Economics prišli s detailnou analýzou niekoľkých spôsobov, akými si banka zaistila, že výsledkom reformy nebolo takmer nijaké prerozdelenie hlasov, ale, naopak, zachovanie status quo. V prvom rade Svetová banka umne použila novú kategorizáciu krajín (prevzatú od MMF), čo jej umožnilo zaradiť štáty, ktoré pôvodne boli v kategórii krajín s vysokým príjmom, do kategórie „rozvojových a tranzičných krajín“. Medzi ne okrem Kuvajtu, Spojených arabských emirátov, Južnej Kórey či Singapuru patria aj štáty visegrádskej štvorky (Vestergaard – Wade 2013, s. 153).

To, že Slovensko svoju skúsenosť s tranzíciou exportuje do zahraničia, tu zjavne nehrá rolu. Iba, že by sa nám banka usilovala dať najavo, čo si naozaj myslí o našej skúsenosti. Nech je akokoľvek, cieľ zaistiť paritu hlasov medzi skupinou, v ktorej sa nachádzame aj my, a skupinou tzv. rozvinutých krajín sa tak takmer dosiahol vďaka takémuto štatistickému čarovaniu. Ak by banka použila svoje obvyklé štatistické kategórie, zmena by nebola o 13 percentuálnych bodov, ale iba o štyri.

Do toho však treba započítať rozhodnutie nepoužiť ekonomickú váhu krajín podľa MMF, ale vlastný výpočet, ktorý 60 percent HDP počíta podľa trhových sadzieb a 40 percent podľa parity kúpnej sily, čím relatívne navyšuje HDP krajinám bohatého Severu. Tieto štáty zvýhodnil aj princíp započítania niektorých minulých príspevkov (ibid.).

Doteraz sa zdá, že Svetová banka napokon dospela k svojim záverom na základe síce komplikovanej a

nespravodlivej, ale predsa len transparentnej procedúry. V skutočnosti však spätné prepočítanie nevychádza a banka svoje vlastné tabuľky s výpočtami odmietla zdieľať nielen s verejnosťou, ale aj s vlastnou Radou výkonných riaditeľov. Aj preto používa termín „kvótny rámec“, ktorý si očividne prispôsobila tak, aby uspokojila komplikované nároky svojich členov.

Výsledkom teda bola veľmi malá zmena, ktorú jeden zo zamestnancov banky nazval kompromisom na úrovni tisíciny a pre ktorú sa hlavná právnička banky rozhodla rezignovať, pretože odmietla premárniť svoj život vyjednávaním o takých trivialitách (ibid.).

Na dôvažok aj túto zmenu prakticky vynulovala skutočnosť, že chudobné krajiny dosiaľ nezaplatili svoj podiel, ktorý mal ich navýšenie umožniť. Naopak, tento podiel zaplatili západné štáty, takže v prípade Japonska a Kanady je dôsledkom reformy pôvodne určenej v prospech posilnenia chudobných navýšenie hlasovacích práv týchto dvoch krajín a v prípade Nemecka, Veľkej Británie a Francúzska takmer úplné vymazanie strát. Celková zmena je potom 0,46 percenta v prospech „rozvojových a tranzičných“ štátov (ibid.).

V istom zmysle revolučná snaha o zmenu povojnového usporiadania mocenských vzťahov tak prakticky neviedla k žiadnemu posunu. Odpoveď na otázku, prečo ázijské vlády zakladajú vlastnú investičnú banku, sa vo svetle takejto „reformy“ javí zrejماً. Hoci určite existujú mnohé ďalšie dôvody, odpor Západu k vyrovnanejšiemu medzinárodnému poriadku prispieva k takýmto regionálnym reakciám.

Otázky

Ako sa zmenili hlasovacie práva po poslednej reforme Svetovej banky?

Prečo vznikla Ázijská investičná a infraštruktúrna banka?

Dobiehanie Západu?

Ak bol Západ pred rokom 1989 zosobnením zla, po páde socializmu sa stal naším vzorom, ktorý údajne dobiehame už 25 rokov. Niektorí dobiehajú úroveň zdravotníctva, ďalší vymáhateľnosť práva a malá skupina ľudí hľadá s obdivom na tretí sektor na západ od našich hraníc.

Rachel Epsteinová z Denverskej univerzity sa nedávno zamerala na „ekonomickú zaostalosť“ nových členských krajín EÚ vo vzťahu k starým členom. Na jej článku je okrem hlavných argumentov zaujímavé, že má potrebu vyrovnat' sa s kritikou predstavy, že napríklad Slovensko je vo vzťahu k takému Rakúsku ekonomicky zaostalé (Epstein 2014, s. 18).

Hoci spolu s kritikmi odmieta tvrdenie, že hospodárstvo by mohlo byť hlavným kritériom civilizovanosti, nebráni jej to porovnávať starých a nových členov na základe práve tohto kritéria. Problémy životného prostredia a vykorisťovania iných častí planéty síce spochybňujú Epsteinovej prístup, jej výskum je však pre nás zaujímavý pre hodnotenie nášho členstva v EÚ.

K čomu teda dospela denverská výskumníčka? V prvom rade tvrdí, že napriek vysokej miere priamych zahraničných investícií do strednej a východnej Európy nedochádza k prekonávaniu ekonomických rozdielov medzi týmto regiónom a Západom (ibid., s. 31).

Sme síce menej zraniteľní voči krízam, no súčasne ostávame v pozícii montážnej dielne západnej Európy. Prvou príčinou je dosah zahraničných investícií. Hoci prinášajú nové technológie, domáce firmy si ich neosvojujú. Technologická zmena, ktorá je základom vyššej produktivity a ekonomického dobiehania Západu, zostáva v zahraničných rukách a neprenáša

sa do nových štátov únie. Centrály západoeurópskych korporácií naďalej kontrolujú výskum a vývoj vo svojich krajinách a v strednej a vo východnej Európe iba využívajú lacnejšiu, zato však schopnú pracovnú silu (Nölke – Vliegthart 2009, s. 687).

Druhou príčinou je, že banky u nás vlastnia cudzinci. V ôsmich z jedenástich nových členských krajín EÚ presahuje zahraničné vlastníctvo bánk 80 percent. Všetky štáty, ktorým sa kedy podarilo vytvoriť domáci priemysel, sa do veľkej miery spoliehali na národný finančný sektor. Domáce banky financovali technologické zmeny v strategických odvetviach. Typickými príkladmi sú Japonsko, Taiwan či Južná Kórea (Epstein 2014, s. 26).

Podľa Epsteinovej sme sa predajom bánk pripravili o možnosť sledovať stratégiu, ktorá sa v istom zmysle osvedčila v týchto a ďalších krajinách. Teoreticky by bolo možné dosiahnuť širšie technologické zmeny a rast produktivity aj bez vlastného finančného sektora, zatiaľ to však nik nedokázal. Snahy o podobné politiky tu boli, ale išlo najmä o medzinárodné finančné organizácie, ktoré úspešne tlačili na vlády, aby sa týchto politik vzdali a liberalizovali finančné služby (ibid., s. 27).

Vstup do EÚ tak zatiaľ má za následok, že nedochádza k prekonávaniu ekonomických rozdielov. Neznamená to však, že by bol pre nás tento vstup iba nevýhodný. Práve nedávna kríza ukázala, že pravidlá spoločného trhu nás ochránili pred prudkým zhoršením situácie. Západné vlády nemohli nariadiť bankám, ako použiť záchranné balíčky, pretože by tým porušili právo EÚ. Zároveň samotné banky prestali rozlišovať, čo znamená domáce a čo zahraničné v rámci spoločného trhu, v ktorom investujú dlhodobo. Náš región je pre západné banky niečo ako druhý domáci trh, takže nepreliali kapitál do svojich domovských

centrál, a to aj napriek tlaku vlastných vlád, aby požičiavali najmä na domácich trhoch (ibid., s. 30-31).

Čo pre nás vstup do EÚ teda znamenal? Na jednej strane sme menej zraniteľní voči krízam a nečakaným zmenám na finančných trhoch, na druhej strane sme naďalej v pozícii montážnej dielne západnej Európy. Začlenenie sa do únie pritom túto našu funkciu vo svetovom hospodárstve iba upevnilo.

Kladie si však Epsteinová vôbec správne otázky? Má zmysel ešte usilovať o dobiehanie Západu v produktivite a sofistikovanosti výroby? Nepochybne môžu byť nové technológie pre nás veľmi prospešné, ale to, čo potrebujeme, je udržateľný model výroby a spotreby a ten nám západné spoločnosti neponúkajú. Možno by sme preto mali inde hľadať inšpiráciu a namiesto dobiehania iných sústrediť sa na vlastné demokratické riešenia, ktoré za nás technológie nevyriešia.

Otázky

Dobieha Slovensko Západ?

Aká je rola bánk v ekonomickej politike štátu?

Hybridná vojna

Slovensko nikomu nevyhlásilo vojnu ani nás nikto nenapadol, a predsa by sa z verejnej diskusie zdalo, že sme vo vojne. Túto jastrabiu rétoriku používajú najmä liberálne médiá, ako sú napríklad denníky SME alebo N. Kým u nás mediálne prostredie pôsobí polarizovane, v Česku sa medzi ideologickými pólmi dá nájsť priestor pre kritický prístup, ktorý zastávajú najmä akademici.

Vojtěch Bahenský poukazuje na to, že pojem hybridná vojna je príliš nejasný, a preto pre praktickú politiku nepoužiteľný. Najlepšie slúži rôznym aktérom na presadzovanie vlastnej agendy. Takáto militarizácia verejnej diskusie je zásadný posun, ktorý má v čase skutočnej vojny zmysel (Bahenský 2018, s. 93).

V prípade reálneho ohrozenia spoločnosti je namieste, aby niektoré ľudské práva išli bokom v prospech potreby brániť sa. Ibaže – ako píše Dagmar Rychnovská, Martin Kohút a Michal Smetana – nadužívanie militantnej rétoriky, kam spadá aj termín hybridná vojna, môže mať za následok problematický posun vo verejnej diskusii (Rychnovská – Kohút 2018, Rychnovská – Smetana 2019).

Z názorových oponentov sa stávajú „trójske kone“, „Putinovi agenti“ či „užitoční idioti Moskvy“. Ich argumenty sa môžu zmietať zo stola jednoducho preto, lebo údajne prospievajú nepriateľovi. Vo vojne potom ostávajú už len „naši“ a „nepriatelia“, kto nie je s nami, ide proti nám. V demokracii sa však cení rôznorodosť názorov a kritická diskusia je jej základom (Ščeblykin 2019).

Kto však presne sú noví obrancovia českej vlasti proti hybridnej hrozbe z Východu? Ide o pomerne širokú sieť mimovládnych organizácií, štátnych zamestnancov, politikov, novinárov a pár akademikov. Ľudia v tejto sieti sa pravidelne stretávajú na konferenciách, pri okrúhlych stoloch a ďalších udalostiach (Rychnovská – Kohút 2018).

Pojem hybridná vojna je veľmi nejasný, a preto pre praktickú politiku nepoužiteľný. Najlepšie slúži rozličným aktérom na presadzovanie vlastnej agendy (Bahenský 2018, s. 93).

Hoci nejde o žiadnu konšpiráciu, prostredníctvom médií ovplyvňujú spoločnosť a zároveň majú vplyv aj na formovanie českej bezpečnostnej politiky. Táto expertná sieť legitimizuje jastrabov, teda tých politikov alebo úradníkov, ktorí preferujú silové riešenia proti umierneným (Daniel – Eberle 2019).

Nikto pritom nespochybňuje, že Rusko napadlo Ukrajinu a že predstavuje určitú hrozbu. Vieme, že narušuje letecký priestor v okolí alebo zasahuje do volieb cudzích štátov. Sporné je, ako tieto aktivity Ruska vnímame. Ešte v marci 2015 český minister obrany Martin Stropnický tvrdil, že žiadna hybridná vojna neprebíha (Ministerstvo obrany ČR 2015). Ako je možné, že dnes dominuje opačné vnímanie?

Podľa Jakuba Eberleho a Jana Daniela bola pre úspešnosť chápania ruských zahraničnopolitických aktivít ako vojny kľúčová kombinácia niekoľkých ideologických a emocionálnych faktorov (Daniel – Eberle 2019). V prvom rade bolo treba tieto aktivity zaradiť do tradičného kontextu príslušnosti Česka k Západu a vymedziť sa voči „necivilizovanému“ a „despotickému“ Východu. Ten v Rusku zosobňuje cár, komunisti a Putin. Naopak, Západ ostáva v týchto

protikladoch nepoškrvený napriek Trumpovi či Le Penovej, ktorí sú v iných kontextoch kritizovaní.

Zlovestné sily Kreml'a v tejto protiruskej ideológii akoby mali schopnosť znovu uniesť Česko zo Západu, kam sa po rokoch komunistického temna začalo vracat'. Súčasťou príbehu je odkazovanie na okupáciu, čím sa sprítomňuje rok 1968 a situácia na Ukrajine sa stáva hrozbou aj pre Česko. Voči ľstivým špiónom a Putinovým agentom bolo Česko doteraz bezbranné, až kým neprišli noví bojovníci za slobodu, ktorí rovnako ako disidenti pred rokom 1989 začínajú prebúdzat' apatické obyvateľstvo voči ruskému vplyvu (Daniel – Eberle 2019).

Všetky prvky uvedenej ideológie sú dobre známe, a práve preto sa myšlienka hybridnej vojny dokázala presadiť. Jednoducho zapadla do existujúcich schém nadradenosti Západu, heroického boja proti komunizmu, esenciálnej agresívnosti Ruska a orientálnej despotie, ktorú pre nás Rusko zosobňuje. Komplexnejšie vnímanie celej problematiky nemalo voči zjednodušeniu vzťahu s Ruskom na boj dobra so zlom šancu (ibid.).

V čom je tento príbeh problematický? Vzniká dojem najväčšej hrozby. Tým sa odvádza pozornosť od vnútorných záležitostí českej (a slovenskej) spoločnosti. Možno nie je v súvislosti s vierou v konšpirácie náš hlavný problém to, že ich šírenie zrejme podporuje ruská vláda. Možno im ľudia veria, pretože existujú dôvody neveriť oficiálnym alebo centristickým zdrojom informácií.

Skutočne je Rusko také silné alebo tento štát s (nominálnym) HDP na úrovni Španielska jednoducho nedokáže byť najväčšou hrozbou pre našu bezpečnosť?

A napokon, delenie spoločnosti na „nás“ a „nich“ výrazne sťažuje verejnú diskusiu. To sa ukázalo na komunikácii citovaných akademikov s českým Deníkom N. Ich článok bol odmietnutý, pretože Rusko podľa redaktora vedie informačnú vojnu proti Západu, a ak to akademici odmietajú uznať, ich článok nemôže byť publikovaný (Rychnovská – Smetana 2019).

Hrozbou pre nás v skutočnosti nie sú ani tak ruské dezinformácie. Sme to my sami, ak kvôli nim poprieme vlastné demokratické hodnoty a ak nehľadáme príčiny ich úspechu v prvom rade vo vlastnej spoločnosti.

Otázky

V čom je problém nadužívania militaristickej rétoriky?

Čomu napomáha kontext nadradenosti Západu a necivilizovaného Ruska v otázke tzv. hybridnej vojny?

Ciele udržateľného rozvoja: Diabol rasizmu a jeho detail

Zdá sa, že Ciele udržateľného rozvoja priniesli revolučnú zmenu v rozvojovej ideológii a európsky rasizmus voči zvyšku sveta bol obrátený naruby. Naozaj je to tak?

Kým dávno pred európskou kolonizáciou Ameriky, Afriky a Ázie bolo ťažko možné hovoriť o rasizme voči obyvateľom týchto kontinentov a africké kráľovstvá boli v Starom zákone dokonca vnímané ako mocné a ako dôležití spojenci napríklad kráľa Šalamúna, mocenská nadržanosť Európanov viedla k vzniku rasizmu, ktorý kulminoval v jeho vedeckej forme. Tá postulovala neprekonateľnosť biologických odlišností a začala oslabovať až počas 20. rokov 20. storočia. Holokaust urýchlil diskreditáciu biologického rasizmu, avšak jeho menej ostrá kultúrna forma v podobe tzv. neorasizmu ostala naďalej prítomná v dominantnej ideológii v Európe (Balibar 1991, s. 26).

Rozvojová ideológia prevzala základné prvky rasistickej hierarchie medzi tzv. civilizovanými a necivilizovanými. Z nich sa stali rozvinutí a rozvíjajúci sa. Kým divosi nemali v sebe schopnosť stať sa civilizovanými, nerozvinutí boli schopní prekonať svoju pozíciu a dobehnúť rozvinutých. Hierarchia ostala, ale nebola viac nezmeniteľná. Bolo sa treba len snažiť podobne ako v Americkom sne (McCarthy 2009, s. 23-24).

Už v 50. rokoch však bola kritizovaná kontinuita s rasistickou koloniálnou ideológiou pretavenej do sekvencie slov zaostalý-nerozvinutý-nedostatočne rozvinutý (Kothari 2005, s. 123). Kritika paternalizmu v rozvojovej ideológii prítomná už počas kolonializmu (Bhattacharyya et al. 2002, s. 157) vyústila

do snahy o participáciu a partnerstvo, ktoré bolo najsilnejšie kodifikované v Parížskej deklarácii v roku 2005 a v Akčnej agende z Akkry v roku 2008 (OECD 2005, 2008).

Kým Rozvojové ciele milénia platné do roku 2015 boli zamerané na globálny Juh a iba ôsmy cieľ partnerstva zahŕňal aj bohaté krajiny globálneho Severu, Ciele udržateľného rozvoja sa týkajú všetkých krajín. Objektom rozvoja viac nie je iba tzv. nerozvinutá krajina, ale sa ňou stáva aj krajina rozvinutá. Všetci sa môžeme zlepšovať, teda rozvíjať. Zatiaľ čo mnohé indikátory ukazujú pokračovanie rasizmu v tom zmysle, že sa zameriavajú na to, v čom kedysi tzv. civilizované spoločnosti naďalej víťazia a nie na to, v čom by boli lepšie krajiny chudobné, sú v Cieloch udržateľného rozvoja prítomné aj prvky, ktoré rasovú hierarchiu obracajú na ruby (United Nations 2000).

V tomto ide o revolučnú zmenu v rozvojovej ideológii. Tieto prvky sa dajú nájsť napríklad v celi 12: Zabezpečiť trvalo udržateľnú spotrebu a výrobné schémy. Cieľ zabezpečiť do roku 2030 udržateľnú správu a efektívne využívanie prírodných zdrojov meria okrem iných aj indikátor materiálnej stopy na osobu (UN – SDGs 2015). Tento indikátor je však zatiaľ až v tretej kategórii, to znamená, že preň neexistuje uznaná medzinárodná metodológia ani štandardy pre jeho meranie a tieto sa zatiaľ iba pripravujú alebo testujú (United Nations – Statistics Division 2019). Zdá sa, že základom bude metodológia Eurostatu a v roku 2020 by mal byť indikátor definitívne prijatý.

Až potom sa bude dať posúdiť, ktorá krajina koľko spotrebuje a najmä koľko sa v danej krajine spotrebuje na osobu (UN – SDGs 2015). Známy problém presunu priemyselnej výroby, ktorý môže znečistenie presunúť z kedysi priemyselného Severu na dnes tovary vyrábajúci Juh by tak mal

odpadnúť. Uvidí sa, ako bude naložené s týmto kľúčovým detailom, ktorý rozhodne o tom, či skutočne došlo k zásadnému (hoc i v kontexte všetkých 17 cieľov iba čiastkovému) zlomu v rozvoje ideológii v otázke jej rasizmu.

Ak by sa ukázalo, že za rozvinutosť sa považuje trvalo udržateľná spotreba, teda taká, ktorá má nejaké hranice, tak by zrazu mohlo znamenať, že Nemecko nie je rozvinutou, ale je naopak nerozvinutou, priam zaostalou krajinou neschopnou dobehnúť napríklad Ghanu v rozvojových pretekoch.

Pre kategorickejšie tvrdenie bude nutné analyzovať všetky indikátory súvisiace so životným prostredím. Mnohé z nich sa týkajú napríklad národných plánov, či zvyšovania povedomia. Tie samozrejme môžu byť nápomocné, avšak to, kto koľko znečisťuje nám poskytnú iba tvrdé dáta o spotrebe a práve tie sú potrebné, ak má rozvinutosť znamenať udržateľnosť. Možno by však bolo lepšie sa zamerať na hlbšie nerovnosti medzi krajinami a tie začať znižovať, aby podobné rebríčky stratili na zmysluplnosti a náš svet neovládali rasistické ideológie.

Otázky

Akým spôsobom sa prejavuje kontinuita rasovej hierarchie v koloniálnom a rozvojovom diskurze?

Čím zásadne menia rozvojový diskurz Ciele udržateľného rozvoja?

Dobré vládnutie bez ľudských práv

Ťažko povedať, či úradníkom práve došla invencia alebo káva, keď sa rozhodli použiť termín „dobré vládnutie“. Obvykle majú byrokratické epitetá vedľa pozitívneho náboja aj konkrétny význam.

Rozvoj je udržateľný, demokracia liberálna, plánovanie participatívne, vzdelávanie inkluzívne, len to vládnutie je jednoducho dobré. A ako sa dá vôbec oponovať niečomu, čo je z definície dobré? Dobré vládnutie predsa nemôže byť zlé.

Navyše, súčasťou dobrého vládnutia sú aj ľudské práva. A tie sú naše, patria všetkým, a preto si ich musíme chrániť. Kombinácia dobrého a ľudskoprávneho na prvý pohľad neumožňuje kritiku. Človek si môže povzdychnúť nad porušovaním ľudských práv a nad zlými vládami, ale samotný byrokratický newspeak vytvára normu, ktorú neradno kritizovať, pretože je dobrá.

Ideologické krytie

Dnes, keď si pripomíname ľudské práva, je namieste pozrieť sa, ako slúžia na ideologické krytie presadzovania neoliberalných politik pod rúškom dobrého vládnutia. Najprv si však treba položiť otázku: Čo to vlastne znamená dobré vládnutie? Viac ako definície nás v tomto prípade zaujímajú rebríčky. Tie určujú, ktorá vláda vládne dobre a ktorá horšie. Umiestnenie v spodnej časti rebríčka oprávňuje kritikov konkrétnej vlády, aby požadovali nápravu.

Problém predsa niekto objektívne zmeral, a ak sme horší ako susedia, mali by sme sa polepšiť. Práve na tieto rebríčky si

posvietili Tero Erkkilä a Ossi Piironen z Helsinskej univerzity a dospeli k záveru, že zo šiestich indikátorov iba jeden meria kvalitu demokracie pri vládnutí. Ďalšie štyri chápu dobré vládnutie ako nástroj na zaistenie fungovania trhov, a tak zásadne znižujú význam demokracie a ľudských práv (Erkkilä – Piironen 2014, s. 350).

Je to práve spôsob ponímania demokracie, ktorý je pri dobrom vládnutí problematický. Uprednostňuje tzv. minimalistickú (či procedurálnu) demokraciu. V nej rozhodujú politické elity súťažiacie vo voľbách, zatiaľ čo my ostatní sa nanajvýš ak na týchto voľbách zúčastňujeme raz za štyri roky. Na aktívnu účasť občanov na politickom procese, takú typickú pre silnú (či participatívnu) demokraciu, potom niet miesta (Abrahamsen 2000). Priestor získava iba ako nástroj na dosahovanie rastu, ale nie ako hodnota sama osebe. Dobré vládnutie preferuje technokratické rozhodovanie zaisťujúce efektivitu správy, no zabúda na kľúčovú časť vládnutia – politiku (Erkkilä – Piironen 2014, s. 355-357).

Hlas okrajových alebo chudobných skupín obyvateľstva dožadujúcich sa svojich práv a ich prístup k politickému rozhodovaniu v dobrom vládnutí ustupuje ústretovosti voči podnikaniu, deregulácii či efektívnemu (rozumej úspornému) verejnému financovaniu. Jedným slovom, vláda úradníkov rozhodujúcich v prospech biznisu má prednosť pred politickým vyjednávaním medzi rôznymi skupinami. Namiesto kolektívnych sociálnych práv sa zdôrazňujú individuálne, napríklad vlastnícke práva. Takáto dobrá vláda potom uprednostňuje majetkové záujmy pred spravodlivým prerozdeľovaním.

Dominujúce krajiny bez zodpovednosti

Ďalším problémom rebríčkov dobrého vládnutia je, že sa zameriavajú iba na jednotlivé krajiny a neskúmajú prepojenia medzi nimi. Napríklad Jordánsko sa označuje za čiastočne slobodné okrem iného aj pre mučenie na svojom území (Freedom House 2019). Rebríček organizácie Freedom House si však pritom nevšíma obvinenia, že toto mučenie od jordánskej vlády vyžadovali Spojené štáty (Human Rights Watch 2008). Podobne je to v prípade zneužívania detí v Brazílii a Mexiku. Pripisuje sa týmto krajinám, ale dochádza k nemu najmä v turistických oblastiach, kam na dovolenku cestujú obyvatelia zo Severnej Ameriky (Godoy 2012).

Kladenie zodpovednosti na plecia jednotlivých krajín a ich vlád si tiež nevšíma, ako sú štáty prepojené vo svetovom hospodárstve. Kvalita vládnutia v mnohom závisí od zdrojov, ktoré má vláda k dispozícii. Dôležitým faktorom pri získavaní zdrojov sú nerovné ekonomické vzťahy medzi štátmi. Tie však dobré vládnutie neberie do úvahy. Kto je teda zodpovedný za chudobu a porušovanie ľudských práv? A kto zle vládne na tomto svete?

Slovensko sa v rebríčku Svetovej banky ocitlo na konci prvej štvrtiny. Česi sú kúsok nad nami (The World Bank 2019). Čo to však presne znamená? To, že sú na svete štáty, ktoré ponúkajú lepšie podmienky na podnikanie a vykorisťovanie? To, že v Česku a ďalších krajinách sa korporáciám darí lepšie?

Ak výskumy ukazujú, že dobré vládnutie neznamená v prvom rade dodržiavanie ľudských práv, potom je možno vhodnejšie odmietnuť takéto rebríčky. Zrejme je lepšie nesúťažiť v disciplínach, ktoré v skutočnosti nemusia prispievať

k lepšiemu životu. Ak sú ľudské práva v dobrom vládnutí iba na ozdobu, je namieste hľadať také porovnania, ktoré budú slúžiť v prvom rade ľuďom a nie korporáciám.

Otázky

Aký je rozdiel medzi minimalistickou a silnou demokraciou?
Prečo je problém, ak sa rebríček dobrého vládnutia nezaoberá prepojeniami medzi štátmi ale iba na jednotlivé štáty?

Literatúra

- Abrahamsen, Rita (2000): *Disciplining Democracy. Development Discourse and Good Governance in Africa*. London and New York: Zed Books.
- Anievas, Alexander – Nişancıoğlu, Kerem (2015): *How the West Came to Rule*. London: Pluto Press.
- Amsden, Alice H. (1989): *Asia's Next Giant: South Korea and Late Industrialization*. New York: Oxford University Press.
- Bahenský, Vojtěch (2018): *Paradox hybridní války: O příčinách a následcích pragmatismu v debatě*. *Obrana a strategie*, Vol. 18, No. 2, s. 89–100. <doi:10.3849/1802-7199.18.2018.02.089-100>.
- Bachrach, Peter – Baratz, Morton S. (1970): *Power and Poverty: Theory and Practice*. New York: Oxford University Press.
- Baker, Susan (2008): *Sustainable Development as Symbolic Commitment: Declaratory Politics and the Seductive Appeal of Ecological Modernisation in the European Union*, *Environmental Politics*. Vol. 16, No. 2, s. 297–317. <doi:10.1080/09644010701211874>.
- Balibar, Etienne (1991): *Is There a 'Neo-Racism'?* in Balibar, Etienne – Wallerstein, Immanuel (ed.) (1991): *Race, Nation, Class: Ambiguous Identities*, London and New York: Verso, s. 17–28.
- Bendix, Daniel – Müller, Franziska – Ziai, Aram (2019): *Development alternatives in the North*. in Klein, Elise (ed.) –

- Morreo Carlos Eduardo (ed.) (2019): *Postdevelopment in Practice: Alternatives, Economies, Ontologies*. London and New York: Routledge, s. 133–148.
- Bhattacharyya, Gargi – Gabriel, John – Small, Stephen (2002): *Race and Power: Global Racism in the Twenty-First Century*. London and New York: Routledge.
- Bohle, Dorothee – Greskovits, Béla (2012): *Capitalist Diversity on Europe's Periphery*. Ithaca, NY and London: Cornell University Press.
- Brenner, Robert (1977): *The Origins of Capitalist Development: A Critique of Neo-Smithian Marxism*. New Left Review, I/104, July–August, s. 25–92.
- Brundtland Commission (1987): *Our Common Future*. New York and Oxford: Oxford University Press. <<https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf>>.
- CountryEconomy (2016): *Tunisia National Debt*. countryeconomy.com. <<https://countryeconomy.com/national-debt/tunisia>>.
- Coutrot, Thomas – Gadrey, Jean (2012): 'Green growth' is called into question. ETUI Policy Brief, No. 3, 2012. <www.etui.org/content/download/5359/53135/file/Policy+Brief-EEESPolicy-N%C2%B03-2012-EN-3.pdf>.
- Crivelli, Ernesto – De Mooij, Ruud – Keen, Michael (2015): *IMF Working Paper - Base Erosion, Profit Shifting and Developing Countries*. International Monetary Fund, WP/15/118.

- <<https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2015/wp15118.pdf>>.
- ČSÚ (2012): Česká republika. Česká republika od roku 1989 v číslech, Český statistický úřad, <http://czso.cz/csu/redakce.nsf/i/cr_od_roku_1989#05>
- Dabla-Norris, Era – Kochhar, Kalpana (2015): *Causes and Consequences of Income Inequality: A Global Perspective*. IMF Staff Discussion Note, SDN/15/13. <<https://www.imf.org/external/pubs/ft/sdn/2015/sdn1513.pdf>>.
- Dahl, Robert A. (1957): *The Concept of Power*. Behavioral Science, Vol. 2, No. 3, s. 201–215. <[doi:10.1002/bs.3830020303](https://doi.org/10.1002/bs.3830020303)>
- Daniel, Jan – Eberle, Jakub (2019): *Jak se Česko začalo bát hybridní války a proč na slovech záleží*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů. <<https://iir.cz/article/jak-se-cesko-zacalo-bat-hybridni-valky-a-proc-na-slovech-zalezi>>.
- Decker, Kris de (2018): *How Circular is the Circular Economy? Resilience*. <<https://www.resilience.org/stories/2018-11-12/how-circular-is-the-circular-economy/>>.
- Edward, Peter (2006): *The ethical poverty line: a moral quantification of absolute poverty*. Third World Quarterly: Vol 27, No 2. <[doi:10.1080/01436590500432739](https://doi.org/10.1080/01436590500432739)>.
- Ellen MacArthur Foundation (2015): *Growth within: A Circular Economy Vision for a Competitive Europe*. Ellen MacArthur Foundation.

<<https://www.ellenmacarthurfoundation.org/assets/downloads/circular-economy/Growth-Within-Report.pdf>>.

Epstein, Rachel A. (2014): *Overcoming 'Economic Backwardness' in the European Union*. JCMS: Journal of Common Market Studies, Vol. 52, No. 1, s. 17–34. <<https://doi.org/10.1111/jcms.12078>>.

Eriksen, Thomas Hylland (2010): *Syndrom velkého vlka. Hledání štěstí ve společnosti nadbytku*. Brno: Doplněk.

Erkkilä, Tero – Piironen, Ossi (2014): *(De)politicizing good governance: the World Bank Institute, the OECD and the politics of governance indicators*. Innovation: The European Journal of Social Science Research, Vol. 27, No. 4, s. 344–360. <doi:10.1080/13511610.2013.850020>.

Fioramonti, Lorenzo (2013): *Gross Domestic Problem: The Politics Behind the World's Most Powerful Number*. London and New York: Zed Books.

Fischer, Andrew M. (2009): *Putting aid in its place: Insights from early structuralists on aid and balance of payments and lessons for contemporary aid debates*. Journal of International Development, Vol. 21, No. 6, s. 856–867. <doi:10.1002/jid.1623>.

Freedom House (2019): *Freedom in the World Report: Jordan*. Freedom House, <<https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2019/jordan>>.

Galgoczi, BBla (2017): *Why Central and Eastern Europe Needs a Pay Rise*. SSRN Electronic Journal, ETUI Research Paper - Working paper 2017.01. <doi:10.2139/ssrn.2965393>.

- Godoy, Emilio (2012): *16,000 Victims of Child Sexual Exploitation*. Inter Press Service – ipsnews.net. <<https://web.archive.org/web/20120326111520/http://www.ipsnews.net/news.asp?idnews=38872>>.
- Gore, Timothy (2015): *Extreme Carbon Inequality*. Oxfam International, Oxfam Media Briefing. <<https://www.oxfam.org/en/research/extreme-carbon-inequality>>.
- Gregson, Nicky – Crang, Mike – Fuller, Sara – Holmes, Helen (2015): Interrogating the circular economy: the moral economy of resource recovery in the EU. *Economy and Society*, Vol. 44, No. 2, s. 218–243, <doi:10.1080/03085147.2015.1013353>.
- Haas, Willi – Krausmann, Fridolin – Wiedenhofer, Dominik – Heinz, Markus (2015): *How Circular is the Global Economy? An Assessment of Material Flows, Waste Production, and Recycling in the European Union and the World in 2005*. *Journal of Industrial Ecology*, Vol. 19, No. 5, s. 765–777. <doi:10.1111/jiec.12244>.
- Harvey, David (2012): *Záhada kapitálu: Prežije kapitalismus svou poslední krizi?* Praha: SOK - Sdružení pro levicovou teorii a Rybka Publishers.
- Hess, Andrew C. (1973): *The Ottoman Conquest of Egypt (1517) and the Beginning of the Sixteenth-Century World War*. *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 4, No. 1, s. 55–76.

- Hickel, Jason (2014): *Exposing the great “poverty reduction” lie*. Al Jazeera English. <<http://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2014/08/exposing-great-poverty-reductio-201481211590729809.html>>.
- Hickel, Jason (2016): *The true extent of global poverty and hunger: questioning the good news narrative of the Millennium Development Goals*. *Third World Quarterly*, Vol. 37, No. 5, s. 749–767. <[doi:10.1080/01436597.2015.1109439](https://doi.org/10.1080/01436597.2015.1109439)>.
- Hill, Rod – Myatt, Tony (2010): *The Economics Anti-Textbook: A Critical Thinker’s Guide to Microeconomics*. London and New York: Zed Books.
- Hindmoor, Andrew – McConnell, Allan (2013): *Why Didn’t They See it Coming? Warning Signs, Acceptable Risks and the Global Financial Crisis*. *Political Studies*, Vol. 61, No. 3, s. 543–560. <[doi:10.1111/j.1467-9248.2012.00986.x](https://doi.org/10.1111/j.1467-9248.2012.00986.x)>.
- Hobson, John M. (2004): *The Eastern Origins of Western Civilisation (1st Paperback Edition)*. Cambridge and New York: Cambridge University Press.
- Human Rights Watch (2008): *Double Jeopardy: CIA Renditions to Jordan*. Human Rights Watch. <<https://www.hrw.org/report/2008/04/07/double-jeopardy/cia-renditions-jordan>>.
- INCIEN (2017): *Slovensko a cirkulárna ekonomika*, Inštitút Cirkulárnej Ekonomiky. <http://www.incien.sk/wp-content/uploads/2017/05/CE_Brozura_2017.pdf>.

- Janssen, Roland (2015): *The German Minimum Wage Is Not A Job Killer*. Social Europe. <<https://www.socialeurope.eu/the-german-minimum-wage-is-not-a-job-killer>>.
- Kaplinsky, Raphael – Farooki, Masuma (2017): *Raúl Prebisch and the Terms of Trade: How Things Have Changed*. in Margulis, Matias E. (ed.) (2017): *The Global Political Economy of Raúl Prebisch*. London and New York: Routledge, s. 194–2014.
- Katainen, Jyrki (2019): *Closing the loop: Commission delivers on Circular Economy Action Plan*. European Commission Press release. <https://europa.eu/rapid/press-release_IP-19-1480_en.htm>.
- Kennedy, Robert F. (1968): *Remarks at the University of Kansas March 18, 1968*. JFK Library, <<https://www.jfklibrary.org/learn/about-jfk/the-kennedy-family/robert-f-kennedy/robert-f-kennedy-speeches/remarks-at-the-university-of-kansas-march-18-1968>>.
- Kothari, Uma (2005): *From colonial administration to development studies: a post-colonial critique of the history of development studies*. in Kothari, Uma (ed.) (2005): *A Radical History of Development Studies: Individuals, Institutions and Ideologies*. London and New York: Zed Books, s. 46–66.
- Kuznets, Simon (1945): *National Product in Wartime*. New York: National Bureau of Economic Research.

- Lepenies, Philipp H. (2016): *The Power of a Single number*. New York: Columbia University Press.
- Lilley, Sasha (2011): *Capital and Its Discontents: Conversations with Radical Thinkers in a Time of Tumult*. Oakland: PM Press.
- Ling, L. M. H. (2002): *Cultural chauvinism and the liberal international order: "West versus Rest" in Asia's financial crisis*. in Chowdhry, Geeta (ed.) (2002): *Power, Postcolonialism, and International Relations: Reading Race, Gender, and Class*. London and New York: Routledge, s. 115–141.
- Lukes, S. (2004): *Power. A radical view*. London: Macmillan.
- Maláček, Ľubomír (2017): *Správy RTVS - Vyčerpali sme zdroje, oddnes žijeme na dlh*. Bratislava: Správy RTVS. <<https://www.rtvsk.sk/televizia/archiv/13982/132467>>.
- McCarthy, Thomas (2009): *Race, Empire, and the Idea of Human Development*. Cambridge and New York: Cambridge University Press.
- McKinsey & Company (2014): *Moving toward a circular economy*. McKinsey & Company. <www.mckinsey.com/business-functions/sustainability-and-resource-productivity/our-insights/moving-toward-a-circular-economy>.
- Ministerstvo obrany ČR (2015): *Ministr obrany Martin Stropnický hostem pořadu Hyde Park ČT24*. Ministerstvo obrany České republiky. <<http://www.mocr.army.cz/informacni-servis/forum/ministr>>.

obransy-martin-stropnický-hostem-poradu-hyde-park-ct24-108137/>.

Mohammed Mossallem (2015): *IMF Policy in the MENA Region: Lesson Unlearned*. Bretton Woods Project. <<https://www.brettonwoodsproject.org/2015/12/imf-policy-in-the-mena-region-lessons-unlearned/>>.

MZV SR (2013): *Strednodobá stratégia rozvojovej spolupráce slovenskej republiky na roky 2014 – 2018*. Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí Slovenskej republiky. <https://www.mzv.sk/documents/10182/68590/Strednodoba+strategia+ODA+SR+2014-2018_SK_11_02_2014.pdf/7e146c6b-a621-42a5-b56c-76c58a6c8a5a>.

Nardelli, Alberto (2015): *The IMF position on Greece – explained*. The Guardian. <<https://www.theguardian.com/news/datablog/2015/jul/15/the-imf-position-on-greece-explained>>.

Newell, Peter (2005): Race, Class and the Global Politics of Environmental Inequality. *Global Environmental Politics*, Vol. 5, No. 3, s. 70–94, <doi:10.1162/1526380054794835>.

Nölke, Andreas – Vliegenthart, Arjan (2009): *Enlarging the Varieties of Capitalism: The Emergence of Dependent Market Economies in East Central Europe*. *World Politics*, Vol. 61, No. 04, s. 670–702. <doi:10.1017/S0043887109990098>.

Nordhaus, William D. – Tobin, James (2018): *Is Growth Obsolete?* in Bartelmus, Peter – Seifert, Eberhard K. (ed.)

- (2018): *Green Accounting*. New York: Routledge, s. 49–72, <doi:10.4324/9781315197715-3>.
- OECD (2005, 2008): *Paris Declaration and Accra Agenda for Action 2005, 2008*. OECD. <<http://www.oecd.org/dac/effectiveness/34428351.pdf>>.
- Ostry, Jonathan D. – Berg, Andrew – Tsangarides, Charalambos G. (2014): *Redistribution, Inequality, and Growth*. IMF, SDN/14/02. <<https://www.imf.org/external/pubs/ft/sdn/2014/sdn1402.pdf>>.
- Parker, William Nelson (1984): *Europe, America, and the Wider World: Essays on the Economic History of Western Capitalism - Volume 1, Europe and the World Economy*. USA: Cambridge University Press.
- Pauliniová, Z. (2010): *7 mýtov, prečo v Bratislave nemôžeme jazdiť na bicykli*. SME blog, 17.11. <<http://pauliniova.blog.sme.sk/c/247853/7-mytov-preco-v-Bratislave-nemozeme-jazdit-na-bicykli.html>>.
- Pigou, A. C. (1932): *The Economics of Welfare*. London: Macmillan & Co.
- Poštová banka (2015): *Slovensko v roku 1989 a dnes: ako sa zmenili naše platy a o koľko vzrástli ceny v obchodoch?* Poštová banka. <<https://www.postovabanka.sk/novinky/analyzy-trhu/zaujalo-nas/slovensko-v-roku-1989-a-dnes-ako-sa-zmenili-nase-platy-a-o-kolko-vzrastli-ceny-v-obchodoch/>>.

- Progresívne Slovensko (2017): *Vízia jednej krajiny*. Progresívne Slovensko. <<https://www.progresivne.sk/wp-content/uploads/2017/09/PS-vizia.pdf>>.
- Raffer, Kunibert – Singer, Hans W. (2001): *The economic North-South divide: Six decades of unequal development*. Cheltenham and Northampton: Edward Elgar Pub.
- Reddy, Sanjay – Pogge, Thomas (2010): *How Not to Count the Poor*. in Anand, Sudhir - Segal, Paul - Stiglitz, Joseph E. (2010): *Debates on the Measurement of Global Poverty*. Oxford: Oxford University Press, s. 42–85. <[doi:10.1093/acprof:oso/9780199558032.003.0003](https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199558032.003.0003)>.
- Rychnovská, Dagmar – Kohút, Martin (2018): *The Battle for Truth: Mapping the Network of Information War Experts in the Czech Republic*. New Perspectives. Interdisciplinary Journal of Central and Eastern European Politics and International Relations, Vol. 26, No. 3, s. 1–32.
- Rychnovská, Dagmar – Smetana, Michal (2019): *A proti trollům povstali elfové...* A2larm, 4.1.2019. <<https://a2larm.cz/2019/01/a-proti-trollum-povstali-elfove/>>.
- Schneider, Howard (2014): *Communists have seized the IMF!* Washington Post, 26.2.2014. <<https://www.washingtonpost.com/news/wonk/wp/2014/02/26/communists-have-seized-the-imf/>>.
- Summers, Lawrence (2015): *Time US leadership woke up to new economic era*. Financial Times, 1.4.2015.

<<https://www.ft.com/content/a0a01306-d887-11e4-ba53-00144feab7de>>.

Ščeblykin, Kirill (2019): *Rusko s námi hybridní válku nevede, říkají experti. Na válku jsou potřeba dva*. Deník N, 1.3.2019. <<https://denikn.cz/76245/rusko-s-nami-hybridni-valku-nevede-rikaji-experti-na-valku-jsou-potreba-dva/>>.

Štatistický úrad Slovenskej republiky (2017): *EU SILC 2016: Indikátory chudoby a sociálneho vylúčenia*. Štatistický úrad Slovenskej republiky. <http://zbw.eu/econis-archiv/bitstream/handle/11159/826/EU_SILC_2016_Indikatory_chudoby_a_socialneho_vylucenia.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

The Economist (2016): *China's AIIB: a surprisingly normal bank*. The Economist Intelligence Unit, 28.10.2016. <<http://www.eiu.com/industry/article/1874764171/chinas-aiib-a-surprisingly-normal-bank/2016-10-28>>.

The World Bank (2017): *A richer array of international poverty lines*. World Bank Blogs, 13.10.2017. <<https://blogs.worldbank.org/developmenttalk/richer-array-international-poverty-lines>>.

The World Bank (2018): *Poverty Data*. The World Bank. <<https://data.worldbank.org/topic/poverty>>.

The World Bank (2019): *Slovak Republic Data*. The World Bank. <<https://data.worldbank.org/country/slovak-republic>>.

UNIDO (1966): *Constitution of United Nations Industrial Development Organization*. UNIDO.

<https://www.unido.org/sites/default/files/2009-07/UNIDO_Constitution_0.pdf>.

UNIDO - Members (2018): *Member States List*. UNIDO 2018. <https://www.unido.org/member_states>.

United Nations (2000): *United Nations Millennium Development Goals*. United Nations. <<https://www.un.org/millenniumgoals/>>.

United Nations (2002): *Monterrey Consensus on Financing for Development*. International Conference on Financing for Development. <<http://www.un.org/esa/ffd/monterrey/MonterreyConsensus.pdf>>.

United Nations - Statistics Division (2019): *IAEG-SDGs – SDG Indicators*. United Nations, Sustainable Development Goals. <<https://unstats.un.org/sdgs/iaeg-sdgs/tier-classification/>>.

UNCED (1992): *Agenda 21*. Rio de Janeiro: United Nations Conference on Environment & Development.

UN – SDGs (2015): Goal 12: *Ensure sustainable consumption and production patterns*. United Nations - Sustainable Development Goals, <<https://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-consumption-production/>>.

Valenzuela, Francisco – Böhm, Steffen (2017): *Against wasted politics: A critique of the circular economy*. Ephemera – theory & politics in organisation.

<<http://www.ephemerajournal.org/contribution/against-wasted-politics-critique-circular-economy>>.

Vestergaard, Jakob – Wade, Robert H. (2013): *Protecting Power: How Western States Retain The Dominant Voice in The World Bank's Governance*. World Development, Vol. 46, No. June, s. 153–164. <doi:10.1016/j.worlddev.2013.01.031>.

Vláda Slovenskej republiky (2016): *Programové vyhlásenie vlády Slovenskej republiky*. Vláda Slovenskej republiky. <<https://www.vlada.gov.sk/data/files/7179.pdf>>

Wade, Robert H. (1990): *Governing the Market: Economic Theory and the Role of Government in East Asian Industrialization*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.

Wade, Robert H. (2012): The fight over the global development agenda: How the west tries to marginalise UNCTAD. *Intereconomics*, Vol. 47, No. 5, s. 304–306, <doi:10.1007/s10272-012-0432-9>.

Wagstaff, Adam (2003): Child health on a dollar a day: some tentative cross-country comparisons. *Social Science & Medicine*, Vol. 57, No. 9, s. 1529–1538, <doi:10.1016/S0277-9536(02)00555-5>.

Wallerstein, Immanuel (1974): *The Modern World-System: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century*. New York: Academic Press.

- Wallerstein, Immanuel (2008): *Evropský univerzalizmus: Rétorika moci*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Wallerstein, Immanuel (2011): *Structural Crisis in the World-System: Where Do We Go from Here?* Monthly Review, Vol. 62, No. 10. <<https://monthlyreview.org/2011/03/01/structural-crisis-in-the-world-system/>>.
- Weigley, Russell F. (1974): *The American Way of War: A history of United States Military Strategy and Policy*. Bloomington: Indiana University Press.
- Wolla, Scott A. (2013): GDP: Does It Measure Up? Page One Economics Newsletter, May 2013, s. 1-3. <<https://EconPapers.repec.org/RePEc:fip:fedlpo:y:2013:i:m ay>>.
- Wood, Ellen Meiksins (1983): *Marxism Without Class Struggle?* The Socialist Register, Vol. 20. <<https://socialistregister.com/index.php/srv/article/view/5500>>.
- Wood, Ellen Meiksins (2002): *The Origin of Capitalism: A Longer View*. London and New York: Verso.
- Wood, Ellen Meiksins (2005): *Empire of Capital*. London and New York: Verso.
- Wood, Ellen Meiksins (2007): *A Reply to Critics I*. Historical Materialism, Vol. 15, No. 3. <[doi:10.1163/156920607X225915](https://doi.org/10.1163/156920607X225915)>
- World Economic Forum (2014): *Towards the Circular Economy: Accelerating the scale-up across global supply chains*. World

Economic Forum, with Ellen MacArthur Foundation and
McKinsey & Company.
<http://www3.weforum.org/docs/WEF_ENV_TowardsCircularEconomy_Report_2014.pdf>

Zink, Trevor – Geyer, Roland (2017): *Circular Economy Rebound*. Journal of Industrial Ecology, Vol. 21, No. 3.
<https://www.researchgate.net/publication/313371834_Circular_Economy_Rebound>.

Mgr. Tomáš Profant, PhD.

**Doplnkové texty k štúdiu politickej ekonómie a
medzinárodných vzťahov**

Vydavateľstvo: Vydavateľstvo UK, Univerzita Komenského v
Bratislave

Počet strán: 133

Vydanie: prvé

Rok vydania: 2019

Formát: A5

Elektronický dokument

ISBN 978-80-223-4844-7